■OVIDIU POPESCU

ARDEALUL

€cliturct CRLRUZR v.b.
OVfDIU POPESCU

ARDEALUL

Coperta: Cristina Moru z

Deseriiita CIP n ß i Iiiin tecii Nationale a României
POPESCU, OV1DIU S. Ardealul: studii/ Popcscu OvidLu. -
Deva ; Oläuza, 2003 Bibliogr.

ISBN 973-343 8-09-& 94(498.4)

OVWIU POPESCU

ARDEALUL

Cditurci CflLRUZfl v.b.

CUVÂNTUL EDITORULUI

Băteeseu avea dreptate atunci când socotea Ardealul ţara cea mai prţius de toate, Au trecut secole, au trecut ini|*cn*îi, ji brazda Ardealului a rămas iot cea binecuvântată de Dumnezeu, cu glorie apusă şi aJta sporită, contemporană. Aceieaşi guri hâde cărora li s-au alăturat altele stau gata să apuce boţul acela de piatră de pe creştetul unei Românii ortodoxe.

Sunt convins că puterea banului hotărăşte totul, dar cercetând atent activitatea editorialii de dinainte de război, atu constatat ca ţi atunci au existai editori care şi-au sacrificat timpul şi banii pentru a facilita poporului cunoaşterea de care are nevoie pentru a fi mai stăpân pe sine, îndeajuns de liber între popoarele unei Europe ajunsă la saţietate de atâta catolicism orbitor priutr-o papalitate dinamică, ca să nu-i spunem direct - agresivă.

Dupa ce Editura noastră şi-a făcut datoria editând „Jurnalul de răiboi al lut Avram lancu", „România - Vatican - relaţii diplomatice 1920- 1940", „Toponimie hunedoreană de la daci la români", „Mişcarea Antirevizionistă din Transilvania dintre cele doua războaie mondiale", ne mândrim să lăsăm liberă ochilor mulţimii de români, lucrarea de o viaţă a profesorului şi îndrumătorului de generaţii Oviditi Popescu, la căldura ideilor cănii a mulţi ne-ain dezmorţii în perioada culturii şi ideologiei dirijate.

Editorul Şi autorul mulţumesc consilierilor municipali din Hunedoara (legislatura 2000-2004) şi primarului ec. RjemusMariş, oameni destoinici care au ajutat la finanţarea acestei lucrări, precum şi eminetului finanţist ec. loan Marchiş, om de o cultura aleasa, care s-a oferit să sprijine apariţia prezentului volum prin cabinetul sSu individual dc consiliere şi expertize economice. Nouă înşine, editorii, nu se cuvine să ne mulţumim pentru contribuţia noastră la apariţia acestui volum dc excepţie într-o perioadă extrem de necesară.

Valeiiu BÂKOĂO

INTRODUCERE

Pentru poporul romiln, Ardealul este ca inima In trupul unui nm. România ca ţară nu poate supravieţui fiirS acest Vc ri forJii aja c um un om f moare firii inimă. Ardealul este uri ierkopu în care sitili plămădii mmânii şi naţiunea lor. Aici s-au scris primele texte¿omfirie^s-au tipării primi: te cărţi în limba româna, de-aceea reputatul istoric ic^an G.Plaion numesc Ardealul drepl laboratorul neamului romanesc.

Ardealul a fost, este şi va fi O ţară românească, chiardacîl vremelnic [a trebuit să Suporte jugul Străinilor, aroganţa şi sfidarea Jiamnilor, a I nobililor maghiari, care nu au avut ţari iar atunci ¿âiiii totuşi au adu ii J strălucirea regatului MURIT de Matia Corvinul,'l-au trâdal, căzând ÎTI 15 26 pradi otomanilor, fiind iransformata într-un paşatăc,' condus ile ii paşalk 1 instalat în cetatea de la Buda. Ardealul a supravieţuit dezastrului în care a 1 fost împins de cătrc stăpânitorii vremelnici.

Abordarea acestei probleme a Ardealului prezintă Îin^riairj[a şi din punt-l de vedere metodologic. A vorbi despre Ardeal ca despre o ţară ungurească ar constitui un fals ştiinţific. înseamnă *a* nega

preizefiia I rontSciiîtir'. a accepta cil noi, băştinaşii, suntem aici nişte veneţiei ţi deci **f** trebuie -.a plecăm. Unde? Ponte ne vor spune Paul Lcndvai; L. Makai, ti, Rujwtvy şi strămoşii lor R. ROsler, linge! alţii ca ei. Ardealul a adăpostit nea tini ri de multe feluri care, au convieţuit paşnic cu românii, într-un'stat **f** românâi' .se, pc pământ romanesc. Românii, ca şi fohifttaşii lor au fost ţi sunt I loh'rinţi, respectuoşi şi cu frica lui Dumnezeu, iartă dar nu uită martirajul liiiiloi de semeni, culminiind cu Horea, Cloşca ţi Crişan, Avram lancu ţi ■ erou de ia Îp, Trăznea şi ¡VfoiseL Preţuiesc deopotrivă **şi pe** enjii **aiipr I** neamuri, dar cer de fiecare data dreptate şl adevăr. Lucrarea prejjentă îşi t propune sii aduci la lumină noi adevăruri despre oarrienii acestor 1 pământuri, păstrând în sufletul lor iubirea tle aproape şi ca bunicreştimee I sunt şi-au apuraL cultura şi civilizaţia, au apărat Europa, creştinismul.

1. NUMELE ŢĂRII

Oamenii şi pământul acestei ţări reprezintă din totdeaunabogaţi a rgriiSnitw-

ta începuturi, atest ţinut a fost consemnat de istoricii greci, şi latini sub nu incit de *DACIA.* Aici, în Ardeal, a fost inima stalului condus de Burebista şi apoi de Decebal, Aici a fost în inima munţi tor Oraţiei locul sfânt a! celor pe care antichitatea i-a numit *NEMURITORII,* Kogaicnul, capitala rcliyiuas&, militarăţi politică a

După cucerirea

ei de către Ulpius Trai anus în 106 d, Hristos, s devenii provincii; romană cu numele de *MACI A ROMANĂ".* Accasta situaţie şi numele de *DACIA* a persistai până in 117-118 d. Hr, când succcsorul împăratului *NERVA TRAI AN* > împăratul Hadrian, în urma unor răscoale, împarte *DACIA ROMANĂ* în două, respectiv: *Dacia Superiorii Dacia Inferior cu* capitula la Appuluin ţi respectiv Drobcta.

Dacia Romana, cuprindea Ardealul fără Banat şi Oltenia până la Jiu, Dacia Superior cuprindea Ardealul şi Banatul cu capitala la Ulpia Trai ana. Ir vremea împăratului Marcus Aunelius, din necesitaţi militare în urma rfcboaielor cu marcomahiî 068/169), Dacia va fi reorganizată în irei părţi: Dacia Poroiisensis cu capitala la Napoca, aceasta cuprinde a porte din Dacia Superior, teritoriu care mai târziu va intra în componenţa A rdieaiu iui; Daci a Apulens ts, cu capital a la Apulum ţi Dacia M alvenaii eu capitala la Mai va, în acest spaţiu va avea loc o intensă romanizare a dacilor, concomitent cu creştinarea noii populaţii, daco-romane. Du|>ă urli) a avut loc o creştinare chiar a dacilor, astfel că pe buna dreptate se spune ca rumânii s-au născut creştini. S-au descoperit unţie ale creştinismului încă din sec. 1 IE d, Hr, la Napoca, Porolissum, Niertam ţi în alte părţi.

După retragerea aureltană (271 -275) s-a păstrai şi pr mai departe o populaţie latinofonă, respectiv daco-romană, lucru **VMIIM'IIWMI** de Salvianus. Iordanes. Procopius din Cesárea care consemnează: ,„,. *cuín nu văzu! gepizii că goţii suni izgoniţi din întreaga DACIE ie-att imit toruP'K* Acelaşi lucru ta consemnat în sec. V şi Iordanes, tare în Getica spum- că *„hunii au pus*

stăpânire pe tot teritoriul Daciei"[1]. Fapte similare care ne interesează privind numele ţării (adică *DAC i A)* consemnează şi M aurie ius în Strategicon şi Moise Choroneun în *„Geografia*vorbind de slavi pomeneşte cum aceştia s-au aşezai în Dacia.

Din cele de mai sus se desprinde o conclu/ic interesantă, cum cîl până în sec. IX actualului teriioriu al Ardealului i se spunea *DA CIA* şi c& retragerea aureliană a facilitat refacerea unităţii teritoriale, unde trăiau protoromânii care sunt amintiţi în izvoarele vremii, *c* drept mai sărace, dai existente totuşi. Ei au avut aceleaşi condiţii materiale, spirituale, sociale, lingvistice şi etnice. Aici au existat în sec. 1X-XII toate condiţiile formării unui stat, poate chiar centralizai. O altă concluzie care se desprinde din aceste izvoare, dar şi din cele arheologice este aceea că *DACIA* a fost mamfl bună şi pentru barbari, goţi, huni, gepizi, slavi care vremelnic au trăit aici, şi bineînţeles *„Cum veniră se fiicură io¡i u apii ţi un pârnani".*

Numele de Transilvania este dat acestei *DACII* de crunistica maghiaro-latină. Românii nu i-au spus aşa niciodată. El a urmat unor alte denumiri, avându-şi originea în repetatele folosiri în documente, de-a lungul anilor. Este o creaţie a cancelariei maghiare. De la Ultrasil va. Ultra Silvam, Ultra Silvae, Ultrasilvana, Transiiva, Transilvenia, Transilvania[1], în actul de donaţie al regelui Geza din 1075 numele de *„Uitrasilvan"* nu are o simplă indicaţie geografică „peste pădure" după cum termenul Uî traşii vatius menţionat Intr-un document din 1111 nu are decât funcţiunea dc supranume **(cat** din teritoriul de dincolo de pădure-transiivâneanu) determinant al numelor proprii, Ca toponim, Transilvania apare în sistemul de relaţii al regatului maghiar, nepâtrunzând niciodată în stratul popular al limbii[4]. Aoest nume s-a format în perioada în care graniţa cu Ungaria a fost zona marii păduri ce separă Crişana de regiunile intracarpatice[5]. Ţara stăpânită de unguri era dincoace de marea pădure, iar aceea era peste sau dincolo de (ultra-trans) păduri era un loc deocamdată nerecunoscut. De aceea acest loc unde domnia o avusese românul Gclu a fost umilit de unguri Erdelw. mai apoi Erdcly - adică peste

pădure sau ţara di; pe^lc pădure ţi acest nume a rămas consacrat atât La maghiari cât ţi în latină fiind sinonime"

Anonyiiiits este de punere, pomenind de pădurea Igfcit că *Jacet ad Erde|'tev"* nu poate li echivalat cu termenul de Erdcfcn cu o Transilvanie fti. de dincolo de pîtdure). El nu traducea in maghiară expresia *„Hltraitivam"* deoarece arată A. Riza, „0 *silva qae iacei aduttra sUvamux"* nu- este cu putin[A',

După colonizarea populaţiilor ger mano fone, falamartzii. luxemburghezii sau saţii şi teutonii, iar teritoriul s-a orfani ?,al în voevodat, la sfârşitul sec, XIII a mai fost numita. *„jSeptem Castra*" nume preluat de saşi în forma germană de Siebenbur^en, însemnând şapte cetăţi. Tcrmenu! pare legat de rolul important alrihuit în evul mediu cifrei ţaple şi de modul cum acest nil s-a reflcciai -chiar în realităţile din Ardeal şi Ungaria, şapte conducători unguri, şapte triburi maghiare, şapte comitate (ia început), şapte cetăţi L-IC."

Numele de *..Voerodalul Transilveriier* în mo<) oficial se păstrează până la 1 1 , când devine *„Principalul Transilvaniei'* iar din H65 devine „MaFelc Principat al Transilvaniei"..

Funiielc existente la Ancmymus, Simonde Kezaşi apoi în cronicilc veacului ai XlV-lea: Erduleu, Erdclu, Erdeleew, Erdeelen, Erdereb, Herdewel, iierdewebum, Erdewcru, Erdelon, Endelow nu ne restituie o tendinţă de trecere a unui Endo-clu spre Erdel formă întâlnită pentru prima data în 1390 *Re găsim mai degrabă* in /ofa *unor ezitări caracteristice îa transcrierea un ui toponim străin, fără sens în limba maghiară'*.*

în paralel cu denumirea de Transilvania, călătorii străini tiare au străbătut acest spaţiu românesc întâlnind aici pe români aveau si3 denumească ţara lor iarăşi *DACIA.* Ei sunt de acord cu realităţile îm&lnite, StephanTuarinus (L485-1519) scria în *„index abecedarius"* că: *,£>A£lA odinioară, acum Transilvania"* era o ţari puternică în război, orientai spre răîărit şi care a fost condusă dârz de regele Decebal, atât mulţumită armelor cât şi banului, nervul războiului"[111]. Ştefan Brodarics, în *„Descrierea Transilvaniei'* scrie- *.fiincoto de Carpaţise află DACIA, din care face pane Transilvania, capitala el fiind Alba-Iulia, Transilvania*

ARDEALUL

împreună cu Ţara Românească ji Moldova ocupă astăzi acea parte a

Europei care fusese pe vremuri DACIA". El priveşte Dacia ca pe un tot unitar, separat ţie Ungaria, legată în ceJe trei ţări române:

Referindu-se la acelaşi aspect al teritoriului pe caît-1 ocupă Dacia, Aulonio Bonfinius avea să scrie că: *„Transilvanul este încinsă de cete două Valahii, adică Ţara Românească şi Moldova şi împreună fonnează DACIA"*, Ironic Cbalcocondi las avea să-i spună şi *„Peono-Dacia"* adică *DACIA* subjugata de *UNGARIA,*

Mumele acestei ţ&ri este cunoscut în straturile sociale inferioare, în spaţiul şi mediul românesc de pe întreg cuprinsul *DACIEI* aub numele

Când spunem păturile inferioare avem în vedere masa mare de locuitori din întreg spaţiul românesc, din întreaga *DACIE.* De asemenea ne îndoim de faptul C3 numele siriin dat ţarii provine de la nişte Străini cotropitori, care nu au fost agreaţi de băştinaşi. Stolnicul Constantin CantacqiiiKj ţii *Istoria Ţării Rotnâneşti* referitor la acest lucru consemna că: *ungurii au stal vrăjmaşi şi pizmaşi românilor şi aiâf cât ur fi putut, ar fi supus pe toţi sub jugul lor pe mai multă pane ele câte se of a acum m Ardeal, i-au supus şi i-au JScut iobagi cum te zio er*[H]-|

Când consemnăm acest lucru avem în vedere şi faptul ca muntenii, moldovenii, oltenii şi ardelenii spun în unanimitate Ardeal.

Majoritatea cronicarilor moldoveni şi munteni vor numi acea parte a *DACIE!* cu apelativul de Ardeal, (veii Grigore Ureche, Radu Pnpescu, Radu Greceanu ţi alţii). Grigore Ureche aduce explicaşi în plus că *„Ţara Ardealului n* u *iaste numai o ţară ia* ÎlLI ^î*, ci Ardealul se chiamă mijlocul ţării care ut ut ta cuprinde în ţoale părţile.., ¡arpe la marginea ei săntu alte ¡âri mai mici care toate de dânsa se ¡in şi suplu ascultarea ei suntu alte ţări (Maramureşu, Ţara Săcuiască-,. Ţara Oltului, ŢaraMrseî, Ţara Haţegului. Ţara Aoaşului.,.) toate ascultă de Crăîa Ungurească*,* Comentând acest text se desprind câteva concluzii: că în viemea aCcea termenul de Ardeal acoperă teritorial o suprafaţă mare care nu se COrtlurtdă Cu Transilvania. Numele de Ardeal în viziunea 1 ui Grigore U reche apare ca un ecou al unui stat centralizat.

in cronicile slavO-române se foloseşte pentru a denumi această ţară, termenul de *ARDEALSKOIZEMIJ'*| Ce]e două letopiseţe de la Putna (nr.l şi nr,2).nu se deosebesc cuniuiicînceeaceprjveştegrafieiea nuweîui i,n II (h>nicile nuIHID - [ii ţi moldo-sârbă grafica«! sub forma de *ARDENSKYYiMI.Y*ţi respecţi v Vlasîkoi *Zemly".*

Călătorii străini ca ţi cej turco-bifantini receptează forma de mm di.li- *y* |K- cea de *lil-HDEUA* cum face Fcli* PeLmcic {J445-1517)[17]. FI spune despre iiibm cS incest oraş este capitala Ardealuiuij regiune cane scrie că ***JMUSUliu** împăratul petmilar pornind aşadar din ARDEUA (ARDi'Al.) perne Istru* JI *trecârtdu-$~i armata, a ajuns in [ara împăratului şi jf i-a aţe&ii aici la baia jtc la itmrxi'tca Mării Negre"'"* ■

Recent a apărut o lucrai e nouît di topnnomie hunedoreană a reputaţilor Dn Mircca Valea, Dr, Rudeanu K, Mihai şi prof.Nistnjr Anghci, care contestă originea ma^tiiarâ a denumirii ARDEALULUI, demonstrând ci originea acestui apelativ vine din sulwţraţiij iraco-daeic. Numele de ArJial deriv LI din ARCEA ŢI Ircce prin forma popularii ARGEAL. De asemenea IU" iluţdcu, 1,1, Ku.mi ^ I, J^rdan, sunt dc acord că sc referă la ceva din mediu rural, Autorii ncesici lucrări susţin că *„Apropierea î/iitwmJăit'art-ca fanttă a vreunui cuvânt românesc cu unul maghiar a fii«, nu o dufii, in decursul veacurilor la asimilarea prin eiitpalagM! I'inuniikuii denumirilor populare cu termeni mpgliiarf*.* Astfel, denumirii româneşti /Vxi'i *(AiKi-ctli,* iară sens în limba maghiari i s-a modificai amsonna ţ cu rf, în acest fel numele ţinutului intracarpatic putând fi socotit ca fiind in raport direct Cu maghiarul *entâ „p&dure".* Utilizarea frecventa în actele oficiale maghatre a lui Erdelj, paralel cu Transilvania a avut'influentă aşa cum am ariitat, influenţă asupra documentelor slavo- române. Toponimul *AfgC.ol*exprimi forma masculina a apelativului feminin corespunzător *arge{<i),* diftongarcii lui e din Argel datorându-se influenţei formei feminine articulate *argeauo*[19].

Numele esle românesc, vine de departe dintr-o anticiiitate ca şi pământiii Ardealului, dar şi daca'nu ai fi nimuncsc, Aniîealul tot românesc rămâne,

2. ŢARA, TERITORIU, ÎNTINDERE, DE LA VOEVODAT LA PRINCIPAT

Teritoriul ţării variază de IEI O etapă la alia, de la voevndat la principat în funcţie de numele pe care îi poarta din antichitate ţi până ia Marea Unire de la I Decembrie 1918.

In antichitate această ţară cuprindea O parte din *„J)acia Superior*" până în vremea lui Marcus Aurelius când au apărut cele trei Dacii. Ţara de care ne ocupăm şi carc cuprindea aţa cum sm mai scris o parte din Dacia Superior, acum acoperă Dacia Porul ¡sens îs cu capitala (a Napoca, După retragerea Îiiî Aurelia* (271-275) s-a refteut unitatea Daciei ţi ¿-a eliberat de sub ocupaţia Romei, urmând o dezvoltare unitară şi sincronă, păstrând trăsăturile esenţiale ale antichităţii, aţâţ teritorial, cât şi economic, spiritual, etno-cuitural şi lingvistic. Aici apar formaţiuni politice, voevodate, cnezate şi ţări aşa cum ne comunică eronistlca latino- maghiară a epocii. Recente descoperiri par a arăta existenţa unui sîat centralizat !a sftrşitul mileniului I d, Hr. şi începutul celui de-al doilea, Rămâne ca cercetarea ulterioară să confirme sau să infirme accst Jucru-

Ungurii după înfrângerea suferită pe râul Lcch (955) din partea lui Ottff cel Mane şi-au îndreptat cuceririle spre spaţiul românesc, unde Anonymus' pomeneşte trei formaţiuni politice, trei vocvodate; unul în Crişana, condus de ducele Menumorut, cane cuprindea teritoriul dintre râurile Somaş şi Mureş, avănduşi centrul în cetatea Ei hârca; al doilea în Eanat, între Mureş şi Dunăre, condus de ducele Glad carc-şi avea centrul probabil în cetatea Cuvin (Keve) dintre Tiniiş şi Dunăre şi al treilea în Transilvania propriu-zisă r care st întinde de la Porţile Mescjului până ia izvoarele Someşurilor, condus de ducele Gelu care-şt avea centrul în 12 apropierea Clujului[24] cu fixa pe Someşuri-Mureş-Târnave, în acest voivodat - la moartea lui Geiu, puterea a l'usl preluată în Ultmilvana, tu învoirea locuitorilor ţării, români şi slavi de către Tuhutem *„El nu a luai . conducerea acelei ţări pentru ducele Arpad ci pentru sine ţi pentru urmaşii săf* cum spunea Anonimus. Prin urmare, Tuhutum a creat în „ţara de peste pădure"

uiţ „domini um" propriu şi o dinastie *Jar Tuhutum dirt mm aceea a stăpânit ţara în pace şi fericire şi urmaşii lut au stăpânit-o până în timpul lui Ştgfan cel Sfânt"[1]'.*

După moartea lui Gctu, de-a lungul acelui *„seculum obscurum "* Transilvania nu a mai fost condusă de români, dar ţi-a păstrat statutul dc independenţă şi, datorita numărului mare de-creştini de rit răsăritean, români şi slavi, a găzduit începând cu jumătatea veacului X o episcopie dependentă de Constantinopol[33].

Pătrunderea comunităţilor tribale maghiare în Ardeal trebuie socotită mai degrabă nişte incursiuni de jaf ale acestora la începutul sec. X după care se retrăgeau în Câmpia FanonÎcEi. Au rămas puţini unguri în aceste locuri, convieţuind cu populaţia românească- De aceea, din aceasta perioadă nu s-au găsit urme în Ardeal ale triburilor maghaire decât arheologic în foarte puţine locuri ca: Biharia-Onidea, Cluj, Simeriu", Şiclău-Arad. la Gîmbaş eventual Lopadea lângă Aiud, S-au descoperii urme şi obiecte mărunte de călăreţi nomazi şi arme[1]*, Toate.acestea nu dovedesc o stăpânire a acestor teritorii de către triburile maghiare, deoarece călăreţii se deplasează pe distanţe mari de locurile unde s-a aşezat masa populaţiei ungureşti din care făceau parte".

În seeolclc XI-X1I1 se va desfăşura acţiunea violentă de cucerire a ţinuturilor româneşti, iar în acest contest vor întregi voevodatul lui Getu fM ca regatul Ungariei să reuşească a-1 integra în sistemul său economic, religios, cultural, etnic, spiritual şi politico-administrativ. Ardealul, va rămâne TOETOiMrromâiiesc, cu structuri economice, culturale, religioase şi poiitice româneşti, strătis legate de cele din Moldova şi Tara Românească.

„Statul maghiar întemeiat în a doua jumătate a sec. X şt consolidat abia în urma creştinării populaţiei ungureşti de după anul 1000*, spune l.A.Pop,* nu a avut capacitatea militară să cucerească şi mai ales, să domine Ardealul decât într-o perioadă mai târzie"*,

Cucerirea ***maghiară***

Ungurii au cucerii la început porţile dc câmpie ale Crişanei ţi ale BanataM Le-a fost mai uşor; popoarele nomade se fereau dc pădure -ţi munte unde băştinaşii se refugiau, fiindu-le teamă de duhurile njV. «i unde puteau fi înfrânte mai uşor.

Cucerireapropriu-zisăa Ardealului â[1] îfttcput în a doua jumătaie a scc, XI. în 1068 o parte din Ardeal a întreprins chiar o incursiune pe teritoriul Ungariei, scrie M. Rusu în lucrarea sa, *U'sFormations* tp. ,38I). evidenţiind acest lucru. Regele maghiar Solomon (1063-11)74) cil principii Geza ţi Ladislau trecc cu irupele sale prin Porţile Meseşului înfrângându-i pc pecenegi, mareiînd începutul cuceririi maghiare în A ideal. La sfârşitul sec. XI apar şi «zii şi cumanii care atacă Ungaria fci Bizanţul. Regele Solomon &e aliază cu Kute împotriva lui Ladislau. promiţfrultH Ardealul. Numai după numeroase lupte aie lui Ladislau I cu cumanii, dominaţia unguri lor asupra unei părţi a Ardealti 1 ui începe să se con si >1 ¡di-a\ *„Este vremea când în Transilvania se îngroapă o Serie de tezaure monetare şi când cancelaria regală nu mai emite nici un document referitor in intui direct ia această fan*

Secolul XII şi începutul celui de al XHI-lea marchează ultima etapă a cuceririi teritoriului intracarpatic de către regalitatea maghiara. O dovadă a acestui proces de cucerire este înfiinţarea de comitate, instituţii administrativ politice, aduse de cuceritorii maghiari peste cele româneşti, voevodatc şi cnezate. Dacă studiem apariţia comitatelor constatăm că procesul dc cucerire maghiară nu s-a încheiat. în jurul anului 1200 existau doar trei: Solnocuri (Exterior, Interior şi Mijlociu). în 1177 exista Comitatul Clujului format din partea centrală a voevodaluiui lui Gehi. A existat, şi comitatul Alba, cu centrul la Bâlgrad (sau Alba lulta) cc cuprindea nucleul fostei formaţiuni politice a lui Gy la-lula atestat în scris totîn 1177. în fine comitatul Târctova, situat în centrul Ardealului nu apare în documente înainte de 1214, iar comitatul Hunedoarei apare consemnat doar în 1276, Dc asemenea, sc încearcă şi introducerea unei roi forme de organizare, respectiv principatul-[8] dar fără succes. Mercurius şi

episcopul Simion (catolic) al Ultrasilvaniei purtau titlurile de *„principe şi episcop în panibus*în 1176 apare şi titlul de voevod (Leustachius) ceea ce dovedeşte 14

că instituţia românească s-a impus şi se va păstra în iot evul mediu (pnnS in l-i^-lf. Acest lucru mai dovedeşte că Ardealul nu a fost integral in regatul Ungariei,

Alin de cuprindere a Ardealului dc la „ducatui lui Gclu" se măreşte i-uiKnmitetii cu creşterea cuceririlor maghiare, care se vor adăuga, păstra iui l'gjroa de organizare romaneasca a *VOEYODATULVL* Lui i se adaugă ţi ţara lui Menumorut, Paralel tu încercarea de cucerire a ..ducatului iui Salariur, Lingurii atacă şi unele teritorii ale ducatului lui Menumorut; care era între: Tisa, Mureş şi Porţile Meseşu lui. Cenl tu! lui Menumorut era lui Bihanta lângăOradea, Arpad, în urma sfaturilor primite de la căpeteniile sale apropiate, a trimis o solie la Menumorut prin care i-a solicitat acestuia ■ să-i ccdeae ţara, Răspunsul lui Menumorut a fost plin de demnitate şi reflectă cutezanţa acestuia de a înfrunta agresiunea maghiară. Din acest răspuns rezultă şi faptul că exista legături cu Bizanţul. In urma soliei, Arpad a trimis armata împotriva lui Menumorut, Armata condusă de Zoboisu şi Thosu, La cererea poporului, supus a fost ridicat un târg între Nir şi Tisa, Armata condusă de Zobolsu şi Thosu a ajuns la cetatea Zătmar, iar aici după o luptă aprigă au reuşit să pătrundă în cetate.

Tuliutum şi fiul său Horea aflaţi în fruntea celei de a doua armate *supus mult popor până h rău Er"* şi au ajuns la Zalău. Cucerirea ţării iui Menumorut s-a făcut în trei etape spune A. î. Pop şi au participat şi secui. Agresiunea maghiară s-a îndreptat şi asupra teritoriului dintre Tisa (spre apus). Dunăre (spre sud) şi Criş (spre nord), până în Ţara Haţegului, teritoriu ce-i aparţinea lui Glud şi mai apoi lui Ahtum (trădat de Chanadinus) cu capitala la Cenad. Voevodatul Ardealului stăpânit de Gylas-Gyula era cu mult mai mare decât fusese voevodatul lui Gelu.

în afara acestor formaţiuni politice în Ardeal-, care nu trebuie confundat cu Transilvania, există numeroase ţări (voevodate şi cnezate) ,jwî mid care toate de dânsa se ¡ni şisuptu ascultarea şi suntu alte (Uri... Maramureşu, Ţara Secuia.icâ.„ Ţara Oltului, Ţara Bârsei, Ţara Haţegului, Ţara

Almaşuiui..,[i!]. *Aşa cum scrie Grigore Ureche răzbate un ecou îndepărtata! unei ţări mari şi înlinse, El spune:* „Ţara Ardealului nu iaşre numai o ¡arii ia însuşi, ci Ardealul se chiamă mijlocul ţării care multe cuprinde în toate părţile,.- iar pe la marginea ei săntu alte ţari mai mici care de dânsa se ţin"*[1], *In afara acestor ţări mai sunt districtele, care*

cuprindeau un număr mare de cnezate şi voevodate, Ele continuau si' asigure autonomia instituţiilor şi a obştilor româneşti. Erau districte în apropiere de cetăţile regate (Hunedoara, Dubra, Strei, Deva şi a Haţegului), şi districtele bănăţene de tallidia, Almăj,,Sebeş, Craşova, BSrzava, Comial, Lugoj, Mehadia. De asemenea erau districte în cadrul unor comitate ca: Timiş şi Caraş. Mai erau districte în Zăjand şi Bihor, pe domeniile regale Craina, Satu Mare, Cluj, Solnoc şi Dăbâca.

în cercetarea românească (I.A.Pop, Viorica tinăcliiuc şi A. Deac) se acreditează tot mai mult ideea continuităţii unui stat, a unor formaţiuni politice, care au supravieţuit retragerii aureliene şi pană la statui românesc care s-a născut din unirea acelor formaţiuni in fruntea cărora se afla un conducător sau un domn (care provine din latinescul *DOMINUS).* LA.Pop afirma că: *„~-întinse regiuni din Banat, Oltenia şi Muntenia, adică de ia nord de Dunăre au continuat prin sec. VI, să facă parte oficial, cu intermitenţe, din imperiu. Spre acesta, spre imperiu, a continuat să graviteze intens şi permanent populaţia romanizată de ta nord de Dunăre, imperiul a rămas chiar şi pentru romanicii abandotiufi, un model de organizare politică şi este de presupus că informe adaptate, artele instituţii politice romane au continuat să existe"*[11]. N, lorga a sesizat nuclee de continuitate politică[1]* care erau opuse acelui *„barbaricu/nului".* Acestea erau fragmente organizate sutonom, spune l.A.Pop. De asemenea el precizează că *ŢARA* cea *MARE* este împărţită în ţări mai mici, Procopius din Cacsarca (Războiul cu goţii) menţionează că gepizii stăpânesc aproape toate Cetăţile Dacici. *„Priviţi! Spune el - Coţii stăpâneau mai înainte [ara dacilor care plăteau tribut, iar gepizii săiăşuiau dinfr-un începui cu taţi de cealaltă parte a IstruiuC"*[13]- De asemenea, e! spune că gepizii se laudă că în curând vor cuceri toată întreaga Dacie. Deci există o ţară a Daciei peste Dunăre, care plătea tribut, confirmând intuiţia istoricului clujean I. A. Pop.

Teritorial, Ardealul, căci la el ne-am referii, are această în tindere până când devine *PRINCIPAT* (1541), iar In 1765 *MARE PRINCIPAT* al *TRANSILVANIEI,* care cuprinde următoarele comitate: Alba, Cluj, trasna, Dăbâca, Hunedoara, Solrtocul de

Mijloc, Solnocul Interior, Târnava, Tuida, Zărand, care ţinea din punct de vedere administrativ de *PRINCIPAT.* Mai erau comitatele din Banat ca: Timiş, Torantal şi Caraş. Banatul care a fost cucerit de către negatul maghiar încă pe vremea iui Ahtum îţi va păstra autonomia care se va transformaîti vremea iui lancu de Hunedoara asemeni Zaranduiui într-o CONGUtCAŢUi. Banatul de Sevcrin este numit de către Giovani Andrea Gruino, în *Seu na descriere a Transilvaniei* (la 1564), *VALAHIA CISTERIANA**[7]. Dc asemenea, erau şi comitatele din vesluE Trinislvariei cunoscute sub denumirea de *PARTIUM,* ca: Arad, Bihor, Sa!u Marc şi Maramureş*[1].

Se vorproduoe în timp şi alte reorganizări ajungând ca la *MAREA UNIRE* din Decembrie 19iS să se constitue în *ARDEAL* ţările: *TRANSILVANIA, CMS ANA, MARAMUREŞ, PARTIUM* şi *BANAT.* Principatul Ardealului cuprinde - după Toader Nicoară - următoarele: Aiba, Cluj, Crasua, DSbâca. Hunedoara, Solnocul de Mijloc, Solnocul interior, Târnava, Turda şi /;lrynd,în total 13 corni late, scaune săseşti ca: Cincu Mediaş, Miercurea, Nocrich, Orăştie, Rupea, Sebeş, Sibiu şi .Sighişoara, De asemenea erau şi cinci scaune secuieşti, respectiv: Arieş, Ciuc, Mureş, Trei Scaune şi Odorhei,

Pt lângă scaunei şi comitate mai erau şi oraşe \ibere regeşti ca: Alba Juli a. Bistriţa, Braşov,Cluj, Gherla,Dumbrăveni (din 1786), Mediaş, îiebeş,' Sibiu, Sighişoara şi TSrgu Mureş". Lor ii se adaugă şi oraşele româneşti ca: Haîeg, Lipova, Caransebeş ete precum şi districtele Chioar, Braşov, Făgăraş şi Bistriţa. E bine să facem şi o precizare pri viiwl teritoriile principatului Transilvaniei, că nu cuprinde unele teritorii ca: Paşalâcui dc Oradea şi Paşalâcul de Timişoara (până în 1718), ele făcând parte din Im periu [Otoman. Dc aseme nea, Banalul Timi joaiei după 17! K făcea parte difi Imperiul Austriei*[1].

Teza continuităţii vieţii statale în Dacia, şi după părăsirea aureiiană, câştigă lot mai mult teren. Istoricul A. Deac a adus sub forma unui microfilm de la Biblioteca Academiei dc Ştiinţe Ungare din Budapesta, o cronică romană înregistrată sub denumirea de *CODEX ROHONCZY,* consemnând în 446 pagini, scrisă într-o limbă română arhaică (A. Deac, *«Documente care demolează „mitul" întâietăţii maghiari for"* ,în *Românul* nr. 35 (385) an VIII, 1-7 sept. 1977) ţi descifrată de către Viorica Enăchiue, în cane se consemnează existenţa în perioada secolelor X1-XI1 a unui stal român (BLAK.), în care se vorbeşte despre: organizarea statului, armatei, a bisericii ortodoxe, a artelor plastice, a muzicii şi literaturii. (O arliivS diplomatică a statului (BLAK) din anii 1064-1101). Dacfi trebuie să dăm crezare celor doi istorici: Viorica Enăchiuc ţi A. Deac, atunci ne apare clar de ce ungurilor le-au trebuit peste 250 de ani ca să cucerească Ardealul în cinci clape; care după A. Deac sunt în timpul regelui Şlefan I cel Sfanţ (10Î7-ÎO3S). Aeesta şi-a extins dominaţia asupra râuri tor Someşului până
spre Cluj, a doua etapă este din timpul regelui Sf. Ladislau (1077-10%), când regalitatea ungară îţi supune teritoriile dintre albiile râurilor Mureş şi a celor două TSrnave, A treia etapă corespunde domniei regelui Gcza al ll-lea (1142-1162) când în jurul anului 1150, acesta îşi subordonează regiunea Sibiului. A patra elapd a fost în timpul regelui Andrei al III—lea (1205-1236), căci după J211 acesta îţi subordonează regiunea Braşovului şi judeţele Trei Scaune şi Ciuc şi în fine ccade acincea etapă din secolul al XlV-lea, când regalitatea ungarii îşi subordonează regiunea Braşovului şi judeţele Trei Scaune şi Ciuc şi în fine cea de a cincea etapă din secolul al XlV-lea, când regalitatea ungară îşi subordonează şi Maramureşul (C. A- Deac, Documente care demontează mitul întâietăţii ungurilor U Romanul nr, 35, 1-7 sept, 1977).

Acordând credit acestui *CODEX RORONCZYÎ*ncepem a înţelege mai clar persecuţiile etnice şi ura oficialităţilor asupra românilor ortodocşi precum şi de ce a stagnat procesul de formare a statului centralizat românesc.

3. POPULAŢIA

îri ahordarea acestei probleme pornim <le la teza emisa încă din 1937 de către G, Valsan care scria că; *„...poporul român este un produs al Carpaţtior, jar primele capitale ale statelor româneşti au apărut în ivcinütoii-ít munţilor de unde apoi s-au mutat în locuri deschise*Sunt toponime care vorbesc de convieţuirea şi mediul geografic ca: Ţara Codrului, Sil vani ü, Pădurea Craiului, Transilvania şi altele. Si mi un Mehedinţi. încă din 1939 afirmă că *„Statul este expresia geografică, etnografică şi istorică a voinţei unui neam".*

Un loc aparte în păstrarea identităţii, a etniei (naţionale), revine marilor ctitorii religioase ale domnilor munteni, ardeleni şi moldoveni.

Poporo i român s-a legat organic de natura în mijlocul căreia a trăit. A plâns ca pădurea i ama, implorând cerul cu braţele copacilor pentru ocrotirea în faţa păgânilor. Românii stau lipiţi de munţi asemenea străbuni lor lor, daoo-geţi şi daco-romani. în acest lei vedem că este ceva etno-genetic. Păstrând această iefee, a legăturilor pe care le aveau românii eu natura este explicabilă vigoarea şi trăinicia lor spre viilor,

Populaţia Daciei Ja sfârşitul secolului al lll-Jea d, Hr, arăta istoricul D. Frotase, în lucrarea sa *„Autohtonii"* se ridica la aproximativ SOO.OQO locuitori[41].

Ardealul a fost o zonă cărcia autorităţile romane i-au acordat atenţie specială. De aceea a fost plasată capitala noii provincii, Uipia TVaiana SarmiziCgctusa. Aici au rezidat cele mai multe legiuni şi trupe auxiliare (Leg. aXill-a Gemina şi a V-a Macedónica), singurele care au staţionat cvasipermanent în Dacia, şi-au avut garnizoanele ia Apulum şi respectiv la Potaisa. Aici au funcţional, raportat la teritorii, celé mai mulle colonii ţi municipii cu cea mai numeroasă populaţie, faptul atestând
existenţa în zona intracarpatică a celor mai active vieţi urbane
din provinciei

în această perioadă a antichităţii trăiau într-o înţelegere tolerantă, daco-geţii care formau grosul populaţiei majoritare cu etnii pasagere ca: celţii, sarmaţii, sciţii, iar pe litoral grecii, care aşa cum spune M, Eminescu: *„... Cum veniră sejacură/Toţi o apă ji un pământ".*

între părăsirea *Daciei Romane* de către Imperiul Roman şi apariţia pe scena istoriei a poporului român s-au produs mutaţii demografice ţi f etnice, Daco-romanii rezultaţi din simbioza băştinaşilor cu lumea romană, a fost completată de cătrc carpi (seminţie daco-getă), care în contact cu i latinofonii.s-au romanizat. Odată cu ei au venit ţi goţii în Dacia (neam germanic) care în urma înfrângerii suferite din partea hunilor în 375 - t le-a filcut loc acestor neamuri asiatice care au dominat aproape irei sferturi de veac; între 375-453. După această dată, locul hunilor a fost luat de gepizi, pe la mijlocul sec. al V-lea, care aşa cum am mai arătat se lăudau că vor cuceri toate oraşele şi cetăţile Daciei, Aceştia cuprind toată Dacia, până la hotarul estic al Oltului, respectiv Crişana şi CâmpiaTiseL

Succesiunea dominaţiei nominale asupra Dacici (Transilvania şi f Banatul) trece oarecum automat asupra învingătorilor avari, al căror teritoriu de iocuire şi centrii e, însă, bine stabilit, în Panonia şi pusta ungară"[3], f Descoperirile arheologice, privind urmele avari lor în Banat şi Ardeal suni destui de rare, ceea ce înseamnă că dominaţia lor a fost .doar nominală ■ asupra acestor teritorii. Totuşi pentru pupulaţia de aici stăpânirea, fie ea şi 1 efemeră a însemnat o perioadă de cumplite frământări, de hiple între , seminţiile migratoare oe-şi disputau stăpânirea, jafurile şi prădăciunile asupra localnicilor. Această stăpânire a barbarilor nu a însemnat insă [nimicirea băştinaşiEor. Nimeni nu avea nevoie de întinderi pustii **fiuă** ţ oameni. Pătrunderea slavilor în ţinuturile spaţiului românesc s-a produs I înainte de trecerea Dunării, în prima jumătate a sec. VI, La început au f venit anţii şi sclaviuii- în Ardeal slavii se aşează în a doua junia jale a sec, | Vii. ti au fost semnalaţi cronistic de notarul anonim al regelui Beli^ atunci 1 când vorbeşte de voevodatul lui Gelu. Unue arheologice ale slaviipr.au I fost semnalate la

Someşeni (fân £ă Cluj), la Blând ian a şi Ciumbrud (jud. f Alba). Aceştia au fost asimilaţi, influenţând prin scdenturisEiiui lor procesul 1 de desăvârşire al formării cutturii.

Ungarii, Aceştia sunt de neam ugro-linie şi pătrund în părţile noastre prin SEC. X. Despre ei ne vorbeşte Anonimus. Penetraţia lor între DunEiţ, Tisa şi Panonia a avut Soc peste Carpaţii Păduroşi. Teza cetei de a doua descălecări susţinute de Pani Lcndvai, cum că avarii ar ii proto- ungari[4'], tetă susjinută şi de către Bela Ktipeczy şi Ladislau Makay, în *Istoria Transilvaniei*, nu se justifică. Ea este infirmată de către izvoarele maghiare şi descoperirile arheologice din Ardeal.

Ungurii încep cucerirea Ardealului în sec. XI-X1II c5»d sunt înfruntaţi de către Gelu. MenumoruL şi Glad.

Bulgarii îşi fac simţită prezenţa în Banat filrâ a juca un rol impor- tatit în destinele ţinuturilor respective.

Proporţiile acestor populaţii mici chiar procentual nu pot fi stabilite. Un lucru este sigur, românii au fost, sunt şi vor fi majoritari. Ei au avut, au şi vor avea o superioritate culturală cu o vocaţie civilizatoare. Au fost sunt şi vor fi toleranţi, au iertat multe nelegiuri, dar n-au uitat şi nici au le vor uita. Din cei puţin aceste motive şi încă multe altele an biruit timpul şi nedreptăţile vremurilor. Ei s-au născut aici şi aici vor muri. aparţin acestor meleaguri străbune. Nu au vânturat lumea cărându-şi o patrie. Acest 1 ucni i-au şti ut şi stră in ii care au rămas impresionaţi de aceste vaiori care aveau conştiinţa originii lor. Anton Vcrancsics în *Descrierea Transilvaniei, Moldovei* fi *a Ţării Româneşti* scria că: *„JJar chiar ţi in vremea noastră acest stat (DACIA) se deosebeşte printr-o întreită împărţire, in Transilvania, Ţara Românească şi Moldova. Şi locuitorii acestora se numesc români... că această împărţire a rămas de la tradiţia, aceea străveche a geţilor sau dacilor ¡rână în vremurile noastre... valahii îşi trag originea de la romani... valahii te întreabă Oare ştii româneşte? Iar când vor să ştie dacă eşti valah ei spun: Eşti român?... despre romuni se crede că sunt cu mult mai vechi şi decât ungurii"*'.* Acelaşi lucru îi spune şi iohau Hon tenis-, G io va ni Andrea Grumo , în *Descrierea Transilvaniei,* unde scria că: *„Limba lor se*

*numeşte romanza sau rvHianescha şi este un fel de latină... Se socotesc urmaşii ai colonilor romaniLegea şi religia lor este greacă"** Românii au avut impresia că trăiesc inir-un siat românesc şi .i-au comportat cu atare.

în perioada feudalismului dezvoltat ca urinare a dezvoltării ctumiyiice, bazată pe marile recurse umane şi materi^c, au introdus
tehnologii moderne în agricultură, ce au condus la ameliorarea nivelului de trai, la sporirea condiţiilor de sănătate în spccial la sate* unde suni in majoritatea lor români, ceea cc a făcut să crească numărul populaţiei, in I special a românilor care trăiau în mediul rural. Sporeşte şi populaţia tic L oraşe care se ridică la câteva mii în secolele XV-XV1. De exemplu: Bistriţa I avea circa 3500 de locuitori, Sibiul circa 4000, Clujul între 4000-51NM. I Braşovul peste 5000 locuiiori, Târpurile îşi sporesc şi ele populaţia ca ţi I satele. Orăştia avea circa !7lJ0 de locuitori. 1 ghiul vreo 1200, Cricăul şi f Romosul aveau circa 1000 de Incuitori. Pe Iu mijlocul secolului XIV existau | atestate documentar cel puţin 2600 de aşezări.Trebuie să avem în vedere I şi faptul că multe sate nu suni evidenţiate mai ales cele din ţinuturile de **j** munte. în ccic vreo 2600 de aşezări runde (răiim deci pesle 500.000 de locuitori. La sfârşitul sec. XIV numărul aşezărilor ajunge pe la 3200, aproximativ 7BO.OOO locuitori, ceea ce înseamnă 7 Incuitori pe I fcinp.

Pe baza socotelilor de dijmă s-a evaluat populaţia vocvotlatului. Numai fStă Banat, Crişana şi Maramureş pe la sfârşitul scc. al XV-lea erau | 425-000 de ţărani fără orăşeni. Adăugându-i şi pc aceştia, populaţia | vqevodatului se putea ridica la circa 500.000 locuitori, la cane, dacă adăugăm şi populaţia din Banat, Crişana şi Maramureş, vom constata o I foarte bine populată ţară".

Transformările politice care au loc după 1526, vor influenţa şi I situaţia demografică a principatului. Vor apărea paşalâcuri aşa cum am mai arătat (de la Buda, Oradea, Timişoara), unele teritorii vor fi incluse în ! Imperiul Habsburgic, De asemenea s-au produs emigrări, în special ale I românilor în

Moldova şi Ţara Românească, Aceste emigrări au fost consemnate însă prin sporul natural al populaţiei, în special al celei I româneşti. *Ardealul** spune C.C.GÎurăscu, *a fost dintotdeauna un adevărat bazin etnic din care prisosul de populaţie al regiunilor muntoase s-a] revărsat pe margini £n toate direcţiile, dar mai cu seamă înspre răsărit şi I miazăzi; de asemenea păstoritul prin transhumanţă, dinspre Ardeal spre* ; *Moldova până peste Nistru şi până în Dobrogea, a constituit un mijloc de amionie, de cunoaştere, de legătură între românii ardeleni şi cei de peste | munte, de uniformizare a obiceiurilor şi tradiţiilor de păstrarea credinţei şi a libertăţii".* Aceasta transhumanţă se făcea nu numai cu oile, ci şi cu vitele mari (bovine şi cai), fiind cunoscută din vremuri străvechi, din sec. !
XIII ţi este atestată documentar în vremea lui Mircea cel Bătrân. Este atestată în J524/ 3 iunie, din ***22*** iulie 1583, 1675, IM5, 1700, 1813 şi încă multe alte doeumente fac referiri la aceste transhumanţe[S5j].

Migrările din Ardeal spre Moldova şi Ţara Româneasca s-au înregistrat djn vremea dacoromânilor, aşa cum a fost aceea a dacilor ţiheri (a carpilor) în ionele romanizate,

în epoca medievală ştim exact ele migrarea elitelor, a iui Negru Vodă din Ţara Oltului în Ţara Românească şi din Maramureş a lui Dragoş şi Bogdan, întemeind alt stat. Astfel de.migrări s-au înregistrat într-o ferisoare papală din 1234 adresată de papă prinţului de Coroană al Ungariei, Bcla al IV-lea , ca şi *în Diploma Cavalerilor Toiiniţi* din 1247. La fel se întâmplă şi în 1420, 1432 şi 1460, când din cauza persecuţiilor religioase românii ardeleni trec munţii la Trotuş, Bacău, Roman şi Huşi. Pc lângă români au venit şi saşi husiţi. în sec. XIJ1-XTV pământurile ortodocşilor din Ardeal le-au fost răpite. (E cazul mănăstirii din Cârţa) din vremea Jui Ludovic cel Mare. în 1366 regele Ungariei ordona arestarea tuturor preoţilor schismatici din comitatele Caraş, Cuvin şi Sebeş, Analizând această migraţle din Ardeal spre Ţara Romanească şi Moldova se constată trei valuri: 1) între 143R-1478 s-a migrat spre Polonia unde S-au întemeiat 71 dc sate; 2)

între anii 1492-1500 când s-au întemeiat 14 aşezări; 3) al treilea val esle cuprins între 1509-1550 când s-au întemeiat 123 de sate. Tiranii români proveneau din comitatele Bistriţa Năsăud, Maramureş, Sâtnw, Sălaj, Bihor, Ugoceaşi Bereg[IJh].

Atracţia ţăranilor romflni spre Moldova şi Ţara Românească se explică prin statutul de toleranţă al românilor în ţara lor. Ardealul, după 1437 ca şi atragerea lor, a emigranţilor de către domnitori este oglindită fatr-oscrisoare din ***26*** aprilie 1635 în care se arată că un căpitan moldovean cu numele de Ignat, zăboveşte aici şi *„ încredinţează— oamenii să meargă acolo cu făgăduinţă că mevodul le dă slobozenie de zece ani tuturor celor care se duc*[1]. De asemenea în 1662 Mihai Apaffy recomandă bistî'iţenilor să păzească bine graniţele ou Moldova: *,Aja auzim că Sărăcimea a început să treacă de-a binelea în Moldova din pricina lipsei de grâne".* Documentele înregistrează migrări masive. în 172(5 s-au înregistrat numai din Făgăraş aproape de 900 de emigranţi.

S-a ajuns să se spună că vine tot Ardealul la noi *(Joia Transilvania, ud nou venit?**. G. Reicherisdorff, Anton Verancsics, f i. A. Gromo, buni cunoscători ai problemelor ardelenilor confirmă sinuţfâ demografică a principalului. Teodor Nicoară, în lucrarea sa *Transilvania la începuturile timpurilor moderne* (1680-1300) prezintă o situaţie statistică privind dinamica demografică pe ani ţi etnii.

Anul	Români	Maghiari	Germani	Saşi	Secui
1690	600.000	150.000	74.000	100.000	120.000
1721	230.000	172.000	95,000	130.000	
1766	677.010	590.000			
1794	729,000	350.000			
1SO	758.800	161.000			

O urmează'	Pentru Banat situaţia demografică se prezintă după cum				
Anul	Români	Maghiari	Sârbi	Bulgari	Germani
1764	250.000	fctiHk şSft "	101.000	IM .\ l,ţ!T	-
1772	280.000		110.000		
1797	394.000		147.000		

Folosind o altă sursă constatăm că potrivit conscripţiei din 1773 j numărul românilor era de 578.382'".

Conscripţia de la 1760-1762 ne arată că atunci erau 66,46% români, 21,62% unguri şi secui împreună şi 11,72% saşi[w],

Un comentariu la cifrele de mai sus este de prisos. Diferenţele sunt mai mici: depinde şi de sursele folosite de autori. O concluzie este sigură. Românii au fost dintotdeauna majoritari, în timp ce populaţiile dc alte etnii sunt minoritare, care nu pot da Ardealului decât o culoare românească, nu a unei minorităţi, lîc ca chiar ţi maghiară. Pentru inn-y ,. □ceste ţinuturi româneşti în lumeamaghiîiră[1] regatul apostolic al Sf. Ştefan a folosit diferite metode şi procedee cane sunE dc-a dreptul supărătoare ca; persecuţiile etnice, catolicizarea, coloniianca şi fără dubii, cele săvârşite de către hortyşti, crimele de la Jp, Trăsnea, Moisei şi din alte părţi.

4.. COLONIZAREA

Colonizarea cu elemente alogene a unor părţi clin ARDEAL s-a făcut cu scopuri bine definite de către regatul maghiar, d*ist* cane nu întotdeauna a avut succesele scontate.

Regii maghiari au căutat sprijin militar in cucerirea acestei ţări care a opus o rezistentă de peste 200 de ani.

Feudalitatea maghiară a luat exemplu statului roman care pentru a pierde identitatea popoarelor cucerite a colonizat teritoriile supuse, i-a obligat pc cuceriţi să-ţi piardă limba, înlocuind-o pe cea a băştinaşilor cu limba latină, au adus pentru aceasta colonişti din întreg imperiul roman (Ex; *„tot orbe romano"* - cum avea s8 scrie Eutropius). astfel că pc lângă civilizaţia şi cultura învingătorilor, superioară celei ale autohtonilor - s-a impus şi limba - care este un factor | esenţial pentru identitatea etnică a unui popor.

Aceste colonizări romane s-au făcut cu precădere In Ardeal, unde. se aflau şi numeroase bogăţii taur, argint, fier, sare etc) concentrate în marc - parte în Dacia Superior.

Regii arpadicni au uitat un lucru. Ei, cotropitorii, erau inferiori I în ce priveşte cultura şi civilizaţia. Abia s-au format în stat de tip feudal. I Au împrumutat numeroase elemente occidentale pe care au încercat să le | suprapună peste cele băştinaşe, pe care acestea le-au apărat cu dârzenie. I Anonymus ca şi Simnn de Keza, episcopul Gcrard din Banat LUI relevat 1 numeroase aspecte ale rezistenţei românilor în faţa armatelor cuceritoare. I La toate acestea sc adaugă şi rezistenţa religioasă. Românii fiind creştini I de rit răsăritean, au ascultat dc patriarhul de Constantinopol, ca şi tic] împărat aşa cum spunea Mcnumorut atunci când refuză a se supune lui 1 Arpad.

Zona Ardealului de est, cu excepţia izvoarelor Mureşului, Topi iţa, I Gbeorgheni şi Miercurea Ciuc a lăeut parte din Dacia Superior. Bogată şi 1
renumită prin dezvoltarea ci, Teritoriile cucerite şi pământurile uzurpate obştii Eor, au devenit proprietatea regelui în mane parte.

Din nevoia dea consolida stăpânirea maghiara a negi lor arpad i en i ca şi a pazei gratiiţeW de f.ud, regalitatea neputând faed faţă autohtoni lor. atacurilor frecvente ale lăturilor pecenegilor şi cumanilor, ungurii fiind inferiori numericeşte au a| n;!at la populaţii de alte etnii din alte părţi ale Europei, Scopul colonizării Ardealului cu alte populaţii decât maghiare, .secui, getnanofone, pccengc şi chiar cumane au fost:

a> organizarea şi consolidarea stăpânirii maghiare; b) catolicizarea românilor, a altor necatolici; c} o dominaţie eficienta a maghiarilor, a regalităţiior arpadiene în teritoriile cucerite;

d) ittie^rarca Ardealului în structurile statului maghiar;

e) extinderea stăpânirii maghiare ia est sud de Carpaţi,

Pen tru ateşti a coloniştii trebui au să aibe mu lliplc roluri: mii itare, economice şt demografice. în acest context, româtiii primejduiţi s-au retras pe cursul văilor, spre deal şi munte rezistând politicii de maghiarizare.

Ei nu se încredtau în românii pe care i-au subjugat, şi datorită credinţei lor In creştinismul de rit răsăritean .împotriva devizei regelui Siv Ştefan care spunea: ,„,. *regitum unius Itnqgme imbecillc* est"[51].

La începutul secolului X din populaţia care a locuit ttritoriiie ocupate, peste avea nume nemaghiarc, purta nume slave, armene, evreieşti, gemnaitofonc, româneşti ş.m.d, Primii colonişti aduşi în spaţiul românesc a rial în stăpânirea maghiară au ÎOSESECUIT.

Dcxprc obârşia secuilor se cunosc date contradictorii. O parte din istoriografia maghiară f mata riali st-şovmă) susţinea că erau protomaghiari, O altă parte a istoriografiei maghiare inclusiv Simon de Kcia susţine că sunt diferiţi de unguri. Secuii sunt o populaţie rezultată din asimilarea unor populaţii (turec), în urma convieţurii lor laolaltă. Numelt de secui vine de la cuvântul lurc *JiKIU'* care înseamnă *„J?EAM ALES"*[#2]> Izvoarele istorice arată că sccuii sc găseau în părţile norcl-vestice ale Ardealului, înainte de aşezarea ungurilor în Panonia. La trecerea triburilor maghiare peste Caipaţii nordici, secuii ie-au ieşit în cale şi au cucerit împreună Panonia, Au luptat în avangarda ungurilor, .potrivit obiceiurilor popoarelor nomade", Simon de Keza scrie prin 1282, vorhînd.

dup.b o t fi micii (h-ii'iv o legendară descendenţă hun ¡că a secu ilor. Fii ;nrîirS că aceştia şi-u ii stabilii în răsăritul ţării *Jei hotare în munţii. împreună cu românii, pe care i utt găsit aici"* ţi s-au amestecai cu ei, împrumutând ţi .scrierea acestora. Au mai rămas dintre huni circii 3000 de bărbaţi care au scăpat cu fuga.din războiul *CMMHlLDtNX*cu Crimhilda - Căutarea Ni bol uliilor) ¡¡i lentei de teama popoarelor apusene au rămas lot timpul în Chigla până in vremea iui Arpad-

Aceştia s-au chcmat *7ACULI.* căci aceşti *ZACUiJ* suni rămăşiţa ale hunilor care, aflând că ungurii vin din nou în Panoria, Ic ieşiră îr cale când sc înLorceau din Ruthenia, şi după ce cuceriră împreuna Hanouia au dobândit o parte din acestea, dar nu Câmpia Pouonici. ci în munţii dc margine ai ţării împreună cu *BLACK!i* ţi se spunea că se foloseau de literele lor[4].

Aşezaţi în mai multe etape în locurile de aii, în mijlocul romanilor cu care s-au amestecat, secuii au fost organizaţi în ţaple scaune. Acestea erau: 1} Odorhei şi Crislur; 2) Ciuc.şi Gurghiu; 3) Mureş; 4) Chezdi; 5) Sepsi; Orboi ţi 7-) Arieş, Ei se bucurau de privilegii cconomice^erau scutiţi dc unele Laxe ţi impozite); aveau o autonomie militară (voevodul Ardealului era ţi comite al secuilor), ceea ce românii nu aveou, astfel de funcţii.

COLONIZAREA GERMANOFONIJjOR

Venirea sacilor în Ungaria este înregistrată înainte de anul 1000 cănd nu se încheiase nici procesul dc creştinare al ungurilor. Colonizarea reală a saşilor este marcată de secolul XIP, ei au luat locul secuilor. Colonizarea lor este în timpul domniei regelui Gezaal ll-Ita/I141-11&2). în Panonia colonizarea saşilor a început în sec. XI, în vremea lui Ladklau cel Sfânt <1077-1095). în legile regelui Colontan (1095-1116) ei sunt numiţi *LIBER} ŞI OASPEŢI**.

înlocuirea secuilor cu saşi în sudul Transilvaniei a avut loc treptat, Accastă colonizare a fost un flux continuu, începând cu ucc. XI şj până în sec, XIV, Saşii din zunaOrăşliei primesc şi *„ttrra syculowm terme Sebius".* Locuirea secţiilor în sudul Transilvaniei, în nordul munţilor Sebeşul ut" şi Cibinului a durat doar cincizeci de ani (1100-1150) când regele Geza ai

U-ieaîi va in tocai cu saşi în etape succesive. Secuii s-au aşezai pecursurile superioare ale Oltului şi Mureşului în afara de Ţara Bârsei[51]. Colonizarea saşilor s-ii făcut cu scopul îniaVirii autorităţii maghiare îh Transilvania; s :i făcui lii cinci etape: a) pe l:s anul până la Someşul Mic; b)'ceadc- a doua clapă pe Ea «nul ¡000, de-;l lungul văii Someşului Mic şi cursul m i Uncii i a! M ureşul u i; c) cea'de-a trei a etapă, pe I a 1100 pe valea Tâmavei Mmi: lS ■ «(patra etapă pe la 1 350 pe linia Oltului, e) iar □ cincea etapă, pe **L**;I **JILLI**J **¡2**()0pc linia Carpaţilor[1]". Colonizarea saşi lor în Ardeal **A** avut loc în etapa finală a pătrunderii feudale maghiare.

Populaţia germană a fost chemată de puterea centrală maghiară, în Ardeal s:işii au venit din LOTHARING1A {Vo reveni şi voi ioni).'Această colonizare nil a fost iniţiaţii de statul german. în I 191 documentele dc cancelarie menţionează o *„;;,eclem' TiieţfpriTţwniin Vhrasiivanorum",* iar intre anii 1192-1196 suni menţionate *,^mut'.t FIANDRENŞES şi abii FUiNfrRENSES, iar îh privile.phd acordat de Andrei a! i 1-lea în 1206 coloniştilor di* Ciiciiu, Tfţhiu Albit) şi Romos (Jiid. Hunedoara'} suni amintite ttbii Scrtonies""'.-*

Prin filiera ordinului *CISTER7&$*au fost aduşi şi colonişti francezi, în Ardeal, In 1202 a hiat naştere Tiiănăştircia cislerlana de la Cârţa, creată di n[f] mănăstirea din Igriş dieceza *CEMAD""*-

Druinul parcurs de saşi îh părţile răsăritene-precizează specialistul Thomas Nagler a urmai ii ni mu 1 I)i Liiffrj i îh Pancwi a. Au aj uns "n Slovaci a iiCiHiaţia. iar alţii au traversai lisa şi Van îndreptat *pc* Mureş în sus, iar cei te urmau sil se aşeze în nord au urcat pe valea Someşului, şi s-au aşezat Ia Salu Mare,

în diploma acordiiă în 1230 de către Andrei al 11-lea; oaspeţilor din Salu Mare, se arăta că ei au l'osl aduşi de regina'Gisela care i-a ocrotit (deci în timpul lui Ştefan cei 5finii),

Gustav Wen/.cE, spune că primii veniţi în sudui Ardealului au fosi saxonii care s-aii stabilii aici, Documentele înregistrează şi prezintă unor geimanofoni veniţi din *I3RAHANTUL* belgian, la Bărăbanţ {jud. Alba) cate se leagă de numele provinciei de unde au venit. **INTT**-o diplomă din 1206 a regelui Andrei al iMea ei suni numiţi *^remi hcspiies ţ£gni"[6]K*

txistă saşi veniţi şi din Luxemburg, de pe teritoriul Geraianiei' până pe cursul mijlociu al Bl bei, în secolul XII, masa coloniştilor a venit din aţin ga Rinului, iar în sec, XIII, epicentrul emigrării > ;t mutai din teritoriile francone în Germania centrală ţi de sud.

Cea mai mare zonă colonizată în Ardeal cu saşi a f<>M *provincia Sibiului.* Acest teritoriu CALC amintit pentru prima dată într-un lacunirifr datat din 1192-1196, în acelaşi scop al consolidării autorităţii maghiare au fost colonizaţi In 1211 cavalerii teutoni în Ţara Bârsei, de către regele Andrei al U-lea. Aceştia nu au respectat autoritatea maghiară şi nici demersurile papalităţii de a se înţelege cu regele Ungariei, ti voiau un stat teutonic independent de autoritatea regală, care i-a adus, printre altele, ca să lupte împotriva cumanilor. în li nai regele în 1225 i-a izgonit din Ardeal, aceştia aşezându-se în Polonia.

împotriva Ungariei au luptat şi pecenegii carc ameninţau împreună cu românii autoritatea de stăpâni a feudalilor maghiari.

Populaţia germanofonă cunoscută sub denumirea de saşi a găsit în locurile unde s-au aşezat pe români. Cercetările arheologice de la Uoartai Bratei, Mediaş, Ocna Sibiului şt Guşteriţa a confirmat populaţia din set. VIII. Saşii au găsit numeroase cetăţi de pământ la Bulgrad (Alba luliii). Ţeligrad, Hunedoara ctc. Venirea accstei populaţii germanofone formale din ţărani, negustori şi meşteşugari s-a bucurat dc numeroase privilegii economice, sociale şi politice. Toate privilegiile sunt înscrise în *DIFUJMA ANDREANUM* din 1224 (sau *BULA DE A URf*

în 1247 au fost aduşi şi colonizaţi cavalerii ioaniţi, pe baza unui contract încheiat de regele Bela IV şi magistrul cavalerilor ioaniţi (sau ospitalieri), cu scopul de a asigura apărarea aceloraşi zone sudice (Banat şi sud-veslul Ardealului) în faţa marii primejdii tătare.

Cavalerii ioaniţi sunt a doua forţă organizată a cruciadei, adusă pe teritoriul românesc, după teutoni. Ei aveau un rol defensiv, de apărare a regatului, dc o nouă incursiune tătară şi ofensiv de readucerea *„Cumamef* sub dependenţa ungari şi de presiune asupra Peninsulei Balcanice» în sprijinul Imperiului Latin de RăsăriL Aceşti cavaleri ioaniţi stăpâneau Ţara

Severinului care în 1232 a fost transformat în *BANAT6c* către regatul maghiar şi adusă sub ascultarea acestuia. Ioaniţi! au avut roluri militare, economice, demografice şi politice, S-a urmării şj prin ioaniţi integrarea Ardealului în regalul Ungariei, dar şi extinderea dominaţiei maghiare în spaţiul dintre Carpaţi şi Dunăre, în părţile Moldovei^.

Sinicü/jTií] problema colonizări i saşilor trebuie să arătăm că ei stăpSnc;tu pă măi] tu rile cuprinse între Orăştie ţi până la Baraolt, între văile Târnavelor ţi Valea Oltul ut. Ţara BSrsei 51 regiunea Bistriţei. Ei, saşii, au fost organizaţi iu şapte scaune. Primele scaune săseşti au fost menţionate fn secolul XIV: Sibk\ Sebeş, Mediaş, Şeica Mare, Şei ca Mică, Cincu ţi Sighişoara; numărul de şapte a fost depăşit prin adăugarea de noi scaune ca cele de laOrăştie, Nocrieh, Rupea, Braşov şt Bistriţa,

Ei - adică sajii - s-au organizat după model propriu: zece gospodării de saşi dintr-un sat formau *ZECIME* sau *ZEHNER,* iar o sută de sate alcătuiau o unitate *HUNDERSCHA'lT*dupîi cnre urma *SCAUNUL*

Saşii au av'* o episcopie proprie, neascullând de episcopul catolic **de** la Alba Iulia,

Urmări ie colonizării ¿aşilor în spaţiul Ardealului cu centrul la Sibiu, sau cum îi spuneau saşii, Siebenburgen, care ar deriva de la cele şapte oraşe săseşti ca: Sibiu, Sighişoara, Mediaş, Sebeş, Orăştie, Braşov şi Cluj. în realitate, numele de Sibiu vine de la autohtonul *C1B1NUM.*

Nu putem trece cu vederea nici faptul că ei nu au procedat-la germanizaría autohtonilor aşa cum a făcut autoritatea maghiară care a ridicat la rang de politică de stat, acest fenomen.

Colonizarea saşilor a contribuit la stimularea **deî** voi tării feudalismului, la stimularea şi dezvoltarea urbanistică, la dezvoltarea arhitecturii, stimularea dezvoltării economice a Ardealului$_T$ {agricultură, meşteşuguri, negoţ etc), a stimulat dezvoltarea culturii româneşti, *a* procesului de formare a conştiinţei naţionale.

5. UNGARIA ***ŞR*** ARDEALUL, ***ŢĂRI DIFERITE***

Ungaria şt Ardealul au fost În toată istoria lor ţâri diferilc cu I
structuri economice, sociale, etnice, demografice, politice, militare, I
culturale şi confesionale diferite. Comun n-au ayut decâi stăpânirea :
otomană dar şi aceasta a fost diferită. în timp ce ArdeaÎul era vasal Porţii, |
Ungaria dispare ca stat de pe harta Europei; devenind ^paţalătf[1] turcesc, I iar o aEtă parte a ei este integrală Imperiului Habsburgic.

Fiinţa deosebită a ARDEALULUI de Ungaria a fost recunoscută I
de altfel şi de geografi şi de istorici, cârc şi-au întemeiat lucrările ior.pc g I
cercetare ştiinţifici erudită, aşa cum au procedat geograful Jenti Cholnoky,

I istoricii Laszlo Kcyary şi Ales. Szilagy. Ei spun că Transilvania era
îndreptată spre. răsărit, majoritatea populaţiei ei aparţinând bisericii

1 răsărilene, ortodoxe, iar A, Sziigyi precizează că Ardealul ţi Ungaria nu au fost.niciodată contopite... e£e au rămas ţări deosebite.

Spre deosebire de aceşti» sunt istorici, ca cei care au scris siib I
auspiciile Academiei de Ştiinţe a Ungariei, o Istorica Transilvan iei în mai 1
multe volume care falsifică pur şi simplu adevărul istoric aşa cumI
procedează Bella Kopeczy şi Laszlo Mafcay, care fac confuzii grosolane, I
Acestei suitei se poate adăuga şi „opera" lui Paul Lendvai „Existenţa, ba 1

chiar supravieţui rea poporului ungar şi a statului său naţional în bazinul

I Carpaţilor este un miracol al istoriei europene"".

. Nimic mai aberant. Ungurii sunt popor de pustă. Acolo şi-au

I întemeiat noua tor patrie după te au venit din părţile UiGURfEl, în goana

cailor nebuni, după jaf şi pradă. Ei, ungurii din triburile maghiare au vrut

, să cucerească această ţară a Ardealului, fără să reuşească a o integra regatului maghiar. Ardeafcul este parte componentă a vechii *DACII* şi într-un fel sau

32

uhu] prin ,¿fesc8tecaiur di ii Moldova ţi Ţara Românească, a participat la formarea statelor feudale româneşti. Această ţară s-a născut din antichitatea daco-romană, ca ţară valah 3. Dacă trebuie să dăm crezare Vioricăi Enăchiuc privind conţinutul celebrului *„CODEX ROHONCZCY'* adus de la Budapesta sub forma de microfilm (ce conţine 446 pagini) de către Dr. Augustin Deac, atunci suntem obligaţi să acceptăm existenţa unui stat romanesc *{filAK)* din an ti 1046-1091 condus de Vlad. Din acest Codex rezuStă că în secolul XI românii aveau un stat organizat, armată, biserică creştină organizată, o viaţă literară, artă plastică, muzică ş.a.m.d. Acest manuscris prin conţinutul său spulberă tezele aberante ale istoriografiei maghiare iredentiste reprezentate şi de Santho Pal Vilmos din Miercurea Ciuc.

Ţara blakilor se numea *DACIA* şi se întindea de la Tisa până la Nisi ru şi de Iu Istm până aproape de izvoarele Nistrul ui, iar locuitorii după locul unde se aflau, se numeau geţi, daci şi cumi.

în lucrările lor, călătorii străini numesc teritoriul arcului carpato- danubiano-pontic, Dacia, care nu este altceva decât ecoul statului cu acel aşi nume din antichitate, reîmprospătat de către statul lui Vlad (al blakilor). Anton Verancsics, în „Descrierea Transilvaniei, Moldovei şi Ţării Româneşti' *vorbind despre*

populaţie spune că: Jordanii, apoi dacii se numesc ardeleni (transilvăneni) şi munteni, dintre care aceştia ajung fa miittăiipână la Istru, iar aceia se îndreaptă către apus spre Ungaria şi se întind până la Tisa care era odinioară marginea întărită a DACIEI,... iar tii îşi zâf românr.

Receptarea de către Occident a spaţiului românesc este ca fiind diferit de cel maghiar. Alţi călători străini, ca de exemplu, Michael Rncignoli, din Rnguza, scrie că: *Această Valahie se mărgineşte dinspre răsărit cu cealaltă Valahie, care e numită de unguri Moldova şi 0 fost odinioară numită de cel vechi Dacia, dinspre apus cu ungurii şi cetatea Sevcrinului aşezată pe malul Dunării şi (inănd de unguri; dinspre nord cu munţii care dexpari-. Transilvania de Ţara Românească, dinspre miazăzi cu Dunărea".* Remarcăm reflectarea Daciei ca un tot unitar, iar Ardealul ca parte componentă a acesteia. Raportul cu Ungaria fiind de Jjupuşettie'" nu de parte componentă a acesteia. Sunt ţări distincte, popoare diferite. Accst aspect se reflectă şi în operele lui A. Bonfînius, líneas S,
Fiecolomini, Blaise de Yîgenere, Iohan Honterus, Roichcritdrffer Ceorg, Giovani Andrea Gromo, este mult mai categoric. Iii avea să scrie „Aşadar ¿(aiul Transilvaniei e înconjurat spre răsărit de un lanţ de munţi înalţi de la care începe Moldova şi se întinde spre nord de-a lungul Ţării Româneşti până la Dunăre. Banatul care are capitala la Caransebeş, un oraş bine populat, Sc mărgineşte spre sud-esi cu susnumita Orşova, stăpânită de turci, spre răsărit cu Ţara Romîtnească, spre miazăzi cu Timişoara, iar spre apus cu Ungaria"*[6]. *A. Gromo spune răspicat că este vorba de statal ARDEALULUI, care avea o armată proprie, cane „*împreună cu statul maghiar, la Cosovo ridica 40.000 de oameni la care se adaugă 7000 de călăreţi", *L. Cholcondilas spune că* Jancu a fast ales general conuindani de către unguri şi l-au pus să stea în fruntea stalului lor, fiind acum atacat de către barbari şi germani". *El precizează că iancu a strana* „armată mare de tot pe cât putea din Ardeal şi a luat şi dintre peonii (unguri)". *Un alt aspect, era acela că, Ardealul se afla sub conduccrea lui luncu 51 că este de sine stătător*[4'"l]*,*

Francesco Massora într-o scrisoare adresată secretarului dogelui Vene^ci, pe la mijlocul sec. XVI, spune că *‚Această*

Transilvanie deci a fost numită DACIA de către antici". Nu facc nici o aluzie că a fost integrată Ungariei. După bătălia de la Mohacs din 1526 Ungaria nu mai exista ca stat. După aceea regatul apostolic dispare de pe harta Europei, iar Ardeaial devine .PfliMCtfM/, autonom dar sub suzeranitatea *PORŢII OTOMANE,* plătind tribut asemeni Moldovei şi Ţării Romaneşti. Ţara Ardealului, şi în cadru] stăpânirii romane avea teritoriul strâns legat de.cel al Olteniei (şi parţial al Munteniei), făcând parte din aceeaşi structură teritorială. Această parte a *DACIEI,* numită Ardeal,cste orientată economic, soci ai, politic, culturai-religios, demografie, etnic spre Moldova şi Ţara Românească, de care este legată organic, Existenţa vocvodateior, cnezatelor,.a .ţărilor, şi districtelor, vor.imprima acestui teritoriu o dezvoltare deosebită de acea a regatului arpadian şt.explică de cc Ardealul nu s-a con topit niciodată cu Ungaria, de ce nu a format o singură ţară cu aceasta, ci două ţări deosebite. Ungaria s-a orientat spre apus, spre lumea catolică, iar Ardealul spre cele două ţări române de ta răsărit şi sud de Carpaţi^..

Voevodatul, ca instituţie, s-a născut din aceleaşi instituţii băştinaşe găsite de regii arpaţlieni la cucerirea Ardealului. .

Vtwvodahil...KHÎ altceva decât dezvoltarea pentru Irwediiu *ţarii a w.chili,rv,tf\-ofitite din sec. tX-Xr'.* Aceasta organizare nu este specifici Ungariei ci turnai românilor, de aceea apariţia voevodalului *ÂRDEAiÂILUi* abia la 1176 precizează Ştefan Păscut dovedeşte doua lucruri: cS IJI acea dată Transilvania, nu fusese cucerită in întregime, vbeiodUl *LfU/STACHiU* este dovada, b) c3 puterea centrală maghiara a fost nevoiţii tf recunoască trăinicia vechilor instituţii feudale româneşti.

Această organizare administrativ-politică deosebită de Ungaria (de regat), voevodate, cnezate, districte, vor imprima Ardealului o dezvoltare (ftîfeebită de cea a Ungariei. Aceasta explică de ce Ardealul nu făcea |v;irte din Ungaria. Ardealul este o ţară *{REGNUM)* deosebită. La 1257 regele Bela al IV-lea e nevoit în urma stăruinţelor şi presiunilor Jiului său .Ştefan să-i cedeze acestuia Ardealul. Vreme de 13 ani, Ştefan, în calitate de conducător al Ardealului şi-a asumat prerogative de suveran. E! a cSrmui! Ardealul ca pe o ţară independentă.

A Înfruntat cu ajutorul localnicilor pe regele Bela al IV-lea, când acesta a căutat să-1 aducă la ascultare pe fiul său Ştefan. Regele a suferit o serie de înfrângeri, fiind obligat să accepte pacea.

în perioada anarhiei feudale din vremea lui Ladislau al lV-îea Cumanul, Ardealul a fost socotit din nou o ţară (regnutn) deosebită, iar voevodul său Roland Borsa {I282-I2S4) a exercitat prerogativele de suveran al ţării separând-o de regatul Ungariei ş.a.m.d. El s-a amestecat în saccesiunea la tronul regatului. Urmaşul lui Roland Borsa, Ladisiau Khan (1294-1313), separă şi mai mult Ardealul de Ungaria, El îşi.constituie la Devaoadcvăratăcuriesuveranăcujuzt, cu notari, stăpânind cetăţi, oraşe, domenii regale, saline[1]* El s-a amestecat In disputele dintre Venceslav (fiu al regelui Bocmici) Otto de Bavaria şi Carol de Anjoti. A confiscat coroana Ungariei şi îşi căsătoreşte fata cu Ştefan Uros, fiul regelui sârb Ştefan Milutin..., iar pe prezumtivul gineae II trimite Î11 captivitate la un vuevod roman - vasal sau din afara Ardealului, probabil în nordul Moldovei™. Se declanşează o revoltă a lui L, Khan şi a fiilor săi împotriva lui Carol Robcrt, fiind ajutat de regele Serbiei, cneazul Holiciului şi probabil şt de către Basarab 1.

Autonomia Ardealului se manifestă pe plan politic şi în veacul al XIV-lea, când contrar uzanţelor se constituie ade vărate d inasti i de voevozi (Lakffy ţi Csalty) ca: Ştefan Lakffy (1344-1350), Andrei Lakffy (1356- 1359). DiffliiSie LaifTy (1360-1367), Nicolae Lakffy (1367- 136S), Emeric- Lakffy (1362-1372), Ştefan Lakffy (1373-1376) şi Nicolae Csaky (1401- 1403), lacob Lakffy (1403-1409 - 1426-1435), Ladislan.Csaky, împreună cu Petru Cseh (1436-1437). Despre familia Csaky, Andrea Giovani Gromo spune ca este românească. Astfel de atitudini de autonomie şi chiar de ^dependenţă a Ardealului se manifestă prin răscoale (1302, Peştiş), cea a lui Bogdan din Maramureş (1359) când pleacă în Moldova, a lui Litovoi (1276-1277), a lui Negru Vodă (1291), emigrări (populaţia româneasca). Legături economice, militare, politice, culturale (ş.a.m.d.) dintre cele trei ţări. Această autonomie atinge nivelul de independenţă în vremea lui lancu de Hunedoara, care reuneşte cele trei ţări, e drept pe scurtă durată.

6. ORGANIZAREA ARDEALULUI

După retragerea aurel iană „Dacia Romană" a încetat să mai existe eapiovincic romană împărţiţi în trei (Apulensis,Poroliscnsisşi Malveasis). Practic s*a refăcut unitatea teritoriala a *DACIEI,* a dispărut proprietatea privata de tip sclavagist şi s-a generalizat *OBŞTEA SĂTEASCĂ* ce avea funcţii multiple ca cele: administraliv-teritorialc, religioase, culturale, economice , sociale, juridice, militare clc.

De la aceste obşti, in timpul migraţiei barbarilor, romanii au fost obligaţi a se apăra de atacurile migratorilor. Obştea era condusă de *JSfalut bătrânilor*[3'] şi Adunarea obştei.

în perioada stăpânirii goţilor în *DACIA,* Procopius din Cesarea arată ca: *„Gepizii împinsese ră şi stăpâneau cetatea Sirmiun şi aproape toate celâfile DACIEr.* Dar care sunt aceste cetăţi nu ni se precizează, Mai înainte *DACIA* plătea goţilor un tribut, iar gepizi [.locuiau la început toţi de cealaltă parte a IstruluP'. Această situaţie se petrece în vremea lui îustinian (527-565). Dtaici rezultă că era o societate organizată, Cineva aduna şi ducea tributul Ia care se referă Proeopîus- Ulterior formele acestea din cadrul obştilor, au evoluat. Obştile în faţa pericolului exercitat de barbari şi-au unit forţele în cnezate şi voevodate care au continuat să se consolideze şi să se regăsească în fosta *DACIEL*

Accastă organizare a început să se transforme în ţari şi districte conduse de personalităţi numite domnii, termen de origine.latină,.deci, foarte vechi. Ele st conduceau după legi proprii în care se regăsesc elemente de drept roman, demonstrând caracterul latin al acestor norme juridice.

Recapitulând şl sintetizând aceste forme de organizare, putem- preciza că de la *OBŞTEA SĂTEASCĂ*, prin unificare se ajunge la cnezate, *fi-*

1

voevodaie, districte şt ţări, care au ajuns la forma *VOEVODA*7T/I,i de lin *DOMN*, care poate îndeplini şi pe cea de vocviui ţcuiiducStni miln.u i. Din cronicile ungureşti aflăm de existenţa unor formaţiuni poiitkie româneşti (Anonymus) ea cele ale lui Gciu, Menumorut, Glad. Gylas etc.

Regalitatea arpadiană a luptat pentru a instaura iu Ardeul n conducere similară Ungariei. în 1111 este amintit principele Mercurius, ca după 65 de ani, documentele dini 176 să pomenească de *VOEVODUL LEUSTACHIUS.* De asemenea există formaţiuni în Banat, ca cea a lui *VOILA.* Faptul că la 1176 sc vorbeşte despre voevodul Leustachius demonstrează victoria românilor care şi-au impus propria lor formă de organizare statală, ca şi cel puţin pentru un moment o autonomie.

în fruntea voevodatului se află *VOEVODOL,* care aşa cum s-a mai spus reprezintă instituţia politică-adminstrativă centrală autdhtiin'îl românească. Această particularitate faţă de Ungaria însoţită de altele ca: voevodatele mai mărunte, cnezatele; districtele, scaunele [româneşti de judecată), vor imprima statului o dezvoltare deosebită de cea a Ungariei feudale şi explică de ce Ardealul nu s-a integrat în regat, de ce nu au laicul împreună un singur stat, cu toate eforturile *UNGARIEI.*

Mai precizăm o dată, Ungaria s-a orientat spre Apus, ca fiind catolică, în timp ce Ardealul s-a orientat spre spaţiul Ţării Româneşti ¡j.i spre Moldova, el fiind ortodox. Vocvodul Ardealului era numit de regele Ungariei, iar el era ajutat de vicevoevod, care era numit de voevod, uneori erau doi vicevoevozi. (De exemplu, în vremea lui lancu de Hunedoara erau vicevoevozi în 1441 Nicolae de Ocna Sibiului şi Fancraţiu Dindeleag; până în 1444)".

Voevodul avea largi prerogative şi o mare autonomie faţă de coroana maghiară. El stăpânea cetăţi. Cetăţile sunt de două feluri, de pământ, care aparţin obştilor de ţărani, şi de piatră, ce aparţin puterii centrale. Cetăţile de pământ au fost ridicate de români şi au jucat un rol defensiv, de a apăra comunităţile rurale de invazia barbarilor (maghiarilor şi tătarilor). Cele mai vechi ştiri despre aceste cetăţi de pământ !e avem din sec. IX când paralel cu începuturile penetraţiei maghiare, au început jefuirea obştilor. Astfel de cetăţi româneşti s-au descoperit la Morâşti Biharea, Moldoveneşti (lângă Turda), Pianul de Jos (jud. Alba).

Birton (jud. Sibiu, Firtăuş (jud. Mureş), Hunedoara şi în alte părţi. Ete au fosi cit cerile de regalitatea maghiară, ţi răpite pământurilor românilor. Aveau; oraşe, domenii, mine de sare, de fier, aveau putere de a schimba cpiscopj (catolici), aveau armata şi un organism *ADUNAREA REPREZENTANŢILOR* (stărilor) din care la început făceau parte şi românii (după aceea, cum se consolida autoritatea regatului, românii au fost excluşi). Se exercitau prevederile lui Ludovic cel Mare *„nimeni nu poate.fi nobii dacă nu este catolic".*

în afară de voevod, vicevoevodul şi adunarea stărilor, existau districtele, cart cuprindeau un număr mare de voevodale şi cnezate. Iile asigurau autonomia românilor, iar în interiorul lor se conducea după „legea românilor''. Aceste adunări rezolvau litigii privind stăpânirea în devălmăşie ca a Depresiunii Jiurilor (în 1435). Aceste districte se păstrează până în vremea Principatului, iar scaunele lor de judecată rezolvau şi probleme succesorale, sau litigii de proprietate. Erau districte în Ţara Haţegului, Făgăraşului, Bârsei, In Banat, Zărand Bihor şi Banatul, ca ţară, mai este numit şi valahia Cisturiană[M]. Nicolae Olahus vorbeşte şi de „Ţara dintre Somcşuri", de „Ţara dintre Timişuri". Această situaţie este schimbătoare, uncie ţări vor deveni o unitate. Acelaşi Nicolae Oiatius face această precizare".

Comparativ cu *ARDEALUL,* Ungaria este un alt stal şi are o altă organizare. Există un rege, o caitcclarie regală (organizată după modelul Bizanţului). Are comitate, singurul element asemănător între Ungaria şi Ardeal, Justiţia în Ungaria se realiza prin judecători aleşi; ia romani se înfăptuieşte acest lucru în cadrul scaunelor dc judecată pe temeiul „Legii romilni¡or" aşa cum am mai menţionat. Comitatele sunt nobiliare, există aşa-zişii *BARONI tăie* la românii din Ardeal lipsesc. Organizarea Ungariei urmează după istoricul maghiar Gcrgcly Andraş, următoarele structuri: 1) regele, 2) cancelaria regată, 3} Dicta, 4) biserica (romano-catolică), comitatele, 6) uraşcle regeşti, 7) cetăţile în jurul cărora s-au arondat comitatele. în Schimb, în Ardea!, era următoarea structură: 1) Voevodul; 2) vicevocvütlul;3) Adunarea stărilor, ţările; 4) districtele; .5)- voevod aţele; ij) tnczaieie, care în.interior sc conduc după legi proptii, au scaune de judecată; 7} biserica (care este ortodoxă). In timp ce Ungaria este un mozaic etnic, Ardealul este ţara românilor-lângă care mai convieţuiau şi minorităţi. Ungurii nu erau majoritari în ţara tor, românilor li s-au răpit pământurile de către cuceritori. Religia în Ungaria EI devenit *o* problema politici, *h* romuri a râmi[1]; o problema cu mesaj spiritual ţi etnic.

Proprietatea feudala maghiară este rczultaiă din: teritoriile cucerite în Ardeal, din uzurparea oştilor, din minele ce fiii aparţinui băştinaşilor etc, Ungaria ţi Ardealul mai au comun şi Capacitatea de a huo monedă,-dreptul de n stabili aria unde poate săciivu le. De exemplu; l;'mat de Hunedoara, le spune si h icni lor sa bată monedă care să circule ţi munţi, în Ţara Românească. Acum putem conchide că Ardealul, din acii;n.lw perspectivă, nu poate fi integrat Ungariei.

Ardealul gravitează spre refacerea întregului de altădată; *DACIA.* Principatul care s-a născut în 1541, după Mohacs, păstrează următoarea organizare: principele care se află in fui ulei ţării şi era investit de către Poarta Otomană - acest lucru era încâlcii! uneori prin numirea lui directă de către sultan, era apoi dicta, care îl alegea pe principe şi-l propune;t sultanului. El hotăra în problemele de politici eUenră (dcelara pace sati război), numea pe trimişii diplomatici, primea ambasadori, trebuia si plătească tribut turcilor. El îşi ¡1 legea eotolniralnri dintre marii feudul i; ei formau sfatul (consilierii) principatului. Diela tare era o fomţj dezvoltată a adunărilor nobiliare din perioada voivodatului cuprinde |>e nobili (câte doi de comitat ţi doi de scaun), reprezentanţii oraşelor (din ***9*** Oraşe fi 14 târguri), erau apoi 10 pârcălabi de cetăţi regale, in total ţrau 150 de oameni care se adunau la chemarea principelui. Avea" armată, bătea monedă, instar$ judecătoreşti.

în mai 1688, generalul Anton Cnraffoa a impus Ardea litiu i să accepte proiecta Vie 11 ei.

Prin *DfPWMA LEOPOLDNA* dlr 1691, Curtea dc la Vie na a trecut ia o nouă organizare a principatului, care se referă la fa pi ul cS Ardealul îşi consolidează poziţia de ţară distinctă, dc Ungaria (care nu există din 1526 ca ţară). Vicna putea să o alipească acelei părţi a Ungariei caic era ocupată de Imperiul Habsburgic, dar nil a făcut-o.

Organizarea politică a Ardealului se bazează pe ace! odios *Unic Trtum Naţlonum* din 1437 (pe unirea celor trei naţiuni saşi, secui ţi maghiari). De asemenea se menţine dieta, o^anizarea administrativă şi judecătorească. Viena recunoaşte legile derivate din *Triparthumut lui* VerbocTy. Ardealul are un guvernator recunoscut de Yiena, Există un comandant militar. Principatul are obligaţii financiare mai mari faţă de împărat decât faţă de Poartă; 120.000 de florini îti timp de pace şi 400.000 ţie florini în timp de război, de asemenea, împăratul are dreptul a se amesteca in problemele interne ale ţării.

Din I76S când Ardealul devine *MARE PRINCIPAT,* organizarea lui se schimbă astfel:

-principe devine împăratul, care are o „cancelarie aulică" pentru această ţară;

- există o tablă regească;
- se păstrează Dieta dar i se restrâng atribuţiile;
- există un guvernator numit de împărat şi un comandant militar subordonat împăratului. Practic ţara nu mai are armată, dar se înfiinţează regimente grănicereşti româneşti şi secuieşti în părţile Năsăudului, în secuime, la Haţeg, care avea subunităţi la Hunedoara (Răcăştie), Ţara Bârsei şi în alte părţi.

Practic autonomia Ardealului este limitată, iar atribuţiile administrative şi judecătoreşti (justiţia trece sub controlul statului, împăratului). Se restrâng drepturile comitatelor. Se numesc de către Vie na judecători care aplică legile acesteia. Se respectă edictul de toleranţă.

Vie na, practic este mână în mână cu nobilimea naţiunilor privilegiate. Principatul cuprinde mai multe regiuni. Principatul propriu- as cuprinde zona intracarpatică. Banatul, părţile vestice (numite Partium) Crişana, Salmar, Maramureş.

Marele principat cuprinde următoarele comitate: Alba, Cluj, Crasna, Dabâca, Hunedoara, Solnocul de Mijloc, Solnocul interior. Târnava, Turda şi Zărand, dar din punct de vedere fiscal acestea ţin de Ungari a[77]. Acestor comitate li se adaugă cele din Părţi um (Arad, Bihor, Satu Mare, Maramureş) precum şi comitatele Timiş, Torontal şi Caraş. De asemenea se mai păstrează şi câteva districte ca, ceîealeChioarului, Braşov, Rigataş şi Bistriţa. în ce priveşte organizarea saşilor şi a secuilor, ea a rămas tot în scaune. Saşii aveau următoarele scaune în principat; Miercurea Nocrich, Orăştle, Rupea, .Sebeş, Sibiu şi Sighişoara, iar secuii aveau: Arieş, Ciuc, Mureş, Odorhei şi Trei Scaune. Pe lângă acestea se mai păstrează şi următoarele oraşe libere: Alba lulia, Bistriţa, Braşov, Cluj (de la forma românească Clus), Gherla Dumbrăveni (iar din 1786) şi Mediaş.

Reorganizarea administraiivă a Ardealului va mai continua,

SS nu uitam că **din** 18*67* se va realiza uniunea austro-ungară. care va marca alipirea Ardealului la Ungaria şi a Banatului la Austria,

7. LEGĂTURI ECONOMICE ÎNTRE ŢĂRILE ROMÂNE

Cu ţoale acestei). Ardealul nu a încetat de a-şi pftsiry faţa spre balU săi de peste munţi,-din *VALAMAŞUBEţ.*i *VA IAU IA MICĂ* formând *iiiijireuna DACIA.*

¡jegătufile economice spirituale şi pol itico-m iii tare reflecţii rt unitate organică a celor Irei ţări româneşti,care se vor uni ia 1 Decembric IţflH eu România.

IJ temelia unităţii româneşti din întregul s5u spaţiu se află oripinea comunii, cea dato-romană, limba şi credinţa răsăritean» (ortodoxă), conşti i nţa acestei obârşii- Acest lucru este dem onsi rai şti **i** aţi fie **>i** recunoscut cliiar şi de cei **mai** înverşunaţi adversari ai adevărului istoric. Cantorii **Străini** prin spaţiu! românesc, umaniştii renascentiştii au receptat şi ci acest lucru inclusiv conştiinţa originii daco-romane. Aicssartdru Guaginitli scria că: Jr«! *popor ăl valahilor se numeşte român şi ei spun lă îşi trag obârşia... din Italia. Limba tor este o corcitură a limbii latine şi d cetei italiene, astfel că un italian înţelege uşor pe un român*

Reicherstorffer face încă o precizare că „... acea parte unde kn uiexc românii, cuprinde vechea DACIE. La apus este râul Tisa, spre sud Dunărea, iar spre nard Polonia"[1]''. *Acelaşi lucru îl spun şi Enea Silvio Pi col o mi ni, Piene Leşcalopicr călător francez care a trecut in a doua jumătate a secolului XV 1-lea înregistrează şî conştiinţa originii românilor când scrie că:* ,Această [arii împreună ca Moldova şi cu cea mai mare parte din Transilvania a fost populată de coloniştii romani din tunpul împăratului Troian, Locuitorii acestei ţări ii socoteau urmaşii adevăraţi ui romanilor şi limba tor romanească"*[0]. *De asemenea Antonio Verancsics. constată că* românii *.tuni* cu mult mai vechi şi decât ungurii".

Belsiusîntr-o scrisoare citre Maximi!ian arata că Despot Vodăîa corespondenţa su, redactează întâi scrisorile în limba româna, apoi li traduce în latini Ceea ce demonstrează că treptat limha valahă se impatit ţi la nivelul elitelor. H ans Dernschwan won de Hrodeczin relatează că „fer *salinele din părţile Sibiului este nevoie de şapte slujbaşi, care in mod obligatoriu trebuie să ştie româneşte"*',

Acest lucru devine o necesitate, deoarece, spune Antonio Possevino ¿toţi folosesc limba ungurească afară de români""'. *In vremea lui lacob Hiltebrand româneşte vorhesc şi minoritarii. El ya scrie că aceştia* „Cum locuiesc printre ardeleni, învaţă şi limba românilor (adică ungurii) ca să poată vorbi cu ei şi să ie poată da ordine, ca zitieri, şi servitori /Ictffi români de rând, de condiţie servită... *Jwnf* pedepsiţi aspru în Transilvania şi traşi de obicei în ţeapă, astfel că se pot vedea în faţa tuturor oraşelor, târgurilor şi satelor ţării astfel de spectacole îngrozitoare""*.

Scrisoarea lui Neiicşu către lohanes Bekncr judele Braşovului ne arată că elitele saşilor încă din 152i vorbeau româneşte. De aici se mai desprinde o concluzie, că acest oraş este centrul economic din spaţiul românesc fapt p<t Care-I consemnează ţi Nicolae Oiahus. Et avea să scrie în *„Descrierea Transilvaniei" ca „Braşovul este o piaţă de schimb pentru români... şt ceilalţi oameni din afară*[lij].

Sébastian Munster în Cosmografia *sa. constată că* „Braşovul este centrul economic al ¡undi româneşti"™, *iar G io vani Andrea Gromo completează spunând că ,ytid* se adună toate popoarele învecinate ca într-o hală comună de mărfuri şi se găsesc totdeauna munteni, moldoveni, turci, greci, armeni, secui şi alţii™.

Unitatea economică a tuturor româniEor în evul mediu s-a manifestat în condiţiile geografice şi etnice ale teritoriu iui lor, iar caracterul complementar al producţiei materiale a ţărilor române manifestat totodată in condiţiile caracterului unitar al preocupărilor economice a le'populaţi ei din cele trai **ţari** românea stat la haza schimbului de mărfuri din Ardeal pe de o parte. Moldova şi Ţara Româneasca, pe de altă parte[1]". în acest contest vor avea loc în permanenţă legături politice între cele trei ţari: Ardealul, Moldova ţi Ţara Romanească, ce vor da un caracter unitar al iteţiunilor lor care vor culmina printr-o autonomie şi independenţă a statului unic românesc.

8, LEGĂTURILE POLITICE ÎNTRE ŢĂRILE ROMÂNE

Legaturile politice intre cele trei lari româneşti în epoca feudală se înregistrează din sec. XJII, când are Joc încercarea lui Litovoi de a obţine independenţa. Ţara Haţegului face corp comun cu Valea Jiului şi Oltenia, în *Diploma Ioanelor* din 1247 sânt precizate în mod indirect aceste legături. De asemenea, descălecatul lui Negru Vodă (din I29fl) urmai de descălecatul lui Dragoş (din 1352- i 353) şi apoi acel al lui Bogdan („infidelul notoriu"') din Maramureş, care alungă pe urmaşii lui DragOş şi Întemeiază Statul feudal independent Moldova, Într-un fel sau altul. Ardealul participă la întemeierea

celorlaltc două state româneşti, fapi normal dacă ţinem seama de legătura organică, permanentă din cele mai vechi timpuri şi până azi, dintre cele două versante ale Carpaţilorşi de unitatea spaţiului carpa(o-diin5rean[ra]

Micolae Ales. Basarab I (1352-1364) şi cu urmaşul său Vladislav Vlaicu (1364-1377) stăpânesc cu titlul de feud Aimaşul şi Făgăraşul din Ardeal. Aceiaşi lucru dt stăpânire în Ardeal o fost în vremea lui Litovoi care stăpânea Ţara Haţegului. Mai sunt şi alţi domnitori care au domenii peste munţi ea: Radu de la Afumaţi (1522-15291 şi Radu Paiie (I53&- Ei vor Stăpâni Vpnţul de Jos ţi Vurpărui. Domnii moldoveni au şi ei domenii peste munţi ca Ştefan cel Marc fJ457-1504) care primeşte de la regele Mat ia Coivmul cetăţile Ciueiul şi Cetatea de Baltă cu satele aferente [ful> [le sate)[1]", Aceste cetăţi rămân în posesia urmaşilor, Petru Rartş (1527- JÎ.ÎN: 1541 -1546) care sporeşte această zestre uti Cetăţile şi satele aferente, bistriţei, Rodnei şi Unguraşului.

Atunci cănd se profilează la orizont pericolul otoman românii ihn cele trei ţări ale lor se vor ridica la luptă, 'apărând cu pieptul şi braţele

lor Creştinătatea ţi bineînţeles glia strămoşească ţi libertatea, atât de jirau încercata. Dupa lupta de **LA** Rovine. Mircea. deşi biruitor, a trebuii **KÎ SC** retragi la Braşov, de unde cu sprijinul voevodului Ardealului. Ş li h<>r' 140!>ţia] regelui Sigismuitd de Luxemburg, îşi recucereşte Umilul. Aeiiil, ajutor autiotomari l-au primit de la ardeleni şi Dat) al ll-iea ţi Alexandru A Idea (1431-1436) care se bizuiau pe braşoveni, Alexandru AUVa le scrie acestora li scrisoare In care preciîea/ii: *să ştiţi că turcii ai, n,tp,hia] Dunărea prin ţoate* i*tulurile şi* i*'in împotriva firii ml prade şi* să *jefuiasriţţ • şi grăbiţi-vă idt mai itite*$_L$ *r.iua şi noaptea, sd-mi veniţi în ajutor, căci dacii nouţi ne vaft rău. voită vă va fi şi mai rrfu.,, câtă oaste puteţi ridica î» } grabă, să vie, iar câtă nu este t>ntti, o veţi trimite in urmă"*'.* Un moment important îl constituie laacu de Hunedoara supranumit „Stăpânul românilor". Acesta uneşic toaie forţele româneşti sub o singură SJUUN împotriva pericolului islamic. De asemenea la 10 ianuarie 1475 la Vaslui a participat şi un detaşament ardelenesc. în 1479, saşii din Braşov îi triiuil lui Ştefan cel Mare următoarea scrisoare: *>Jtfultă supunere şi shijlniţi aducem înainte, de toate Măriei Tale, parcă ai fost ales şi trimis du Dumnezeu pentru cârmuirea ţl apărarea Ardealului. îţi d&m de ştire of suntem în mare primejdie ţi la mare strâmtoare din pricina turcilor nespus de cruzi... pentru aceea,* tu *mu/l dor şi*

dragoste le rugăm pe Măria Ta ca Să faci bunătatea să te apropii de această (ară spre n oferi de acei luni... Căci du nădejde în Măria Ta şi cei din Vuiahia că îi vei scăpa de fiiii şi robia acelor păgâni"".

Ştefan cel Mare întemeiază mănăstirea Vadul în apropiere <Je cetatea Vadul care păstoreşte pesie ¡}4 de sate din Ungaria ţi cetăţi Ciocului. LLI rândul lor ardelenii lui Bartolomeu Dragfy care era încti-HCril CU Ştefan Vodă îl sprijină în 1497 împotriva polonezilor cu 12000 de oşteni. Dupa 1526, după lupta de la Moiiucs, Ardealul s-a separat definitiv de Ungaria şi ca urmare ea a'a vui o viaţa administrativ-teritorială, juridici, etnică, religioasă şi Culturală proprie care i-a dat trăsături de stat românesc, Legături le di nuccele trei ţări româneşti erau şi în vremea lui ioapZapolyuiy şi Petru Rareş care în *22* iunie L^M.i-au înfrânt pc Fcniinand de Austria iar când a intrat victorios în Braşov ¡apunea ca aceastâ ţarS a. cucerii-" pentru el cu sabia în mână şi n-o dă nimănui. De asemenea, Alexandra Lăpuşneanu ţi Pătraşcu cel Bun au aşezat io scaun în Ardea) (155frJ pe ii ai rtevîniLnk al lui Zapulyay. Un al doilea moment important a fost în vremea lui Mlhai Viteazul- reuşind de la iancu de Hunedoara unirea tuturor românilor suh acelaşi buzdugan, Şi EJalhoreşly nutreau ideea unităţii româneşti. Continuii să Fie activă (în această idee se încadrează şi tratatul din mai 1595 eiind principele Ardealului este superiorul Moldovei şi al Ţării Româneşti, lerennia Movila dorea să-1 aibă pc fratele său Simion pe tronul Tării Româneşti,

Gabriel Bathury principele Ardealului nutreşte idealul de a fi „regele DACIET *(Rc|* DACIAE*J. idee care va cuprindc pe Gb. Raltoczy 1* G\i, *Kakoezy II, Matei Basarab şi V, Lupu, promotorii statului* CONFEDERA *T. Nu erau străini de aceste legături nici Gh- Duca, Grigore Ghicii. Şerban Cantacuzino şi Constantin Brâneoveanu, Teama unităţii româneşti este receptată şi în exterior. Turcii, respectiv Sol iman cel Marc (Magnificul) rit 1538 spune Anto Verancsics eS:* s-a temut sultanul Saliman (Magnificul) ca nu cumva când ar încerca el să ocupe Transilvania wju Jura Românească sau Moldova, (oaie aceste ţări să se unească împreunăşi să se apere, în parte prin curse, ceea ce de asemenea nu este greu fte crezut, prin forţă, deoarece suntfiicute bine, apărate de munţii eei înalfi, cei mai abrupţi, de pădurile cete mai grele de străbătui... **ţi** a armată ¡ăriinească atât de priceputâ ţi atât de dârz.ă În atacarea duşmanulur"-.

Aceste legături se vor maturiza ajungând pân5 la I Dcccmbric 151« când se va naşte *ROMÂNIA MARE.*

9. legăturile CULTURALE Intre ***TARILE ROMÂNE***

Spre acest suit ce va apare tlupu. primul i fizbpi mondial au concurat şi legăturile culturale, iotceca ce a gestul *in* Ardeal. Aceste legături au fnsi dezvoltate de românii dc pc to(i vertmţii (sudic şi răsăritean) munţilor Carpaţi care nu au fost nişte graniţe fi punţi dc legătură, ce au favorizai mişcarea populaţiei, migraţii de populaţii care a cimeniat aceste Ic»,Ilari Aici în Ardeal ca şi în Moldova,.Maramureş, Dobrogea şi Ţara Românească esistil mioriţa, doina, sârha, hora. cântecul bradului, oraţia de nunti obiceiuri tradiţionale **de** muncă, de naşlere, nuntă şi moarte.

Sărbătorile de anotimp sunt specifice pentru între«; teritoriul românesc. Această cultură populară (artă pnpakirJl, muzică şi dansuri) au un caracter unitar. Noi nu găsim în cultura româneuscă, ceardaşul,,[1]iau alte obiceiuri, ci tradiţii româneşti. Găsim cel mult nişte influenţe nesemnificative. Nici din această perspectivă nu există o legătură cu cultura maghiară. Aici, în Ardeal au apărut primele elemente de culturii greacă (alfabetul, belenismul) de cultură latină iscrierea latină, arliilectura romană, urbanistica, tradiţii de anotimp ca saturn al iile ^i multe altele). Aici a fost romanizată cel mai intens populaţia. Tot aici au apărut elemente de astronomie (la Sarmizegetusa Regia, de medicină {plante medicinale, chirurgia (operaţii fie craniu) etc.

S-au făcui descoperiri în acesi sens la -Sarmizegclusa Regia. De asemenea celebra ştampilă cu caractere latine „D*ecehalus fier Siw>y!<r* imprimată pe vasul de lut, descoperir tot la Sannizegetusa Regia şi multe alte descoperiri dc acest «en. Din epoca de trecerc spre feudalism, ne-au mai rfmas relicve,ca celebrul donărius de la Biertam cu textul latin .,/■>> 4S ***'/.Cfifivim votam posttttf*** din sec, IV d. Hr. De asemenea numeroasele dvscnperiri de la Porolisum, Napoca, Micia ţi Ulpia Traiana suri atuica relicve amice de cultură ţi civilizaţie daco-romană. în acest domeniu al cuItnrii amintim ţi primele biserici de piatra de la Densuţ sec. IV d. Hr. PuiL SântSfnSria Orlea, Strei şi altele. în viaţa spirituală sunt demne de amintit epi copiile din sec. VII-V III şt IX, descoperite de Epifan i e Noroce I şi N estor Vornicescu^' ca ţi episcopiile de la Biharea, DăbSca şi Morisena unde ne esle pomenit şi episcopul Ursus, apot descoperirea de la Prejmer (lângă Braşov) unde s-a descoperit o biserica de rit răsăritean din sec. XV".

Acestora le putem adăuga pe cele de la Strei Sângeorz, de la Gutâsada, cupe datează din a doua jumătate a sec. XIIP-V

Ardealul este lăcaşul limbii române, aici s-au tradus primele texte bisei ieeţii in româneşte. Sub influenţa reformei au fost traduse In româneşte Evanghelia, Psaltirea ţi Faptele Apostolilor ţi Psaltirea Scheiană i ISHj. în sudul'Ardealului s-au mai descoperit un Octoih şi un Apostol, linii uercetători le consideră ca ar data din sec. XV. Ardealul are meritul de a fi locui Milde s-au iăcut traduceri de carte sfântă, sub influenţa husiţi lor din acest sec. XV. Tot în Ardeal spune CC. Giurăscu ave ni ţi primele texte de literatura populară în româneşte ca: Vieţile sfinţilor, lexic bisericeşti apocrife sau legende religioase, apoi romanele populare de genul Alexandriei, în sfârţii textele astrologiee de prevestire a viitorului după mersul astrelor,. cuprinse în *CODEX STURDZANUS,* copiate între anii 15801619*. Există Codicele de la Coholm scris în 1592. există un Code* Ncago Reanus se cuprinde, pe lângă cea mai veche versiune în româneşte a Alexandriei, scrisă la 1620 de preotul Ion Valahul din satul SSiipetru (jud. Hunedoara)'[1].

jn Ardeal s-au tipărit pentru întâia dală cărţi în limba română. Cele mai vechi-sunt două catehisme, ambele de caracter luteran tipărite la Sibiu în 1544 celălalt La Braşov în 1550. Primele texte muzicale le avem tot datorită ardelenilor, prin persoana călugărului franciscan Ion Căianu, care printre altele a transcris o variantă a *Căluşului.* El a trăit între 1629-1687. Colecţia de texte muzicale se cheamă *„Codex Caianii*care păstrează şi cântecul *„voevodexei Lupu*

în ceea ce priveşte versurile, primele se datoTesc pastorului Visky (reformai) de la Sântămăria Griea, apoi Mihail 1-1 a!ici fiul, născut în

Caransebeş. Acesta scrie o odă dedicată unui prieten. Toi lui i sedatoreşw şi cel mai vechi dicţionar iatinu-roman, cunoscut-aii-sub denumirea *„itnortymus Caransebunsis"[1].*

In Banat s-a redactai şi primul dicţionar româno-maghair-lalin[1]'. prima piesă de teatru în limba româna, a fost scrisă tot în Ardeal şi are ca subiect uciderea lui Grigore Ghica, deci după I777[w].

Suntem obligaţi şi ne facem datoria de credinţă şi trebuie evidenţiată contribuţia conferi lor *.'¿Şcolii Ardelene[1]'* care se vor rtmana îti domeniile istoriei, lingvisticii şi gramaticii, combătând prin opera Ier teorii te imigraţicniste ale vremii. Samuel M ic uCIain îl 745-1806) va scrie o gramatică a limbii române, completată de Gbeorghe Şineai şi publicata în latineşte la Viena în 1750 sub titlul *dementa linguae dacoromân; sive valochise"* şi o lucrare intitulată *Jstoria lucrurilor şi întâmplărilor românilor*", Samuei Micu Clain demonstrează în lucrarea sa, originea daco română a românilor. Gheorghe .ţineai (1753-1816] continuă idoea daco-româniiur a lui S.M.Clain. în lucrarea sa *ironica românilor şi a mai multor neamuri".* De asemenea, în această lucrare Gh, gineai prezintă evenimentele din anul 87 d. Hr. până în 1739. £| face referiri la românii de pretutindeni atât la cei din stânga Dunării cât şi din dreapta Dunării.

Petru Maior (1760-1821) era cel de-a! treilea corifeu al Şcolii *Ardelene*Lucrarea lui de căpetenie este *Istoria pentru Începuturile românilor In Dachia*, apărută In [812. El combate tezele aberante ale iui £der. Sul zer şi fcngel. El introduce teoria *.puristă a originii românilor**. din latini, de la Roma.

Corifeii *..Şcolii Ardelene"* s au bătut cu vigoare pentru introducerea literelor latine (alfabetul latin) în locul celui chirilic.

în 1709 apare la Sibiu un *Catehism,* iar în 1744 *Bucoavna de la Cluj*, tipărite cu litere latine, fiind o premieră şi **în** această direcţie **în** spaţiul românesc""[1] şi *Cartea de Cântece câmpeneşti* tipărită tot la Cluj, în 1805 bipare ia Cluj *Ortografia imină-valnhiiă,* atribuită unui oarecare Cristian (Korocsi).

Numărul bucoavnelor se îmbogăţeşte cu cele de ia Blaj şi de la Sibiu

ideile *,Şcolii Ardelene"[l]* se răspândea cu rapiditate în spaţiul românesc, cu sprijinul acestora dar şi al dascălilor (cadrelor didstetice[1] cntt vor ajunge I« şcolile din Bucureşti şi din laşL aţa cum au fost: Gheorghe Laiäf (din Avri g, născu t în 178 L) ca« ajunge I a B ucu reţii şi *C h.* Asak i la laşi. Opera lor va fi continuată de o pleiadă de dascăli ca: losif Gentil ie, Aaron Florian, August Treboniu Laurian, Axente Sever şi Ion Maiorescu, La Uşi au activai

bănăţeanul Da mase h in Bojâncâ, E fii mic Murgu, Alexandru Papiu llarian. La Vâlcea activa Radu Tempca

în ştiinţă s-au remarcat în mod deosebit, Vicior Babcş (1854- 1927), Aurei Viaicu (1883-1919), Traian Vuia (1872- 1950), în biologie ţi aviaţie, iar în domeniul chimiei laeob Teclu.

De cea mai mare însemnătate s-a bucurat contribuţia A ml ea Iul ui la dezvoltarea literaturii prin loan Budai Deleanu teu celebra *Ţiganiada* şi poemul *Trei Viteji),* Livtu Rebreanu *(Pădurea spânzuraţilor* şi *Hfru-aaiu},* (¡heorghe Coşbuc *{Fire de tort. Jurnalul unui pierde* itfrd), Octavian Oojäa, Lucian Bluga şi alţii.

Din punct de vedere al aportului artelor plastice la decodarea miturii româneşti, menţionăm contribuţia adusă de C-Leca (1810-1387), Carol Pop de Satmary (1813-1888), care se remarcă şi în domeniul fotografiei, SavaHenţia (1848-1904), iar în sculptură Cornel Medreadela Miercurea Sibiului, Din domeniul muiicii se remarcă Gh. Dima l IK47- 1925) şi Tiberiu Brediceanu şi încă mulţi alţii,

Am lăsat mat la urmă contribuţia românilor ardeleni la dezvoltarea Renaşterii, Un rol important în promovarea ideilor Renaşterii îl va juca lancude Hunedoara, care sprijină pe tinerii români capabil), şi-i irimile la studii in străinătate; ca Ştefan, fiul lui Torna din Ciula, care esie student la Cracovia (în 1445). De asemenea loan, fiul lui Filip Moine din Ciula a Studiat tot la Cracovia, în Polonia, va ajunge canonic la Alba Regală între 14S4-1492. lancu de Hunedoara împreună cu Filipo Scolari vor emite teza originii daco-romane a românilor, lancu de Hunedoara la fel ca şi fiul sftt Mntia s-a înconjurat de mari oameni de cultură, vestiţi umanişti, aţa cum a fost loan Vite?. (Viteazul de la Oradea) român catolic, care împreună cu lancu va fundamenta teza renascentistă că *.¿autoritatea cemraUT* trebuie întemeiată pe sprijinul cnezimii române. Un alt umanist român celebru a fost Fi lip Morc din Ciula, episcop catolic de Pees, iniţiatorul şi potenţialul editor al lui Mezerius, cel dintâi editor al unei lucrări de epigrafie romană veche din Dacia. El este cronicarul de la Curtea voivodului român lancu de Huned(wi Li, şi iniţiatorul primelor traduceri în limba română"". Cel mai strălucii umanist român a fost Nicolae Olahus care a făcut glorie nu numai românii urci şi întregii Europe. Nicolae Olahus a fost rudă cu Hunedoreştii.

El scrie că:. .limba românilor a fost odinioară romană, ca *unii* ce Suni
coloni romani, dar multe din vorbele for pot fi înţelese de latin t"m.

Un rol important în promovarea culturii în general şi a celei româneşti l-a avut tiparul, iar saşii din Ardeal au jucat în

acest sens un rol important, tipărind numeroase cărţi şi au contribuit la folosirea limbii româneşti în cultura românească.

Prima carte în limba română s-ă tipărit, aşa cum am mai spus, la Sibiu în 1544 de către Hilip Moldovanul, un catehism, tipograf fiind sasul Lukas Trapoldner. De asemenea diaconul Coresi şi-a petrecut o bună pane din activitate în Ardeal, ia Braşov, când au avut loc o serie de colaborări ale sale cu lohan Bek ner şi Lukas H irschci. De asemenea, în epoca lui Ioan Honterus şi Valentin Wagrer, şcoala şi tipografia din Braşov, jucase un rol mediator între cultura romanească ortodoxâ-bizantinâ şi cea protestant-latină'"',

Primele tipărituri sibiene au fost: „... *pasquillete şi antipapale",* scrise după toate aparenţele de lohan Myld, rectorul şcolii orăşeneşti... în 1 februarie 1529 episcopia din Alba lulia (catolică) a emis un act prin care se interzice editarea scrierilor anticatolice. Cu toate acestea Thomas Germanicus editează tot în 1529 un *Libellus Gramaticus* (Cibinii) considerat pe burtă dreptate prima tipăritură din Ardeal[lw].

Tipografia sibiană dispunea de litere chirilice şi după ! 544 datorită iui Filip Pictor Moldoveanul, scriitorul scrierilor româneşti, ca meşter capabil să mai scrie carte. Ca urmare la 22 iunie 1546, Filip termină *Tetraevanghelicirtii davtm.* El a semnat pe aceastS carte cu numele său Filip Moldoveanul

între timp va apare o tipografic şi ta'Cluj (Clus), unde apar în limba română *Cântarea cântărilor* apoi o *Cazanie.* Tipografia clujeană a apărut, în 1550. La Cluj se publică şi sc tipăreşte una dintre primele lucrări ale renumitului umanist ardelean Christian Scheraus. cane a făcut studiile la Wittenberg <1556). Li devine diacon (predicator), ¡ar în 1558 publică biografia lui Francii David. De asemenea a publicat *Jstoria lui Mafia Corviituţ* de Antonin Bonfinius înlr-o concepţie umanişti[1]®.

Din toate aceste aspecte se desprind câtcva concluzii esenţiale care se referă la: Caracterul unitar al Ardealului cu Ţara Romaneasca, Moldova ţi Banatul, la existenţa conştiinţei originii comune a românilor din daco-romani, ia complementarilatea spaţiului economic, la existenţa anei pieţe comune la Braşov. De asemenea reiese clar că Ungaria nu a putut integra s tatu I Ardea iu lu i, cu toate eforturile făcute de elitele maghiare. Românii au aceleaşi tradiţii, obiceiuri şi credinţe religioase. Ardealul fonpreună cu Molduvu şi Ţara Romaneasca au apărat ereţtinătatea de turci.

Ardealul a făcut corp comun cu celelalte ţări româneşti, nu cu Ungaria, pe care îl) epoca *HUNEDOREŞTILDR* au condus-o fără a se integra Ungariei. O altă concluzie importantă se refera la unitatea Ardealului cu Moldova şi Ţara Românească, a principilor Ardealului, până când Maria Teieza a citai Marele Principat, iar împăratul Francisc losif a creat dualismul austro- maghiar în 1867. De asemenea Ungaria a furnizat numai instabilitate politică în zonă şi persecuţii, discriminări naţionale, culturale şi religioase, mai ales împotriva românilor. O altă concluzie importantă care se desprinde este aceea că naţionalităţile minoritare din Ardeal (saşi, secui şi maghiari) din păturile sociale inferioare s-au înţeles, neavând de împărţit decât sărăcia şt nevoile, aroganţa şi infatuarea erau ale nobilimii maghiare, care se credea predestinată să conducă, furând munca celor oropsiţi.

Toate acestea au fost biruite şi au impus naţiunea romană care şi-a adus o contribuţie majoră la prosperitatea culturii româneşti, la impunerea limbii române ca limbă unică în Ardeal, ca mijloc de comunicare intcr-ctuică. în !7ti4 ia 26 aprilie s-a introdus prin ordonanţă în locul limbii latine, limba germană, ca limbă oficială a administraţiei. Cu acest prilej popit Iuţii le română, germană şi sârbă s-au pronunţat că nu doresc să fie introdusă limba maghiară. La 13^8 pastorul Ştefan Ludwtg Roth arăta dar ţi răspicat că. de fapt, limba comună de înţelegere, între I toate naţionalităţile din Ardeal, este română. AcesLa a murit ca martiraj revoluţiei Ttind executat de paşoptiştii maghiari Ea Cluj în 1849.

NOTE BIBLIOGRAFICE

i' py&dpiua din Gesarea, RăzboiuS cu golii, Bucureşti, 1963, p. 180/190-

Iordane;; , Getica, îm izvoarele istoriei României, 1970, viol. 11, p. 429/ 431.

»Ştef. Pascu. Voievodalul Transilvaniei, voi, I, Cluj, 1972, p, 19/21. <> Adrian R i za, A rdeatu I (XII), în Transi ivania nr. XI. 1983, Sibiu, p. 32/37.

[31] IA. Pop, Românii ţi maghiarii în sec. IX-XIV, p.8, * ibidem

"Adrian Riza, op. cit- p 32/37.

I.A.Pop, op. cil. p. 9. ■"A. Riza, op, cii-p- 32.

Ste^ifiri Tauri nu ii, în Călători străini.,., voi. I, p. 159- [111] Ştefan Erodăriex. Descrierea Transilvaniei în Călători
străini, voi 1/447/448. [2] Antonio Bonfinius, Despn: limba romanilor, in Călători.,, voi. i, p. 4S3. ™ Stolnicul C, Cantacuzino, Isturia Ţării Româneşti, ediţia Nicolae
Cartojan. p, 47. '"Grigore Ureche, letopiseţul Ţării Moldovei. 1955, p. 123,
P.P. Panaitescu, Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI, 1959, p. 45/57.
Ibidem, op. cil. p, 169 şi 49.
Feti* Petanciu. Despre drumuri pe cârc trebuie să se pornească expediţia contra turcilor. în CăiStori străini..., voi. 1, p. 443. m
Laonic Qiajeondilus, Expuneri istorice, 1958, p. 193.
Mimta' Valea, Nistor Angbel. Dr. Mihail N, Rudcanu, Toponimia

hunedoreană, de la daci la români. Călăuza, *2Q02,* ¡v 2H9et. piissim.
C. Daicovţcin. Si, Pascu, V. Cherestegiu, T Morari u, Din istoriu Transilvaniei voi. I. 19fiO, p. 64. ib'I. A, Pop, op. cit, p. I *Al.* 31 ibidervt op. cit.
!S) Materiale ie se aflîi la Muzeul Judeţean din Deva. in depozite 3,1 K Horedt, Untersuchungen sur Frtihgeschihte Siebenburgens. fiui iLn^ii. 1958, p. 139-I4K
-s' E. Petrovici, La populaţi on de Ea Transilvanie an XI-a siecle, in Ncleii de Transilvania J, 1944, p. 65. I,A,Pop, op. cit. p. 14R.
JIl!.A.Pop,op. dt,p. 149 -"'Ibidemop. cit. p. 150.
Vezi lucrarea lui I.A.Pop, Romiinii şi maghiarii în sec. IX-XIV WJ Ibidem op. cit, p. 102 et passim.
t|f Grigore Ureche, Letopiseţul Ţării Moldovei, 1955, p 12?.
It| Ibidem
^'Ibidem, opcit,
41 N. lorga. Studii, p, 25/30.
'riProcopius din Caesarea, Războiul cu goţii, 1963. p. IKK. ut. pa_ %smi. W|Todor Nicoară, Transilvania la începutul timpurilor moderne (168(1-
1800) DACIA, Cluj Napoca, p. 11 el passim. "'G- Andrea Gromo, Scurtă descriere a Transilvaniei, în Călători 'străini...
voi. Up. 316. ■,s>Todor Nicoară, op. cri, p. 1].
M'C, Daicoviciu, St. Pascu, V. Cherestegiu, T Moraru
ei
passim. Din istoria Transilvaniei, voi-1, 1%0. p. 134. Nicol ac Hodor, Condiţionarea geografică a etn tei 5 i con iesi uni i, model ui latinităţii, orientale, în Etnic, naţiune, confesiune,'Orie ni. 1996, p. 132.
j|MD. Pnotase, Autohtonii, p. 264. iSl r.A. Pop, op. cit, p. 21,
C. Daicoviciu, St. Pascu. op.cil. p.40 *"Paul Lendvai, Ungurii, 2001, editura Humanitas, p.27, et. passim.
'"Anton Ven>ncsies-. Descrierea Transilvaniei: Moldovei şi a Ţarii RoTTiîincşii, în Călători străini . voi. I, p. 400 ei. passim. Andrea Gromo. op- cil. 3 i 6. ^Mlgjar tiriuvelndes tortenete, voi. II p. 124.
*'T<«ior Nicoiiră, Transilvania la începuturile timpurilor modeme (1680- 1800), Dacia, Cluj Napoca. 200!, p. 23. Ibidem.ijp. di, p, 19- FF'I, I, RUMI. Românii şi secuii, Bucureşti 1990, p. *22.* rt|C, Daico viciu, St. Pascu, V. CheieMeşiu,T- Moraru,Op. cit. p 73 1Jh Ibidem ᵘ I I,Rusii, op. citată, p, **43** eţ passim. S!ilC.C, Giurăscu,Op, cit. p, 59 el. passim. ™ Idem p, **4**-9 ei passim, idem, p, 54 el puîsim.
^T&qmas Moder, Aşezarea saşilor în Transilvania şi aportul lor la dezvoltarea societăţii româneşti, in Studii de inuirie a naţionalilăţilor din România şi înfrăţirii lor cu naţiunea română,

Bucureşti, 1976, p, 20- Idem op, cit. p. 21, [ia'] Iden) p, 17 ^ Idem p, 38/39 [WJ] Ibidem
"'Idem op. cit. p, 51 LA, Pop op. cit. p. 160, Idem op, cil. p. 161/162. [M|]Paul Lendvoy, op. cit. p, 7
Michael Bocignoli din Reguza, în Călători **străini,** voi. I,p. 175. ^G. Andrea Gromo, în Călători Străini- voi II, 1970, p. 328. "»Laonicos Cbalcondilas. Expuneri istorice, 1958, Bucureşti, p, 156, 157, 200 et passim.
[M] L. Kovary, în Erdely tortenete {Istoria Transilvaniei), Pesta, 1859, voi. I,p, 136,
[W|]C. Daicoviciu, St, Pascu, V. Cbcresleştu.T, Morani,.op. cit, p, 84.
I.A. Pop, op. cit, p, m. ^ProcopiusdinCaesureLt, Despre războaie, în *FQNTES I-iiSTORiAE*

DACO-ROMANAE, voi II, p.445et passim.

Docnmeirts privind Istoria României, Introducere voi, I, ed. Academiei, | RPR, 1956. p. 504,

I.A.Rusii, Dovezi privind continuitatea adunărilor române>li din Tara , Haţegului după Mijlocul secolului al XV-lca în Sargeţia XVII- XIXIMK4-1985),p. 170et passim-

Oiovani Andrea Gromo, Scurtă descriere a Transilvaniei, îti Călători străini, voi. li, p, 316.

Nicoiae Olahits. DespreTransilvania, în Călători străini,'voi, 1, p. 494, 495,

■ Toador N icoură. Transilvani a la începuturile ti mpurilor moderne ţ I fiiW- 1800), editura Dacia, Cluj Napoca, 200L p 6

' Idem op. cit. p. 11

"Alexandro Guagminu Reîntoarcerea lui Alex. L3pt;şneunu,în Călători străini .. p. 299.

"'ReicherstorfferGeorg, Corografia Moldovei, în Călători străini... voi. 1 p. 211.

""'Antonie Măria, Grinzi ani ţ 1537-1611) Descrierea Moldovei, în Călători străini... voi. li, p. 428/429.

Hans Dernschwam de Hrodeczin,... îti Călători străini voi. 1 p. 285.

"'A. Possevino, op. cit. p. 554.

Hiltebrand, Călători străini, voi, V(p, 585.

"■"M. Olafius, Despre Transilvania, în Călători străini,., voi,], p. 492.

Sebastian Munster, Cosmografia, în voi. Călători voLJ. p. 508.

Giovani A, Gromo, op, cit, p, 357,

Vezi Radu Manolescu. Legături economice Intre ţările române, în secolele XIV-XVM. în Studii de istoria naţionalităţilor..,, p, 209 etpassim, [1]

C.C.Gi urăsc u, Tra ns i I va ni a în i stări a poponi I u i romă n 196 7, Bucure şi i, p.'SS.

"' Victor Motoria, Cetatea Ciceului sub stăpânirea Moldovei. ScfuţS istorică, Dej. ţ 1927"). p- 54/55^

,,[n J. Bogdan. Ddt'umente privitoare la reLaţiik Ţiim Romaneşti cu Braşovul, p. 41.

.Jl Scris* urc publicat3 de N. lorga în îndreptări întregirile istoriei
românilor. du pil acte şi arhivelegosite în Am Acad. Rom. Mom. Sect. ist. XXVII {1904-1905) p. 10«

.J]| Anion VeruucsieK op. cit, p. 413.

Wl lipii'iinie Norocel, pagjni din istoria veche a culturii române. l%6. |T26I.

""Puipeseu Oviditi. Poiitica voievozilor row3ni de Iu sud de Carpaţi, du jpyj jîv împotrivii penetrării feudalităţii maghiare şi a nici imului în Surged XX, 198<V1 p. 155-

*'V. Viii'işnnit, Ktnria artei feudale în Ţările Române vo!, I, 1959, p. 74-78.

■"(.'.(J.Giuriscu. op. cil. p. 10? et passiiti.

""'N. Cartojaii. Cărţile populare în literatura românească. vnţ. I, I92'>.

""'Ştef. Pascu, Istoria Transilvaniei, p. 145.

«C C.Giuţl^u. op, cil, p. 107/108/309.

""'C.C.Cimăxu op, cit, p, 172-

"""IVjpescn Ovidiu ^i Popescul Şertiau, Hunedoara, oraşul pădurenilor, oraşul iicijului. Arad, 2001, p. 100.

10:1 Umanistul Mm »tac plains <1493-1568) cu studiu introductiv de l.UPiru -ii Cu 1 fsdiu Albu. I%lp, 120.

IWl Pavcl Binder, Interferenţe în domeniul tiparului iu Transilvania sec. XVI, în Studii de istorie a naţionalităţilor conlocuitoare din România şi iuliăţirii tor cu naţiunea română. Bucureşti, I97(t, p. 279.

"'Pavel Binder, op, cit, p 279

ltffl. ldem op. cit. p. 2M7.

IW"Ide [1] op, cit, p. 292.

10. limba română, limba de comunicare interetnică în ardeal

Limba este instrumentul gândirii ce-l deosebeşte fundamental pe om de celelalte fiinţe, deoarece cu ajutorul ci se transmit idei, noţiuni, stări ¡tfeclive şi sentimente, îndeplinind astfel funcţia de comunitare intcniinană. De asemenea, este necesar să precizăm că limba îndeplineşte ţi calitatea de purtătoare de cultură a comuni laţi

lor umane, ca având caracier istoric, fiindconstituilăpeun teritoriu specific, determinant, pentm : fiecare popOr aci parte.

în acest context este firesc ca, limba română, să nu facă excepţie de la regula generală. Ea este legata direct de poporul român, fiind creaţia directa a acestuia, legată de alcătuirea 'şi distingerea unei unităţi (te eu îl uri pe un teritoriu comun, cu un destin în lume. creat de împrejurările şî condiţiile în cate trăieşte şi îşi desfăşoară existenţa.

Sub aspect metodologic dar şi ştiinţific, atunci când studiem limba unui popor, suntem obligaţi să avem în vedere însăşi poporul respectiv: structura lui etnici, teritoriul pe care a luat naştere, data apariţiei sale în-istorie ca unitate distinctă, originea limbii proprii, adaptarea unui nume deosebitor, contactele cu alte popoare şi limbi, influenţe ţi determinări reciproce.

Limba unui popor — spune P.f.Panaitescu - este un factor efe culturi, de vreme ce exprimă gândirea acelui popor, Ea este reprezentanţii. abstractă a vieţii materiale şi spirituale a unui popor întreg şi numai i. acelui popor[1].

.. în ace,« context e bine totuşi să reamintim, chiar dacá *se* cunoaşte, că poporul şi limba românS s;ᵣau format în spahiul *CAftPATO-DANlJBIANO- PONTIC*, pe teritoriul patriei noastre, în stânga şi dreapta Dunării.

ARDEALUL

Popoarele roman ¡eu ■ urată acelaşi istoric, P.P. Panaitescu - s-au aiscut prin despărţirea de unitatea romană, pe când popoarele migratoare dinevul mediu, germanice, slave şi finice s-au format prin reunirea triburilor de ciiie erau despărţi tc[J].

în cazul românilor - a nu mc lui pe care îl purtăm - constatam că vine direct din antichitatea romană. JVcJ ne numim români, sau mai carecí după schimbarea sunetelor; rumâni. în toate dialectele ei, limbii tioastrti este denumită rumânească. F.un nume popular, numele oamenilor, *na* til Statului sau al ţinutului, e numele poporului român, lepădat şi pierdut de taţi romanicii din Apus, păstrai numai de neamul de (ărani fornăiţi de la Dunăre".

ᵣ, Poporul român, creatorul limbii sale, s-a format prin romanizarea gfto-daciîor, proces care s-a încheia! în ultimele secole ale mileniului I, iar limba română este o limbă romanică, chiar dacă au pătruns şi alte cuvinte de origine slavă, greacă, turcă, peceneagă, cumană, maghiară ş.a.; dar care nu au putut să-t schimbe caracterul sau structura latină,

Ter i toriul. de forma re este vast, dar nucleul cent ral în j uru I cărui a a gravitat acest proces îi constituie vechea Dacie, fapt dovedit de istoricii Ftmi noi sau mai vechi, demonstrai inclusiv de conştiinţa românilor, de .apartenenţa lor la acest spaţiu.

Originea daco-romană a românilor, caracterul latin al limbii 'ngasirc, Esţf dovedit de contemporanii din evul mediu, care, au susţinut in lucrările lor atest fapt. în acest sens amintim ***„Chorografia Moldover*** publicată de Rcichcrstorffer în 1541 în care autorul avea să spună: ***românii ¿uní o semin(ie indică ce.:te.trage, după cum Zfc ei, di/ţ vechii romani, despre care se spune tn istorie că a* н *Jos i aduşi în Dacia de împăratul Troian"*-** De asemenea, umanistul Trüster, căruia Antonie Plămădeală îi dedică o lucrare speciala, încearcă să demonstreze pe baiă

de lingvistică latinitatea limbii romă ne, în sprijinul aoestci idei .... ***nu***

mult (lupă Troster. în secoltdal X VW-leu, un iezuit, Franciscas Faschlng, tKti/tfndu-.ie de vetus Decoium ijMiimiU' arătând că românii se trag din wmami snămutuţi de Trăim în Dacia, aduce in spijinul afirmaţiilor sate ***61***

tot argumente lingvistice, printre altele denumirea ele Prat tir io TmiiuL penmr Câmpia Ipi Troian de lângă Turda ţi e.xpresii t u „su >u>t s, «/im rumeni, noi sentem di singe romuna .

Istoriografia evului mediu, călătorii străini În lucrările lor mii î demonstrează că românii sunt descendenţi ,ii dacilor, iar ¡înM ni, moldovenii ţi muntenii sunt unul şi acelaşi popor, iar ţara lor iu vechii^ era unu. *DACIA.* Această imagine se păstrează în tot evul mediu; Oamgtiii de cultură Tac deosebire intre ţara Ardealului şi ţara Ungariei, ei nu lat confuzie şi nici nu aii afirmat că Ardealul ar fi Regatul de Est al Ungariei, De exemplu: A.Verancisc spune că: „... *Transilvania se mărginaş apus cu Ungaria'"*[1]. Deosebirea dintre Ungaria şi Transilvania o fac ţi Ştefan Boradics în lucrarea *..De conflictu Httngarorum cum Tunis ăi Mohacs verissimadescripţie*Enea Silvio Piecnfomini in *..Cosmognifta*;* Nicolac Olahus, Martin Hochmeistorş.a. Aceştia, în lucrările lor, pnecizcaîi că Ardealul este ţară separată de Ungaria şi că, împreună cu Ţ,ITI Românească şi Moldova alcătuiau *DACIA.* Am tăcut aceste precizări peiiira a nu crea posibilitatea unor îndoieli, pentru a demonstra falsitatea le/ci privind „*Ungaria Mare*" promovată de către extremiştii hortiţii.

Oamenii de bună credinţă, reprezentanţi ni culturii maghiari: autentice nu au îmbrăţişat niciodată aceste teze. Stalul maghiar *spune; J.Acsady* - a fost conglomerat pestriţ de teritorii, de (imnuri, nutri dontern ţi oraşe a căror unitate. această este adevărat, o reprezintă con urni căreia, însă, nu i-a reuşit niciodată ca să o re/tftzcze *yr* de fapt'\ Jiouum -*Kpunea A.Papiu llarian* - s-au inspirat din sfaturile lui ('sirrry. eon-, deşi secui, nu era prin aceasta mai pup/t patriot, tând la ştiişirul veacului al XVII-Iea se plângea de relele din patrie (i tire nu era tingaiio) şi striga (ij glas profetic: „Suferinţele tale de azi să-ţi servească de lecţie. «,i Transilvanie, patria mea iubită, pentru a evita orice uniune cu Ungaria.,, Nenorocirea Transilvaniei a venit întotdeauna di» Ungaria şi dr la unguri"[1].

Am prezentai cele de mai sus pentru a demonstra că Ardealul, populaţia lut, care, în principal, era formală din români, «coti. Ş» unguri; nu face parte din Ungaria, Raporturile dintre cele două ţări cran do<u de vasalitate (şi nu de puţine ori-eiu fost conflicte militare cu k-ndniţc reale de eliberare, tle scuturarea suzeranităţii maghiare. Exemple de acest fel sunt numeroase. De asemenea, limba cunoscut ţi şi folosită de toţi locuitorii \rdealului a fost şi este limba română. Numai în româneşte se puteau înţelege saşii cu ungurii, cu secuii ţi toţi aceştia cu românii.

La început acest fenomense referea la straturile sociale inferioare (ţărănimea şi sărăcimea oraşelor), chiar dacă din 1437 românii au fost consideraţi toleraţi în propria Inr ţară. Treptat însă. dezvoltându-şi oraşele, legăturile comerciale dintre ele va impune o cultură orăşenească şi implicit limba română care va fi limba de comunicare intre meşteşugari şi negustori cuncretizată în scrisori şi diverse acle comerciale[15]. A treia etapă în oare limba română se impune în Ardeal se referă la perioada când ea cuprinde cercurile culturalo, când umaniştii locali sau străini scriu studii despre români, sau creează poezii în limba română. Ultima etapă va cuprinde şi cercurile conducătoare ale Transilvaniei, când limba română devine limbă diplomatică, mai ales după *UNIREA* celor trei ţări româneşti sub buzduganul lui Mihai Vitea2til.

Factorii care au determinat acest fenomen sunt destul dc numeroşi, iar în cele ce urmează vom încerca a enumera pe cei mai importanţi. Printre aceştia se numără caracterul complementar al economiei ţărilor romane. Legăturile economice, dezvoltarea cu precădere faţă de Moldova şi Ţara Românească a meşteşugarilor în Transilvania, a determinat negoţul celor trei ţări româneşti să fie orientat în interiorut spaţiului românesc, nu înspre Ungaria. Cercetând hărţile legăturilor comerciale ale Ungariei şi Ardealului întocmite de.oameni de ştiinţă maghiari ca: Cholnoky J., Bosiczky B, şi Glaser L. se va constata că Ardealul este orientată cu predilecţie spre Moldova şi Ţara Românească în timp ce Ungaria gravitează spre nordul sud-vestul Europei. Acest lucru este determinat de mai multe cauze dintre care amintim:

a) caracterul unitar al dezvoltării societăţii româneşti ce vine din antichitatea geto-dacii şi apoi din cea daco-romuua;

b) complementaritatea producţiei de [mărfuri din cele trei ţări româneai. Moldova şi Ţara Românească exportă în Ardeal materii prime, vite mari şi mici, produse animaliere (piei. lână. brânza), apoi miere ţi ceară, peşte,grinie şi vin: adică din roadele pământului, şi cumpărau arme, bijuterii-, unelte Şi alte produse meşteşugăreai Cele 16-trecători ale

Carpaţilor pe unde mărfurile din Ardeal pătrundeau, în Ţara Româneiuil şi Moldova , ca şi sistemul unui regim vamal propriu aî Ardealului «Irlvril de cel al Ungariei, existenţa unei monede proprii: marca Sîbiuliir, statornicită de Matia Corvin în 1489 pentru întreaga 'Tr:uisiK ;mk\ constituie tot atâtea dovezi ale complementarităţii".

Georg Reicherstorffer, vorbind de Braşov ea centru comcrcial, arată că: Atei aleargă secuii, românii, armenii şi grecii şi se adm mărfuri turceşti din Moldova şi diti Ţara Românească"'[1]'. *Nu Spune dl aleargă ungurii şi aduc mărfuri din Occident,*

Legăturile economice sunt organicc între cele irei ţări româneşti. Sintetizând toate aceste relaţii. Radu Manolescu demonstrează că „Ţara Românească era legată de Braşov |»in Valea Olndui. de la Braşov şi Ţara Bârsei prin drumurite Dâmlxiri(?i. Prahovei. Teleajănului şi Buzăului. Moldova era ¡egală de Ţara tiărsei prin drumul Braşovului de pe Valea Oituzului şi prin drumul Tririintthw De Transilvania răsăriteană prin pasul Bicazului. iar de Bistriţa ji Transilvania nordică prin drumul Bistriţei de pe Valea Moldavei"".

Un alt factor important al determinării limbii române ca inijloţ de comunicare inieretnică în Transilvania avea să-1 constituie grija cu care românii au ştiut să-şi păstreze graiul, care le-a fost mai scump decât însăşi viaţa. A, Bonfini, referindu-sc la acest aspect, Spunea; „Deşi năvăliri barbare de tai felul s au revărsat asupra provinciei Dacia şi asupra poporului român şi asupra regiunii geţilor împreună cu Panvnia . totuşi s a văzut că n-au putut fi răpuse coloniile şi legiunile romane care ,vi dezvoltaseră de curând. înecate sub valul de barbari, ele totuşi ma i exultă limba română, şi ca să nu o părăsească nicidecum, se împotrivesc cu atâta îndârjire, încât *fi* vezi că luptă nu atât pentru păstrarea neatinsă ti vieţii cât a limbii. Căci, cine nu s-ar minuna, dacă ar sta să socotea,teii desele puhoaie ale sarmaftior şi geţilor, şi de asemenea, ale hunilor, vendalilor şi gepizilor şi incursiunile germanilor şi longabarulur, eâ s-au maipăstrcit încă fmnă acum la daci şi geţi rămăşiţele limbii roimne?"ʳ.

De asemenea, trebuie să arătăm că în acea epocă , barbarii, al căror stadiu de dezvoltare era inferior populaţiei dacc-rOmane (chiar daci erau cuceritori) şi, mai târziu, celei româneşti, apare firesc că l;t curtea căpeteniilor lor să se vorbească o limbă cultă, de circulaţie în lumeu epocii respective. Priscus din Panion, aflat la curtea lui Atila în calitate de ainljsador, constată ci aici se vorbeşte limba latină Silii „.,. *a ausonilor'"*[3].

M. Rusii, referintlu-se la aceasta spune cH având îli vedere faptul că mares majoritute a populaţiei supuse vorbea latineşte era firesc ca şi unii dintre hitfi'-saii goţi ori gepizi şi şei ţi ce trăiau sub stăpânirea lumilor să fi învăţat latina, mai ales că aceasta era o limbă de largă circulaţie."[1]*

Faptul-că românii au constituit încă dc la început populaţia majoritarii şi, bineînţeles,băştinaşă, a determinat etniile minoritare pentru a supi a vieţui* să înveţe româneşte. Din studiile dc demografic istorică rr/illlî că în Transilvania, în ajunul marii invazii tătaro-mongole, din 1241. erau circa 550-00Olocuitori, dintre care 40(1.000 erau români, adică ftft. Pe la mijlocul sec.XîV-lea; populaţia Transilvaniei, datorită sporului natural, aLin<je,i

aproximativ 90fl.(HM) locuitori, din care tot 65% sunt (flmâiii, procent ce se va modifica începând cu secolul al XVTI-leu,.când numărul românilor va creşte . Aceste studii de demografie istorică sunt cnnfÎTmatcde numeroşi călători străini care, trecând prin Transilvania, au constatat acest lucm, adică, ponderea populaţiei române şt i'[6]

Păstrareaetnosului românesc în Transilvania, a limbii române, a fost puternic influenţată de religia ortodoxă. încercările care s-au Făfut, de dezrădăcinare a românilor ardeleni au dat greş. Există numeroase exemple cilnd prelaţi catolici au încercat să-i convertească pe români la.biserica Komei. în care scop itu învăţat şi româneşte, dur totul a fost glră rezultat. Analiiinrt prin analogie cu ceea ce se în tâmplă în Moldova, când m isionari naşi sau unguri învaţă româneşte cu gândul la convertirea românilor. *^ceşti catolici* - spune P-333aksie - *îşi păstrează limba lor săsească şi urni dintre ei surtt unguri; dţir toii ştia limba românească mai bine decât limba lor, şi pentru tine)'i'ea să stea printre ei e de-ajuns s<I ştie limba românească, pe care mai ales femeile o cunosc mai bine decât pe cealaltă, cu toate că ar fi bine să O* fi *ie şi pe cea maghiară"'*[7].

-■;.- Creştinismul la noi a fost propovăduit în limba latină[1]"

in procesul de deznaţionalizare, feudalitatea maghiara loveşte puternic în biserica ortodoxă, începutul hr.otal îl regilor Ludovic 1 şi Sigistnund care îi obliga pe români să-şi boteze copiii în rit catolic, avea si se izbească de o rezistenţă puternică. Românii au preferat bunurilor **materiale,** păstrarea fiinţei lor de neam'[0]. Lupta lor împotriva catolicismului, mai ales după desfiinţarea episcopiilor româneşti va .fi susţinută de

voievirzii rumâni: la începui dc primii Basarabi, apoi de urmaşii Lor. Unelt hiieritl din sudul Transilvaniei au fost zidite-cu contribuţia materiali a lui Radu L, biscrica dir Răşinari 13 83 şi cea din Râşnov ! 384. şi a ultwa Miu-L'a cel Bătrân dăruieşte bisericile din Aideal cu sale şi moşii, asemenea, rnitropoliţi i Ţării Româneşti sfinţesc preoţii români din A(ded pentru a uu-i lipsi pe aceştia de feţe bisericeşti, Mitropolitul Antim Urigmvlahiei este investit cu atribuţii de exarh al Ungariei ţi al PUiari fadică reprezentant, împuternicit a (oată Transilvania şi a regiwiinii subcarpatice âin Bţirtai)'[1], Protecţia Bisericii Ortodoxe Române din Ardeii se va intensifica toi mai mu li şi va capătă forme npi. La 2 I octombrie I5M preoţii români din Ardeal au ales pe Ghcnadie ea mitropolit cârc Viifi hirotonisit la Tar«Ovişte[si]: Prin tratatul din 20 mai I595T întru Mihji Viteazul şi S. Bathori biserica românească ardeleană a fost subordonai! mitropoliei Ţării Româneşti. Marele voievod vaspijini biserica Ardealului,': construind la Albă lulia o biscrică mir&polita nă".

în concluzie, biserica ortodoxă română, prin rolul pe cair l-j jucat, a pârtieipai direct la pnoccsut de formare a conştiinţei naţionalii! unităţii naţionale, la consolidarea limbii române ca mijloc de legături^ comunicare intre oameni, dovedind necesitatea cunoaşterii ei de către întreaga populaţie, chiar dacă românii, prin accl *TICĂLOS VNIOTRIUM, NATIONUM* au fost Scoşi în afara legilor. **In** acest contcst, ei au foii condamnaţi să muncească pentru nobilii maghiari, care, deşi stăpâni sar. administratori pe domeniile feudale erau totuşi obligaţi să vorbească ţicni i; ţăranii, oricât de trufaşi au fost. Toţi ungurii, spune Gio^un Andrea Gromţi I se socotesc nubili şi cavaleri, iar în această calitate, bineînţeles; că 4. I

„Fr... i.îi dtm pAmâniurite lor românilor şti le încrede în felul ['wi I jî *obişnuieşte in lutHv"-*[4] Locuitorii satelor,, precizea? ii Piefro Buţlti,$ I A(lteţei) S(alej şi iii nobililor maghiari sunt români, iobagi ai unguri]^ şi 1 suni siliţi sil muncească pământ uri ie stăpânilor Lor fără niuio cheltuuilfi. I Bogăţia stăpânilor constă în ;i avea mulţi din aceşLi iobagi pentru ci ni. I duc lipsS de pământuri^,

De fapt^ fenomen ui.acesta este determinat de factori mai vcchi, E aşa cum este armata. Ştim precis, că Cei puţin, până la dezastrul de. 1) K Mohacs, baza socială a armatei din Ardeal, era format a din ţărani, udici ■ LIW usmâni. conduşi de cnezii lor. Toţi aceştia vorbeau româneşie, iar uiyi. secui! şi ungurii erau obligaţi a şti româneşte. Acest lucru se impune ai atâi in LI i mult, cu cât nu de puţine ort armatele cclor trei ţări române luptau împreună contra aceluiaşi duşman comun, iar soldaţii şi comandanţii lor

trebuiau să comunice între ei. Frontul comun împotriva turcilor a clipitul o strălucire deosebită în timpul lui iuncu de Hunedoara, când Bogdan, tatăl lui Ştefan cel Mare, voevodul Moldovei, îi scrie acestuia, în lebruKiie 1450, din Roman, următoarele: *„7ara domniei mele ţi ţara dtmniei laie una să,fie".* De asemenea, să nu uităm că românii au fost cei cane s-au opus pătrunderii păgânilor în Europa, iar în acest context marca personalitate a lui lancu de Hunedoara, împreună cu *„VitejiiArdentului"*[1]. vnr impresiona lumea. Referi ndu-se la acest aspect, RS. Picolomini scria: *ir„ nu a sporii atât gloria ungurilor, cât o românilor din mijlocul cărora se născuse"*De faptT forţa militară a celor trei ţări româneşti o constituie. însec.Ml-Xlll-XIV-XV-XVI, ţăranul român. Acest lucru este observat şi (testrăini, care descriu armata românească de la sfârşitul sec. XV, astfel:

...CM <> cavalerie uimitor de numeroasă, şi o armată ţărănească mâi de

priceputâ ^ atât de dârză în atacarea duşmanului în asemenea locuri grele, încât cei ce nu ar vedea acest lucru cu greu ar putea ft fiu ut \ă-l creadă. îmbrăcaţi într-o dimie de culoare brună, grosolană şi ¡feste măsură *ite* păroasă, acoperiţi pe cap cu o căciulă ascuţită de acelaşi fel infonuă de piramidă şi încălţaţi cu opinci şi cu feţele negre /Un cauza bărbii, a părului lung nepieptănat, înarmaţi doar cu un topor şi o coasă legată de *i/* prăjină, nespus de sprinteni, aleargă departe in mare număr prin mele puduri şi munţi şi atacă peste tot locul. . "-[1].

Sccoiul XVII va furniza noi modele de colaborare militară a celor trei ţări româneşti, mai ales în timpul domniei lui Gabriel Bethlem şi ale lui Gh. Racokezy 1 şi LIt Vasite Lupu, Gh- Ştefan şi Matei Basarab.

Analizând aspectele politice constatflm că treptat, în Ardeal se i mpune 1 i mba română cam ijloc de comuu icare şi Ist ni velele conducătoare. Sunt voevnzi români în Transilvania care. e limpede, vorbesc româneşte. Pin.seria acestora fac pane în mod sigur Neucă, Poşa, R. Borşa, lancu de Hunedoara. K. Dragfy, S. Mailat; Bathoreştii vorbeau româneşte (erau nepoţi ţi strănepoţi de-ai lui Ştefan Mai lat, Dc asemenea, la curtea lui 1. Sigismnnd care „... *şti» hbte limba română.."*[29] trăiau personalităţi marcante din rândul românilor ca M Csaky. A. Baracsay, Gaţpar Bcfcej sau cârc şi iau românele ca 1. K-emeny-[v].

Victoriile lui Mihai Viteazul ca ţi marea lui realizare, *UNIREA* celor trei Ţări Româneşti nu vorrâmâne fărfli urmări în planul limbii româna;- Marele voevod impune limba româna ca limbă oficială în cancelarî,domnească, iar ideea luhde unitate va domina de-acum viaţa politică'« sec. XVII şi XVIII ca în secolele XIX ţi XX să se intensifice luptaţi să fie realizată unitatea polii ică a

românilor, Astfel de tendinţe ale româniiorde. unire sunt constatate încă de la începutul secolului al XVHea. Pentru Perombsky, sccretarul polon a] reginei Isabela, văduva lui loan Zapolyjj arăta Într-Cscrisoare a sa;:că pătrunderea lui Petru Rareş în Ardeal nu a întâmpinat piedici mari, fiind-ţara accasia locuită de români, din pricinn asemănării limbii lor. s-au alăturat cu uşurinţă moldovenilor. De asemenea, GheorgheMartinuzzi spunea lămurit într-o scrisoare din 1542,'că locuitori] acestei ţări doreau de multă vreme sS lie deopotrivă cu cei din Munteniaş^ din Moldova sub ocrotirea turcul oi, ioan Kcmeny, principele Transilvani™ (166M662) ne confirmă şi el, în memoriile sale, că limba română devint-; limbă diplomatică în relaţiile dintre cele trei ţări. Rcferindu-se la solia lai în Moldova, la V. Lupu, scria că Oh. Rakoczy I: . jVf-o *încredinţat*«t *să-i aducem acestuia, noi înşine,- doua răvaşe scrise in latineşte şi în româneşte*[130]. După cum vedem, limba română a început să cuprindl straturile conducătoare din Ardeal. Putem vorbi că după ce s-a impus 1& nivelele inferioare, ea cuprinde treptat toată societatea, toate straturile sociale.

Renaşterea în ţara noastră, dezvoltarea ei impetuoasă, mai ales în Ardeal, a influenţat determinant în secolele XVI ţi XVII impunerea limbii române ca limbă de circulaţie interetnică. Ea este o limbă latină , ori cărturarii vremii au observat acest lucu; ei fiind de fapt cei care mâniiiau latina în cercurile culturale. De aceea, au şi învăţat-o cu multă uşurinţă, scriind studii despre români, despre limba lor, despre strămoşii geto-daci şi romani. în galeria acestora vom aminti pe ioan Vitez de la Oradea: episcopul Gereb de la Alba lulb, Nieolae Olahus (toţi trei sunrde fapi, de origine română ca şi Fi lip din Ciula Mare - Haţeg. Pavel din Turdaş); Deschiderea-de şcoli in limba mmimă în-Ardeal, la c:ire vor preda dascăli rîti numai,rom3ni, ci secui şi unguri, va impure În Ardeal ţi mai mult limba autohtonilor. în urma presiunii.exercitate de calvini asupra - românilor, pentru şcolile lor se tipăreşte în 1570, cu litere latine, o cărticică.[|:] cărticică de cântări în limba română, tradusă după alta ungurească a "tui Szegedi GergeP[1]. De asemenea, în 1697, loan Visfci (adică din Viş.caJ va traduce pentru românii calviniiaţi (cl fiind unul dintre ci) diri /jona Hunedoarei *junimi şi cântece bisericeşti"*[l].

Perioada renaşterii va impune - aşa cum s-a mai arătat - limba română. O primă dovadă de netăgăduit este celebra scrisoarc a lui Neacşu din Câmpulung adresată lui lohanes Bckner, judele Braşovului, scrisoare în care se folosea limba română, ceea ce dovedeşte cunoşterea ei în condiţii bune de

cStrc judele Braşovului. Umanistul Conrad lacob Hiltebrand spunea că: *Aceşti urmaşi ai romanilor,.. în limba lor,.ei se numesc rumâni, i'unt în număr atât de mare în Maramureşul din Transilvania, încât aproape covârşesc cu mulţimea lor pe unguri şi pe nemţi. Cum locuiesc printre transilvăneni (adică printre români), aceştia învaţă şi limbii românilor cu sä poată vorbi cu ei şi să le poală da ordine"*", De asemenea, vestitul poet german Martin Optiz, profesor la Alba lulia era atâta de încântat de români şi limba lor încât se simte îndemnat a scrie versuri despre ci[J], Marii umanişti saşi şi maghiari vorbeau curent româneşte, aşa cum sunt; Valentin Lado[1]-, Giovani de Marini Poli[10], 1 Honlerus, Tröster, Topeltinus[i1] ş.a. Istoricul I. Lupaş spune că: *,/Ju riuimd in păturile de jos ale sătenilor, ci şi printre orăşeni se înrădăcinase cunoştinţa limbii române, afirmându-se chiar simpatie pentru ea"?.* în acest sens, îl citează pe Cornitele Valentin Franci; von Frankenstein, care scria verşiiri în limba română; *„Csei fegeduială/ Fere deruyala?/ Thchetoare brumă/ Fum vunt, prah, szau, szpwna/iare csei în mune/Nu je'szte mincsune"**.

Mai târziu, când limba românească se pregătea să-şi înceapă cu ajutorul tiparului, lucrarea chibzuită de clădire a unităţii naţionale, s-a pnmit năvala unor curente potrivnice; de germanizate în Bucovina căzută sub stăpâni tor ii austrieci, de msificare în Basarabia cuprinsă dc muscali, de maghiarizare în Ardeal şi Banat[Jlh], în această perioadă s-au vânturat anele te/e duşmănoase românilor ca: *„a cui este ţara, a aceluia să fie şi credinţa"*- Mai târziu, li se va pune românilor o altă teză: *.A cui este ţara.*

o aceluia săjîe şi limba". Acum se va porni prin politica de maghiarizare, alungarea limbilor popoarelor subjugate de *IMPERIU.* Asistăm la războiul limbilor care culminea/.ăin 1842 cu hotărârea Dietei din Cluj, când limbii maghiară este decretată limba oficială. Hotărârea Dietei este doar un act efemer împotriva realităţilor istorice, in Ardeal se vorbeşte românele tic către toţi locuitorii săi. losif at !)-lea la 1773 călătorind prin accuniă ţară împreună eu notarul sas din Mediaş, Mihaii Heydendorf avea să afle de la acesta că: *„toţi saşii cunosc limba românii întocmai ca şi limha br maternă".*

Concluzionând, constatăm că limba română s-a impus de 1« început ca limbă de comunicare inieretnică în Ardeal. Prima dată acest fenomen a cuprins păturile sociale inferioare ale populaţiei, apoi, treptat, pe cele bisericeşti şi cărturăreşti, ca în final să cuprindă şi pe cele politiceşti, Această realitate avea să-l determine pc marele revoluţionar Ştefan Ludwig Roth să spună: „,., în Transilvania nu este necesar să fie impusă o limbii prin votul Dietei pentru a fi folosită de toată lumea fiindcă acea limbă există, ea nefiind nici limba germană, nici limba maghiarii, ci limha românească, pe care o ştiu toţi, fără să fi învăţat. Pentru învăţarea altei limbi îţi trebuie ani de zile, să osteneşti prin şcoli. Limha românească o înveţi aproape fară să vrei, din întâlnirea zilnică de pe xtradă. Dintr-u dată bagi de seamă că şti româneşte, Şi chiar dacă n-ai dori să vorbeşti limba aceasta, o înmiită trebuinţă a vieţii de toate zilele îţi cere cunoştinţa ei".

în marele proces de înfăptuire a unităţii naţionale, al reîntregirii neamului între graniţele sale fireşti şi istorice, limba română a jucat, pe lângă ceilalţi factori, geografici, economici sociali, politici, culturali ş.a., un rol primordial, Ea a constituit liantul care i-a unit nu numai pe români, ci toate etniile existente pe plaiurile româneşti într-un stat naţional unitar la I Decembrie 1918, Ziua Naţională a României - a tuturor cetăţenilor ei.

10. (NOTE BIBLIOGRAFICE)

'P.P.Pariailfiîcu - Introducere la istoria culturii româneşti, Editura Ştiinţifică, 1969, p. 133. 'fl}idem - Op.cit-p. 140: autorul arată că un al) mod de formare a numelor de popoare în Europa, este rezultatul unificării prin cuceriri. Cel mai convingător exemplu îl constituie francezii, care sunt un popbr romanic, dar poartS numele unui trib germanic, [1] al cuceritorilor Galici. 'Georg Reiclierstiorffer - *Chomgrajia Moldovei* în *Călători străini despre Ţările Române,* voi. I, p. 196.

De asemenea, vezi în acest sens şi lucrările iui A-Verancsies, I. Honterus, Q.S. Piccolomini, Ştefan Brodarics ş,a,

[4]Ftanciscus Fashing - S.I-, Vetus Dacia ex. probatis Seriptoribus deprampta ac Aiuiquitatum Cultaribus, Claudiopoli, 1725, p. 15, 23-24, 91.

[i] *A. Verancisei* - Descrierea Transilvaniei, Moldovei şi Ţării Româneşti

în *Călători străini...,* voi. 1, p. 400-401- J. Acsaudy - EVtaayarors^ag harom reszre oszlasanok toncnelije

Budapesta. 1987, p, 10. [7] Apud A. Papiu liarian - Les Roumains de,s ctats eutrichieurs.

L'independence constitutionalie de la Transilvanie, Bucarest, 1961. p.37.

"R, Ma&plescu - Cultura orăşenească in Moldova în a doua jumătate a ' sec. XV-lca, in Cui litra, moldovenească în timpul lui Ştefan cel Marc, Bucureşti, 1964, p. 69

* C.C. Giurăscu - Transilvania în istoria poporului român. Editura
Ştiinţifică, 1976, p. 69. [MI]G, ReicherNtorffer- op. cit. p,
218.
[11] R. Manplescu - Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşov«!
(sec. X1V-XV1), Editura Ştiinţifică, Bucureşti. 1965, p. 257.
[12] A. Bonftni - Despre limba românilor, în *Călători străini...,* voi. i,
p. 483.
" Priscus din Fanion - Ambasadele în G. Popa Liseanu, Izvoarele istorici
Românilor, voi. VIEI, 1936, p. 105. [14] M. Rusu -
Paleoere^tinismului şi etnogeneza românilor, în Auuarul[!]
Institutului de Istorie şi Arheologie- Cluj Napoca , I9K3-I9H p.51.
"S. Pascu -Ce este Transilvania, Editura Dacia, 1983, p. 53-54 "'A. Veramcises-p.cit., p.4]0, acelaşi lucru îl constată şi Giovau Amina. Grama, în *Scurtă descriere a Transilvaniei, Călători străini ..]* voi. II, p. 320. De asemenea, mai târziu, avea să confinnc acest lucru şi Iohanne Traster în lucrarea sau cu un titlu ciudat. Dos *Alt-uncl ifeu-teutzche Dacia,* Nurnberg 1666, p. 338. [17] B-.P. Baksie - Rapoarte, informări, descrieri, în *Călători străini...*. Lditurii
Ştiinţifică, 1973, voi. II, p,238. [u] Mircea Păcurarii - istoria
bisericii ortodox române, 1980, voi. 1, p . 69.
Nes tor Vomicescu - Primele scrieri paotristicc în literatura
noastră,, sec. fV-XVI, Craiova, 1984,p. 29. [311] C.C. Giurîtscu -
Istoria românilor, voi, I, 1974, p. 59. ■[1] Mircea Muşat, Ion
Ardealeanu - De la statul geto-dac la Statul român unitar, Editura
Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti. 1983, p. 1.03.
[33] Mircea Păcurarii - op, cit., p. 353-355. -'Idem, op. cit., p, 359.
Giovani A ndrea G romo - *Descrierea mai amplă a Transilvaniei,* | n
Călători străini voi, II, p. 333, "Ptetro Busm ■ „SVrjW/V *căite...* iYi
Călători străini, voi. ÎN, pag. 439. [H]E.S. Precolomiit! - *Cosmog^ăjia*
în *Călători străini...,* Ldiiura Ştiinţificii, Bucureşti. 1976. voi. II, p.
472.
A. Veramcisc* - up. cit., p. 418-419 ^Crirtvilrt Andrea CmOrfio ■
op. cit-, p. 362, -[1]* lOân Kinicny - *Mentorii,* în *Călători străini. . .*
voi. V. p, 129 "Idem, op. cil,p. 13.S.

" Sextii Puşcariu ~ Istoria literal urii române, Lpoca vcche Sibiu, cd. II, 1930, p. 74.

■^Nlcttlae Albu - Isloria învăţământului românesc din Transilvania. Blaj, 1944, p. 26, loaii Visky este de fapE român din Hiljdat, jud. Hunedoara, sal cure trecuse, aproape în întregime la caivinism, Vezi în acest sens M. Păeuraru. Istoria mănăstirii Prislop, " tM HiHebrarid - *Călătoria în Transilvania.* în *Călători Străini.,..* voi. V, p. 585, " f. I.npaţ - Isloria românilor, 1<M4. p. 268.

[14] V. Lado - Românii şi propaganda catolică, Călători străini,,, voi, III. ' p, ¡ 20-12.1.

'*Giovm)i de Marini Poli - ... Călători străini,,., voi, 111, p, 27it,

^Veii *m Călători străini,* capitolelc dedicate lui Honterus, **TopeUţÎUUs** şi Troster.

1. Upaş- Istoria românilor, 1944, p. ,333. "Jdem, op. cit,, p, 333

"Apud I. Liipaş - Istoria unirii românilor, p. 103.

11. IAN CV DE HUNEDOARA, VOEVODUL ROMÂNILOR DIN EPOCA SA

Aeneiisl Silvio Piecolomini, viitor papi, în lucrarea si „Cosmdgrajhr. *referindu-se ta lancu de Hunedoara avea să scrie că:* Janch de Hunedoara (Huniades) a cărui reputaţie o întunecă pe a celorlalţi, *nu* a sporit atât gloria ungurilor cât a românilor din mijlocul cărora se născuse"'.

CUntuI de mui sus este seninificaţi v pentru cele ce urmeazii, peniru ceea ce a însemnat marele hunedorean pentru români, pentru întreaga. Europă. El prin calităţile sale personale, prin ce a înfăptuit în politica sa faţă de românii pe care i-a adunat sub un singur sceptru, a apiiral creştinătatea de invazia turcilor, fiind numit de contemporanii iii *„căpetenia valahilor",* adică voevodul lor.

Pentru a fi cât mai explicit în ceea ce voim a spune, îl vom cita şi pe Anton Vcrancsics care în *descrierea Transilvaniei, Moldovei şl Ţării Româneşti* scria: *„Principiilorse numesc*(ai românilor) *voievozi, ceea ce înseamnă conducători de oaste, de la vog sau voinza, care în limba iliricii''*< (slavă) *înseamnă oaste şi vody care înseamnă a conduce, De aceea* t>r *numesc pe soldaţi voinici şi spun voevozi, pentru a face slujba ostăşească"* . lancu în calitate de voevod a fost recunoscut drept căpitan [1] suzeran pentru ţările ţi oştile care luptau la Dunărea de Jos. El era de djipt suzeranul cclor trei ţări române, deosebit de legăturile de vasalitate 1'aţS de regii Ungariei'[1], devansându-l, în această idee, pe Mihai Viteazul. Ungaria se afla în această epocă într-o criză dinastică, într-o profund! anarhic

feudală, ce se va tennina cu dispariţia Ungariei ca stat de pe harta Europei.

In dezvoltarea lor româllit din arcul carpato-danubiano-pont ic nu urinat aceeaşi evoluţie economică, sociali po!ilicit şi spirituali.

Cu toate acestea procesele prestaiale s-au interferai între cele trei [Uri, S-au produc aşa zisele descălecate CJ cele ale lui Dragoş ţi Bogdan din Maratnupeţîn Moldova şi descălecatul lui Litovoi în Ţara Românească. Vueviidul care stăpânea Ţara Haţegului se afla **în** nordul Olteniei. Radu Pnpa acceptă posibilitatea ca Litovoi cel din *Diploma cavalerilor ioaniţi* din 1247 să fi descâlceai din Ţara Haţegului! Legăturile dintre Ţara Riimâneusuă şi Ţara Haţegului au.fost permanente sub loate aspcclcle, contribuind 3LL conservarea structurilor româneşti- In politica sa de c :i tulic i iftrt şi magii iarizare. regatu i ma^hi ar a des făşurat asupra romani lor o acţiune concertată de a distruge structurile politice, romaneşti (ţări, districte sau'voevodate) creând în Locul lor comitate şi colonizări (ale saşilor şi secuilor în zonele unde erau puternice structuri româneşti), Braşov, Făgăraş, Sebeş, Orăştie, Sibiu şi chiar Haţeg- în secolul X s-au înregistrai foarte puţine comunităţi maghiare în Ardeal, doar cele de La **Cluj,** Biharea-Oradeaţi laŞiciău, Arad.

12'. POLITICA DE CATOLICI/ARE A ROMÂNILOR - STRUCTURI POLITICE

. în 1230 la cererea episcopului [acob Prenestin, legatul apostolic.; a fost trimis pentru combaterea necatuli ci lor, regele Be|a al IV-Jea, ajurai. ^ se străduiască, stârpim pe top ereticii., şi falşii creştbu din ţările noastre„ Iar pe aceia care nu suni supuşi bisericii romane in |ările noastre, fi an ritul lor naţional, incompatibil cu credinţa catolică, fi vom . **VJ**tisă asculte de biserica romană"''.

Sinodul de la Ruda din 1279 a interzis schismaticilor s9-şi clădească biserici ţi capele. Sinodul din 1309 de la Bratislava ii lispeştc pe ortodocşi *,,..de toate privilegiile, indulgenţele, favorurile şi beneficiile feudale".* Aceste acţiuni au devenit politică de stat, demonstrată de aelal

emis în 1366 de Ludovic cel Mane în care se spune: *nici un nobil oi*

regatului nu poate fi decât catolic". Toţi ceilalţi de alte origini urmau si decadă din respectiva stare '. După cum vedem din testeie citate mai sus. etnicul se suprapune cu confesionalul şi are bătaie lungă, fiind încorporat într-un sistem organizat ţi peren de maghiarizare a românilor.

Ca urmare a temeiului legal de desfăşurare a prigoanei împotrivi rumânilor ortodocşi, li s-au răpit acestora bisericile de piatra (de Ea Alba iulia. Haţeg, Sântămăria Orlea şi Bretea). Bisericile ortodoxe sunt transformate în biserici catolice pentru oaspeţii negali." Au dat foc bisericilor româneşti din temn, sau le-au distrus. I.P.S, Nestor Vwnieeseu inir*un studiu erudit constata că în Ardeal erau peste 600 de mănăstiri, din tari au fost identificate 400.J, De asemenea, izvoarele seri se consemn ea/â prezenţa unor episcopii ca cele de la MiEcovia, gurile Dunării, Măriseră

Dăteji, Al ba lulia şi Prejmer. 1 a sfârşitul m ileniul 1, can; au fost desfi inţate sau transformate îr episcopii romano-catolice[10].

Papá Urhan al V lca ajutat de regele Ludovic ccl Maie intre 1365- intensifica acţiunea de prozelitism prin călugării franciscani.

în 12,65 s-a creat un arhidiaconat romano-catolic la Hunedoara eu acelaşi scop. Catolicizare" Regalitatea maghiară a fost prezentă iu Ardeal. A înfiinţat numeroase episcopii pentru a organiza acţiunea de prOielitism catolic într-un sistem. Acesta a fost rolul episcopiilor de la: Cenad, Oradea şi Alba Iu!ia[13].

O altă cale de maj^iiarizare a Ardealului urmata de regalitatea máphiarS a constat în di st rugerea u ni tăţilor administra tiv-poli uce romăneşt i din acest spaţiu, in primul rând s-au constituit proprietăţile regale feudale. Acestea au luat naştere prin uzurparea obştilor[11].

Redatul maghiar s-a străduit să lichideze ţările româneşti. De cneinptu: *Diploma cavalerilor ioaniţi* receptează Haţegul ca fiind o ţară ce face parte din Ţara lui Lilovoi, aşczând-o în 1247 pe aceeaşi treaptă[H]. Regalitalea maghiară a rezervat Ţării Haţegului un regim distinct de Ţara lui Lito voi

Pe structura Ţării Haţegului s-a născut pentru scurtă durată comitatul Haţeg"[1] apoi 's-a născut un district al cetăţii Haţeg care, la fel ca ţslela!te, reprezintă o subdiviziune a comitatului Hunedoara. Oii acest district a fost creat artificial pe cursul inferior al râului Strei, în cea mai maré parte din sate desprinse de Haleg sau poate din sate care constituiau o subdiviziune a Ţării Haţegului a fost lipsit de viabilitate şi a dispărut" A procedat aşa cu Ţara Haţegului deoarece aceasta joacă rolul unei punţi de legătură dintre trei ţări româneşti $i crea o posibilă unitate între Ardeal, Banat şi Oltenia,

Haţegul, la început a făcut parte din Ţara lui Litovoi, apoi între .1275-1276 a devenit comitat, cu scopul desprinderii acestui teritoriu de voivodatul Olteniei. Din comitatul Haţeg şi implicit anterior acestuia, Radu Popa identifica zece cnezate şi anume: 1) Cnezatul Râului Bărbat; *1}* Cnezatul Râului Alb; 3) Cnezatul Râului Mare; 4) Cnezatul Briioniei: 5) Cnezatul Streisângeorgiului; (5) Cnezatul Cernei; 7) Cnezatul SflJ jşurilor; 8) Cnezatul Silvaşului; *9)* Cnezatul Vadului şi 10} Cnezatul Uensuşiilui.'[11] Dupâ aceea au luat naştere districiclc: Deva, Strei, Dobna şi Hunedoara, iar Ja Haţeg s-a construit o cetate regala unde se afla u» reprezentant al regelui care aduna impozitele pentru acesta şi petunia consolida puterea regală. De asemenea trebuie să facem.« menţiune fl ceea ce priveşte pe acest reprezentant, aecca că strângerea dărilor tiu u atribuţie a voevodului. deci era-românească şi a devenit regală. Primul castelan al Haţegului a fost un personaj străin în vremea voevodului Ladislau Kan, pe nume Petru Aba'[1]'. De asemenea s-a creat un nou comital, ccl al Hunedoarei, cu capitala la Hunedoara deoarece aici era un arhidiaconat romano-catolic idin 1265), era o cetate de pământ, la care erau arondate satele de pe Vaiea Cernci. era în apropierea zâcământelordi fier şi topitorii de la Gheţari. Ulterior centrul comitatului a devenii Dcvt abia în deceniul trei al secolului al XI V-lea, după cucerirea acestei ceiSf de către oastea regală de la fiii fostului voevod al Ardealului, Ladislau Kan,

Hunedoara şi Haţegul vor purta amprenta unor structuri administrativ-politice româneşti, se leagă de mai multe ţări româneşti de aceea vor fi inima puterii lui lancu de Hunedoara.

Politica de cucerire prin distrugerea unităţilor administrativ- politice româneşti a continuat.

Regalitatea maghiară a căutat să stăpânească Ţara Romanease! şi Moldova, folosind în acest scop catolicismul, încă din faza consolidării acestor state.

Vlaicu Vodă a înfiinţat în 1370 şi cea de-a doua mitropolie, n ţării, Ia Severin, pentru a împiedeca pătrunderea catolicilor din Ungaria,

O altă metodă pentru distrugerea elementelor româneşti se referi la colonizări de străini, In special in zonele cu densitate românească. Aceşti colonizări erau însoţite de biserici şi mănăstiri romano-catolice, în specia; cele ale franciscanilor care au preluat bisericile ortodoxe româneşti ori ati construit altele noi. Aşa s-a îniâmplat în zonele Bistriţa, Sibiu, Sebeş, Gârbova, Alba lulia, Haţeg, Hunedoara şi Braşov.

Bisericile româneşti din Haţeg, Săntămăria Orlea, Tecen (Maramureş), Câmpulung, Sighet, Făgăraş etc. Nu putem trece cu vederea nici colonizarea cavalerilor iokriiţi sau a cavalerilor teutoni, care au desfăşurat o adevărată teroare împotriva românilor ortododşi care s-uit răsculat de Fiecare dată, aşa cúm aii procedai cei din Maramureş, Făgăraş şi
Hunedoara," războiul dus de Litovoi fîn timpul lui Ladislau ui IV-lea Postumul, dir 1277) cârd acesta a murii, iar fratele său Bărbat s a jiscumpârât. De asemenea în aceeaşi acţiune se pol înscrie şi răscoala din 1302 de ta Peştiş când a fosi distrusS biserica *„Toţi sfinţii"'.*

Regatul arpadian intră in criză dinastică. Pe tronul arpadicnilor tw verii Angevinii, iar timp de câţiva ani vor avea loc lupte interne, statul maghiar va slăbi. *Ungurii,* spune Antonio Possevino, vorbind de cârmuirea politică a Ardealului *a creat .,... acele comitate care se află înăuntrul Ardealului, hdică: Clujul Turda, Dăbâc.a, Solnocul dinăuntru ţării, Târnava, Alba şi Hunedoara, se cârmuiesc cu foarte puţine deosebiri, dupll aceleaşi legi şi obiceiuri după cure am spus că se cârmuiesc comitatele din afară, în fruntea fiecăruia din comitatele pomenite se află m comite, care are un locţiitor al său numit vicecomite, apoi judecătorul său, asesorul său şi adunările sau întrunirile sale"[10].* Cu toate acestea, ^ constitui! un stat, voevodalul Transilvaniei, menţinându-se vechile farmc die organizare ale românilor, de cnezate şi voevodate, ţări şi districte de ta unguri persistând doar comitatele ca forme administrative. Ardealul nu a făcui pane din

regatul Ungariei niciodată. El a fost doar vasal regatului mpadian. De aceea unele teritorii transilvănene în evul mediu au făcut parte integrantă din Moldova sau Ţara Românească aşa cum au fost cetăţile; Cîeeul. Unguraşul, Rodna sau Făgăraşul.

Ţări le şi districtele româneşti rămase pe domeniile regale pc locul vechilor cetăţi româneşti în secolele fX- XIII sau în aşezări cu rol economic. politic sau religios, regalitatea sau reprezentanţii ei din Ardeal au ridicai noi fortificaţii, încadrând unităţile politico-administrative ale românilor cu aceste domenii-[1]. De exemplu domeniul Hunedoara.

Societatea românească din spaţiul românesc era uniform dezvoltată. Cnezimea tindea spre constituirea statului lor[13] aşa cum se va întâmpla în vremea Hunedoreştilor valorificând toate condiţiile, fiindcă drepturi politice tiu var'avea decât nobilii catolici.

Răul pe care l-au înfăptuit regii maghiari românilor l-a exprimat poate cel mai plastic A. Veroncsies, care scria: *„într-acolo tindeau românii bt timpul domniilor lui Ca rol. Ludovic cel Mare şi Sigismund căci stăpânirea ungurească era mai urâtă decăt se poate spune"***. Accastă stăpânire a distrus şi furat celor inai vechi locuitori ai Ardealului aproape lotul. Le-au luai până şi bisericile de piatră dintrecele mai vechi- Totuşi le-au mai rămas cflteva, aţa cum au fost cele de ia 1177; mănăstirile tic la Dăbâca şi de la Hodoş din vremea lui Aht mu, sau cele de la Maidan, Bezdin^ori ca bisericile de la Mănăstirea Râmeţ, Strei Sângeorgiu, Derisuţ sau ca cele descoperite arheologic din pci'ioaţla sec. XI-XIIF.

Un rol importam l-au avut şi legăturile economice, spirituale^ culturale.

Din Ardeal în Moldova porneau drumul Braşovului (prin pasai Trotuş), Drumul Tulgheşului (prin pasul Tulglieş) şi Drumul Bistriţei.Spre Ţara Românească pornesc drumuri din Crişana şi Banat, prin Arad pt Valea Mureşului, pe Valea Begheiului sau prin Poarta de Fier» Transilvaniei. De asemenea, din Ţara Haţegului sg merge pe drumul Vâlcanului, iar din Sibiu se merge pe Valea Oltului (prin Turnu Roşu) sprţ Ţara Româncască până la Dunăre. Din Ţara Bârsei se merge prin Braşov li: Bran, pe drumul Timişului şi Prahova, apoi pe Valea lalomiţei. Mai sunt Drumul Teieajănului şi Drumul Buzăului.

De Ungaria, Ardealul este legal doar prin Arad-Buda-Viena, rnr al doilea drum era cel al Orăzii[34].

Un alt element carc a păstrat vie etnia românească şi a stimulat conceptele româneşti a fost credinţa ortodoxă. Din Moldova şi Ţan Românească veneau slujitori ai bisericii ortodoxe în toată { ara Ardealului încă din secolul al XlII-lea la mănăstirile

Prislop şi Colţ. Plosca şi Cerni, Un rol important t-au avut mănăstirile şi bisericile din Ţara Româneaseâ, respectiv Vodiţa şiTismana, Vişina'[7], au venit călugări ca Nicodim, dc la Tismana şi au întemeiat lăcaşuri (Prislop construită cu bani de la Mircea cel Bătrân" sau ctitoriile lui Radu I), Prezenţa Sf. Nicodim în Ţara Ardealului nu numai la Prislop (Haţeg) ci şi în '¡'ara Zarandului şi în Ranal a fost benefică.

Secolul XIV înseamnă o înviorare a credinţei ortodoxe cart stimulează implicit viaţa şi cultura românească la mănăstirile de ia Peri (Maramureş), Prislop (Haţeg), Plosca (Hunedoara), Scorei (Făgăraş), Hodoş (Arad), Bodrog, Şiria etc. deşi au suportat persecuţiile catolicilor[2''].

in bisericile şi mănăstirile româneşii apar ctitori şi şcoli pentm picturi, care, deşi regalitatea şi nobilimea maghiară, biserica romana- catolică, le interzicea să aibi toşir proprielăţi, prin efort susţinut au depăşii opreliştile barbare. Biserici cneziale din sec. XlV-lea s-au înregistrai la Râul de Muri {Gândea). Sălaşul de Sus (era biserica enezuLui Jaru), Aceasta era biserica a iobagilor (adică a românilor). Aici apatie ctitor şi cţiezui Siirăcin. Biserici cnezaledin sec. al XlV-|ea apar şi la Rusor, Aici siliţi pomeniţi cnezi până in 1435 ca: Vâlcu, cnezul Băsărabă, cnezul Costea. La bisericii din N ăl aţi Vad apare şi numele cnezului f-iorea. O dinastie de cne/.i apaie la Nucşoara, cnezi apar la Ostrov (cnezii Dionisic ţi iiul său Sianciu) ;ipoi bisericile cneziaie de la Peştcana, Clopotiva şi Tuşteu cu şi Muşiiteştii din RăcMlova.

Secolul id XV-lea produce o adevărată explozie dc biserici ortodoxe .şi arest lucru, este cu atât mai important cu cât nc aflam la puţin li mp după Concil iul de la Florenţa, când s-aftteetcat o împăcare între cele doiiţi hiseML'.i cif.'ji mc LII 1439-

S-a crczul mul* timp că în fapL p-a produs O reconciliere-Unii istorici ejiagej âtiu iiccst act au afinnat că acesta a fost henefic, dar to! kit **RECUNOSC L**"îi. românii au respins catolicismul mai ales în vrenrtea **LUT** Sigjsjnund de Lusunhirg. Bisericile şi mănăstirile franciscane din '[":**II'LI** Haţegului dispar, pierd din enoriaşi™,

Roiuftiui .ni, t"L-spir\5 catolicismul, iar în vremea Hunedoicştilor Mţodoniit se..cpnsolide.a^.şi devine un adev&rai liant ui acestora.

M u pm ens t rece c u vederea nicî sihăstri iie şi ro Iu 11 or în cui ti $irea credinţei şl a originii, a unităţii. Sihăstriile care au scăpat de jaful catolic «valul 4-şi aducă o contribuţie importantă la dezvoltarea bazei materiale a Lăcaş uri lor. de cu 11. Rle aveau moşii ş i ch i ar sale, după obiceiul românesc, Astfel de sihăstrii erau la Retneteaşi Pola(Bucova), Eieerau înzestrate de boieri

domnii din Ţard Romanească, Sihăstrii erau şi în Munţii Poiana Ruscti (Lunca Cernii), la Răchitova şi în alte părţi. Ele închideau văile, trecători le spre Ţara Românească catolicilor[11], aveau şi funcţie de apărare.

Lăcaşurile de cult. fără preoţi nu-şi puteau exercita funcţiile liturgice, dogmatice şi.spirituale. Mulţi dintre ci provin din rândul cnejilor, iar unii sunt preoţi-cnczi, ca cei din Râul Bărbat, ca Ludislau Simeon şi Dcbrota, din Râul Bărbat, Mihail, Teodor şi Ioan din Peşteana, Dan din ■Sălaşul de Sus,

Erau şj preoţi iobagi ca Stane iul din Raut Alb, Dumitru dc la Grădişte şi loan din Câ.rneşti[13],

Domnia lui Sigismund de i.uxemburg avea să slăbcască persecuţiile asuprii românilor care au reuşii să se remarce în lupta împotrivi! invaziei turceşti. Victoriile lui Mirceacel Bătrân au avut un ecou imens în lumea creştinii. Totuşi măsurile luate de papa Grigore al IX-leade a-iaşeza în ucecaşi trăsură pe românii ortodocşi cu turcii nu a fost benefică. Secolul ;d XV'-lca debutează cu începutul înnobilării românilor, a înrolării lor în oaste regală (ca aulae milles) sau în funcţii eelesiastice catolice. Aşa a fast cu familiile Drăgoseştilordin Maramureş, Hunedoreştilorşi aCândeştiloc: Aceste familii au reprezentat o forţă. F,le au intrat în conflicl cu regii maghiari. După moartea lui Litovoi, Cândeşlii au apărat ideea de libertate, de identitate etnică, sprijiniţi fiind de Ţara Românească. La sfârşitul sec. al XIV-lea a fost uri Cândea executat de rege (probabil pentru nesupunere)-. Această familie ca şi altele vor fi alături de Huncdoreţti în acţiunea lor de a deveni o putere în regatul maghiar. Cândeştii au avut în sec. XV o biserică de Curte la Colţ, care a fost înzestrată cu moşii după obiceiul românesc". în 1447, Cândeştii din Râu de Mori au primit ca donaţie de la lancu de Hunedoara, întreaga localitate. Cândeştii au putut transforma parţial biserica, adăugându-i noi fresce, de cea mai clară factură ortodox! Tot acum în sec. XV apar biserici ortodoxe la Măceu, Plopi şi Farcadin. Dt asemenea (în 15 decembrie 1450} se vorbeşte despre biserici româneşti pc valea Someşului, la Nttsăud şi Sângeorz (toate din epoca Hunedoreştitor). Pictura interioară din aceste lăcaşuri este plătită de ctitori. (Ex. bisericile de la Ribiţa, Crişcior, Strei, Streisângeorgiu). Pisania de la Ribiţa , traduşi dc Silviu Dragomir sună astfel: „CM *vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiului ¡1 cujttpâniia lui Stana, cu Jiul... ţi cu fratele îdu jupăn Mielăuş şi jupAntfa lui Sora... Casă a împăratuilui Ceresc s-a zidit şis-a zugrăvit mănăstirea Sf. Nicolae (pentru pomenirea tui şi a neamului său până în veac, în ziua straşnicei judecăţi a lui Hristos). în zilele lui Jigmond (erai ca să fie urie fiilor lui neamului şi părinţilor săi şi* Î-

Î? isprăvi! în sâmbăta a 6-a a postului, Stana să săvârşască... iar ei au binecuvântat Sf. Duh au isprăvit...) Popa Dragoşin în anul 1417. în tuna iulie s-au isprăvit cu mâna"".

Analizând această pisanie ca ri pe altele, vom constata cel mai curat ortodoxism, deşi ne aflăm în Ardeal, la Ribiţa, limba este cea a vechilor cazanii, deşi Sigismund de Luxemburg a manifestat o persecuţie ilijpraonodocţilor. Actul de ta 6 iulie 1430 de ta Florenţa, dupfl tratative purtate la Ferara în prezenţa împăratului loan al viii-iea al Bizanţului, a patriarhului Constanli rtOpO I li lui, a papei Eugeni U âl IV- iea ţi a altor ierarhi a fost promulgat , dar firii să-ţi atingă scopul propus, convertirea românilor <jjţ<Nicicşi în masă, ia catolicism. De aceea regalitatea i-a persecutat pe roitlilnii ortodocşi"- Regulile după care bisericile au Început si prolifereze in plan local, ne scapă'[7].

Faptul că în a doua jumătate a sec. al XV-lea vor prolifera bisericile urtodoxe este determinat de bisericile devenite catolice (Sântâmarin Orlea) este revenirea la ortodoxie prin pierderile enoriaşilor care au redevenit ortodoxe, iar unii nobili bănăţeni ca Mihai şi N ¡colac Porcca s-uu ■«convertit la ortodoxie re spune acelaşi lucru, că românii atunci când pot să străbată ierarhi ii e feudale nu-şi pierd credinţa. De asemenea: I a G urasada ţjiZlatna se întâmplă acelaşi lucru, adică au ioc rCcouvcniri la ortodoxie a uiiiiT biserici catolice. în aceiaşi timp, în 1442 sub aripa iui ¡¡meu de Hunedoara, regele maghiar acordă privilegii călugărilor ortodocşi de la manSstirea din Peri (Maramureş), la rugămintea românilor" este însă altceva. Cnczii români se remarcă în luptele contra turcilor şi vor li înnobilaţi. în Ţaia Haţegului a existat un număr mai mare du nobili, mai ales după 1450 probabil, conchide Radu Popa, fiind mai aproape de 'ţ'arsi Românească. Diplomele regale se înmulţesc în vremea lui Sigismund de Luxemburg. Până atunci erau cunoscute trei familii cneziale cu diplome regale, ca cele ale judelui Niculae cel Roşu (dc Britonia 1 3 1 a comitetului Laţcu (1362), a Corvineştilor (1409)-^- Dar înnobilarea cu mate prerogativele de nobil va veni în vtemea lui iancu de Hunedoara. în Ţara Haţegului au existat şi adunări cneziale la care participă reprezentanţi din toate cnezatele ţării[40].

Cea mai puternică familie a foit a CândeşlilOr şi apoi din 1a Hunedoreştilor, când în Octombrie 1405, Viticu din Cinci ş a devenit oştean de curte al regelui, iar fiul său va atrage puterea maximă pe care o va depăţi doar Malia care va deveni rege al Ungariei, astfel va lua naştere JtttaslUl valahii", Iancu se va înconjura de români în armată, in administraţie, biserica , în cancelarii astfel că va fi susţinui de toţi valahii din spaţiul carpaLo-danubiano-pontic.

Sec olui a I X V-lea esre secolu I români lor, în special cea de-a dnns parte a sa. Va fi o dominaţie a lor. în special în epoca Hunedoreştilor, câni vor statornici şi dinastia *VA!AHA*.

Rolul 'haţeg;inifor care erau mai aproape de Ţara Românească, Banat şi Ardeal creşte, începând cu epoca lui Sigismund şi va culmina ai ceaia lui lancu, Românii au renunţat cu greu la credinţa lor ortodoxă, dar nevoile vremii i-aînvăţateumsă răzbată, La 1439 a fost prezent In Florenţa prelatul Valentin, fiu! lui Andrei de Silvaş, care apei a Fost făcut de către papalitate arhidiacon de Turda prinţr-uti aci din *25* martie 1439, dat li Florenţa- Românii care s-au ridicat prtnir-un catolicism înainte de 14Î7 s-au.înregistrai şi în Banat prin nobilul lo:tn de Rijjere trimis la un proces de stăpânire a celor de la Lupşa, A fost irimis de capitalul de la Albit[41]. Exemplele pol fi amplificate citându-i şi pe canonicul dc Cenad, Gaşpar de Ostrov sau Ladislau de Haţe^ şi Petre More de Calaţi care a deţinut slujbe înalie la episcopia de la Alba Iu li a. ■

Dintr-un documeni rămas de la I, Capi.stranorezultă că iacobde Măciâţ şi soţia sa Ana ca şi Ion de Mittnic **ŞE** soţia **SA** Doroleea au pătruns în compartimentul trei al franciscanilor. Un - şir întreg de capitulări de la Alba luiia ca Dumitru U444,1446,1447), preotul Gheorghef 1440,1451} Ştefan (1444, 1447) şi Riaşiu (1457-I45HK toţi aceşti capitulari erau specializaţi în probleme româneşti din Ţara Haţegului, fapt ce trădează" infuzia românească dc slujitori în aparatul de stat şi cel al biscricii roman o-catolice,

13. ASCENSIUNEA ROMÂNILOR - ROLUL LUI 1ANCU DE HUNEDOARA

Hunedoreşiii reprezintă o etapă importantă în consolidarea ţi formarea paterii româneşti, în special a lui Iancu (le Hunedoara care devine îasecolul XV exponentul naţiunii mmâne (admiţând idcca că naţiunea a fost prezentă şi în evul mediu). De asemenea,'nu ne vom opri prea mult asupra biografiei-sale, ci numai asupra acelor aspecte care convers spre lancu de Hunedoara, voevodul tuturor românilor, a cărui conştiinţă românească, a originii etnice a valahilor a fost puternică şi a influenţat epoca fără a face din aceasta un titlu de glorie. El i-a unit pe toţi românii din arcufcarpato-danubiano-pontic sub acelaşi sceptru; creUnd o singură putere militară şi politică pe cea condusă de un vnevod valali-

lancu de Hunedoara avea să străbată prin opera sa vremurile ajungând pânăMa noi aureolat de gândirea, de lucrarea

cea plinS de glorie spre cinstirea neamului din care se trage, aşa cum aveau să scrie numeroşi contemporani ai săi din ţară, sau lumea Renaşterii[1''®].

Iancu învaţă meseria armelor pe lângă nobilii maghiari ai vremii sale ca Csalty, Ujlaki, apoi la episcopul de Zagreb, începând cu anul 1430, luncu a intrat în slujba[1] regelui Sigismundtle Luxemburg pe care în 14J1 îl însoţeşte la Milano".

Poate cel mai mult I-a influenţat Filippo Şcolari în slujba căruia aajunsprin intermediul tatăluisău Voicu. în călătoria sa cu regele Ungariei prin Europa, lancu a avut ocazia să cunoască oameni'de cultură, renascentişti de valoare. în*uşindu-şi multe din ideile vremii

lancu de Hunedoara şi Filippo Şcolari au fost promotori ai latinităţii românilor în conştiinţa europeana a secolului al XV-lca.[J?] Românii erau trataţi ta un „paria" de către baronii maghiari, erau înjosiţi, deposedaţi, iar evoluţia lor pe scara demnităţilor nu era posibilă decât in condiţiilc în care îţi părăseau religia ţi apoi, de ce nu, şi etnia. Se cunoaşte în acest sens un Nicolae protonotar al Transilvaniei (1415), un Blaşiu, castelan la Şoîmuş, un Francisc "ce a condus în calitate de diac de Hunedoara. Nicolae a fost şef al Cămării din Maramureş, Ambrozie «a la Szeged, Un loan a ajuns vicecomite.

Romanii işi fac simţi ta prezenţa în instituţiile catolice unde vor folosi cunoştinţele lor de onomastică, de toponomie, hidronimie şi limba română,

luncii de Hunedoara, iar Hui său Matia vor demonstra că suni succesorii stăpânilor lumii, romanii, idee mult vehiculată în epocă, in acest sens trebuie să înţelegem şi biografia şi genealogia pe care le-s creat-o Bonfinius (pentru Matia).

Un renascentist, român care a devenit prieien al lui luncii, sfetnic de mare tainâ şi prin cane controla chiar pe nobilii maghiari, a fost loan Vitez dc Zrcdna pentru care lancu va lupta să ajungă episcop de Oraden unde va iniţia o şcoală de umanistică. De asemenea loan Vitez împreună cu lancu de Hunedoara au trimis numeroşi tineri la universităţi din Euroţi| la Cracovia, Viena, Padova[46] etc. Toţi aceştia, odată întorşi acasă, vor fi folosiţi în cancelariile regale, episcopale sau aparatul administrativ Cercetătorii avizaţi vor afirma pe bună dreptate că renaşterea românească din vremea Hunedoreştilor s-a născut la Haţeg, De aici a plecat un Fiiip More de Ciula, Mezerius, canonic la Alba lulia*[7], fondatorul epigraliei daco-romanc, a pornit tot din Haţeg, iar manuscrisul său a ajuns în Italia datorită iui Filip Morc. Haţeganii au fost implicaţi în constituirea unei colecţii de inscripţii şi alte urrne daco-romane ce au fost dăruite regelui Maia. Românii

au fost preocupaţi de originea lor, cel mai clar izvor este acela ce vine de la Flavia Biondo." Trebuie să acceptam şi concluzia istoricului maghiar Malyusz Elemer care referindu-se la aceste aspecte scria: „.., *românii trebuiau sâ-fi afirme originile pentru a* ***dovedi*** *că posedau o conştiinţă proprie"* şi au fâcut-o.

în mediul românesc este o preocupare asiduă pentru genealogie. Prin aceasta se demonstrează originea socială, vechimea, proprietatea, comunitatea, dreptul de a avea o proprietate,

El, (lancu), a practicat ţi ii aplicat idei renascentiste în conducerea jarii ca: administraţi a în mişcare pecare a practicai-o neîntrerupt. în toata **cifera** lui. a depăşi**r** lot ceea ce este cunoscut páná la el. lancu a străbătut líjate traseele principale din Ardeal, care dintr-un eafcul. a necesitai 60 de luni în perioada 1 444-1456. EI a fost întâlnit în acest timp la Hunedoara, Haţeg, Déva, Timişoara. Bistriţa, frânţi, Maramureş. Braşov, Făgăraş, Caransebeş ele. lancu dt Hunedoara este un renascentist în idei, concepte ţi acţiune. El S-a ridicai peste nivelul nobilimii şi a regilor maghiari şi a relcriatţi domni români.

împreună cu prietenul său, românul loan Vitej formulează necesitatea întăririi autorităţii centrale, pe ba*a sprijinului generos al nobilimii mici. Amândoi formulează ideea păcii interne şi cea a respingerii ene^ţice a ingerinţelor otomane, iar în activitatea tor diplomatica, scrie A. Rtisu se va reflecta umanismul.

Alături de loan de Znenda vom aminti şi pe umaniştii Andrei de Vetfe fromânj'şi pe polonezul NicolaeLasj.ocki. Un istoric maghiar. Tibor Kandoş scria în 1963 într-o luerare de-a sa: *„IA reatmoni umanisti-se* ***ilalo-ungheresie it taro caraliere",*** cîi lancu a făcut ***,jtnu cariera rfnaicimenlate., in milo e per tufto",***

iancu de Hunedoara într-o scrisoare adresată lui Ulrich de Cilii scria: „eu *caut adevărata nobleţe* fri *inima u'rtGnă nu altundeva".'"*

Istoricul maghiar Ghcorghe Andraş, emite ideea perfecl plauzibilă potrivii căreia în epoca Hunedoreştilor era la modă construirea regalului naţional. AceasLă idee a fost îmbrăţişată de marea majoritate a nobilimii de rând[511]. Această nobilime provenea în majoritatea cazurilor, din rândul românilor (cneaj şi voevozi) de aceea misiunea îi aparţine.

Am face o precizare însă, de care trebuie să ţinem seama ca o realitate istorică, dar şi ca metodă de lucru. Majoritatea istoricilor maghiari troteará Ardealul ca pe o provincie a Ungariei şi o integrează în statul ma&hiir. Nimic mai greşii. Ardealul este un stal vasal Ungariei, aşa cam Moldo vi* şi Ţara Româncască au fost vasale Imperiului Otoman/[1]

în cursui evului mediu Ardealul a manifestat în ansamblu .său tendinţe de autonomie ca cele din vremea lui Ladislau Khan şi Roland fiorţa, în Ardeal se manifestă neîntrerupt tendinţele de autonomie şi de nrienare □ acesteia spre Moldova sau Ţara Româncască. Este ţi firest *a fie

aşa, românii suni majoritari şi vorbesc aceeaşi limba, au aceeaşi religie, creştinismul ortodox. Maramureşul «rav'iia spre MoidoVa, Făgăraşul un o-' prelungire a tării Româneşti ca şi Ţara Haţegului. iar Banalul era legat gj Haţeg şi de rectul spaţiului român **ESC.**

AKi>EALUL

Stăpânirea nobilimii maghiare şi a regalului maghiar asupm teritoriului Ardealului **LI** ere **AR** condiţii opiîme de răzvrătire împotriva feudali lăţii maghiare între 14? 3-1434 în Ţara Bârseî şi a Făgăraşului... apoi în Ţara Haţegului: urmata de o ril/vrălire din Maramureş.

în Ardeal se manifestă tendinţa de autonomie şi de orientări; npre cele două ţări româneşti. O mare răzvrătire Izbucneşte în 1467 împoLrivi regelui din Ungaria puşi Iacale dc irei Kteyozi. respecţi vV "Ştefan cel Mare, Radu cel Frumos, fiigismund şi Ind Szentgyorgy, care urmaşi' devină nege'[1] De asemene a, secuii au fiÎsV mereu prezenţi în oastea H Ştefan cei Mare. Acesia era socotii tic secui ca stăpân :tl scaunelor lor; saşii braşoveni, în *2* fi aprilie 1478 îl cheamă pe^te |<m... cu mare dor şi dragoste *„săfacă bunătatea să-se apropie de acea no ţară spre o apăra de turci. S0COtittdu-l „ales şi trimis at iui Dumnezeu pentru apărarea fi cârmuirii Trmsitvaniei*[ff].

Autonomii le româneşti se'bazează |>e cnezate, voevodalc, ţări' ji districte. Districtele romaneşti sunt supravieţuirea cu modificării impuse de dezvoltarea istorică a vechilor cnezate şi voevodate. în organizarea internă a districtelor se păstrează.acel *Jus vatahicum, Lege*<j *%tnâtulofi* pe care baronii maghiari au fost obligaţi să le respecte până la prăbuşirea regatului maghiar (1526-MohacK). Este vorba de scaune de.judecaţii, compuse din juraţi; criezi, preoţi şi chiar oameni dc rând.

Acestea sunt: districtul Amlaşuiui, format din *5* sate româneşti între Sibiu şi Miercurea Sibiului. Ţara Haţegului cu cele cinci districte (Hunedoara, Haţeg, Deva, Strei, Dobra).

Spre nord de Mureş erau în Ţara Zarandului ceea ce se numea disirietus Valahales, Banatul cu B districte (llidia. Almaj, Sebeş, Cărau. Corasova, B aria va. Corni at, Lugoj,Mehadia), Cîtran-Sebeşul {după ce s- au unit Carartul cu Seheştil) avea rolul de conducător. Aceste districte erau privilegiate. îri'fapt Banatul avea 15 districte. în Ei hor sunt alte douŞ districte identificate: Crasna, cu dona districte identificate, SaLu'Mare eu iliin;! ilMrteie idi/niifieatfi, Radnacu umil, Clujul cu unu!, Maramureşul ¡Si mi ilisiriei ţi vi **K** \ odăi. Acesie districte erau condu st de crezi şi crainici, irir iniiriiicuiorul miifrflr dinstrictelor dintr-o ţari erau conduse de un

VUttVIHl'

Suni adnn.iri c*ne/*iale cate aveau multiple funcţii dft ¿otifirmarea proprietăţii. are funcţie juridici, valahicus". Aceste adunări districtuale tuni inMidUii r< mi fineţii ţi au avut acelaşi caracter ca aduhărilc. erau pntrmiriie de un reprezentant al domnului, al voevodutui, adunările nu 'au fosl iiinpl c KiÎi tuic [1] **L**-judecată, adu nări Ee d istrictuale erau spcci fice n umai romani lor. 'aduriii île districtuale reprezintă cea mai veche instituţie f^5ttl¡lne|jse¡^,".

ţii Ţara H**M** lye ulm -.e ţineau în diferite locuri, după cav., la: Haţeg, Hunedriam. Băreea IJtiva, Hohra[57], Aceste adunări cneziaEe se vor regăsi pcule lot. deoaiviY iiirilc române se vor menţine în Ardeal. Ele vor l'i Yisflri^'u Le Jc ¡iii ticeluV i u maghi a ră în cad ru I aceior *„districte* vaiacfwlfx* . Dt laaceşti tiu;Îi se ¡¿i ajunge a|xii ţa boieri şi nobili*",

'iiine militar. îmbogăţii ideologic de la izvorul renaşterii europene, Jujicu A- Hunedoara urcă treptele ierarhiei militare şi politice, ii¡m^ănd în fruntea. rk',uiiu!ui său ce! românesc ţi .nu numai, .înfruntând ur^jiiu] ridicai dv semiluni înttyun moment greu pentru întreaga Ruropă.

lăncu de Hunedoara încă din vremea lui Sigismundde Luxemburg pe Ungă cure şi-a petrecut o bună parte de timp a oferit un bun prilej pentru a i se cunoaşte calităţile de militar, conducător şi loial treştinismuiui, poporului român.

. [plicii de Hunedoara a început cariera politică.împreună cu fratele său (vaşcu, când.ini i43& □ devenit ban de Stverin. în 1441-1456 a fosi VHiuy.od al Transilvaniei, iar în 1446 guvernator al Ungariei până în 1453, căpitan general al Ungariei t.l45:M456i, Jancu a mai îndeplinit şi funcţia de comite al secuilor, comite de Timiş ţi cumite de Belgrad™ etc.

în această perioada Ungaria, earc se amestecă în luptele pentru obţinerea tronului de la Ncapole, este bântuită de ciumă. Turcii au pătruns în- Băcani, cuceresc Bulgaria ţi Grecia, pregătesc asediul CutislartLinopokdui în 1453T războiul de lilfl ani nu s-a încheiat, turcii înaintează Hpfe vest şi cuceresc Serbia, Bosnia, Herţegovina. în Polonia s- an instalat iagelonii şi erau departe de pericoju! turcesc"[1]. Cupă moartea

■ .SiLiisniund dc Luxemburg, care a ridicat regatul la rangul de «uit putere, ginerejesău Atbrechi de Htihshurg a fost ales rege al Ungariei,dar după M.Vj izbucneşte o nouă cri zi dinastică deşi la graniţă ijmeninţau turui, Ccttila pentru iron a creat convulsii interne ia care au participat Ca>a dc Habsburg şi lagelonii. Piica lţU Sigismtind ca să asigure tronul Ungariei pentr u copilul ei ce avea sâ-1 nască, pe viitorul Ladislauai V-lea. ■' îmliMnină pe Mibteta ei llona Konttaner. cu câţi va. complici să furt: coroana Ungai ici dc Kt Castelul din Vişeerad pe cârc a ascuns-o în Austria. Regjna Flisabcta a reuşit ftă-i atragă.pe Deneş S/ccsi, cardinalul şi arhiepiscopii! dc Ks/tcrgom in această acţiune "de a-t încorona pe sugarul ei ca rege. între timp nubilii maghiari l-au a!es rej!0 pe Wladislav £ Jagelo',darfăracoroanii. At cstiţ avea să moară la Vama în 1444. Ca urmare lancu, in 1446, a focale* icgent (guvernator al Ungariei), pe durata interregnului"'. Pentru 1 '«»aria. pentru baroni (categoriile privilegiate aveau posesiuni funciar? niiLfii problema vitală a fost cea a succesiunii la tron ce a dominat întreg secolul al XV-lea, nu ;i pericoluluiotoman. căruiii i sc putea opune. Problema care se pune acum este alta, Turcii ameninţă statele dunSreiti; care au mai scăpat cuceririlor şi implicit a Europei Occidentale. Cine esie capabil să facă faţă acestei agresiunii'.* Ungaria? Nuf Polonia? Ea este departe de Dunăre şi nu se implică într-un război greu. Mai mult, urmăreşte extinderea catolicismului spre răsărit, (kvldentul'.' Nu! El. împreună cu ' baronii unguri la Nicopole au trădat înşelându-l pe Mircea ccl Bătrân şipc creştinii din Balcani. Atunci cine? Răspunsul vine de la sine, Românii! Ei sunt cei mai ameninţaţi dc păgâni şi pot ridica în acea vreme oaste considerabilă, dc 100.000 de oameni, în tnup ce Ungaria doar l4.tH)[}.''

Ţările Române respectiv Moldova, Ţara Românească şi Ardealul însemna 89%, iar Ungaria 11%*'. Este semnificativ faptul că înainte dc bătălia de la Vama, burgunzii, raguzanii şi vencţicnii t-'au trecut pe turei în Europa. Au fost trecut BOSÎOTUI 40.000 de turci pentru care s-a plătit 40,000 de galheni, adică, turcul şi galbenul".

Iancu cunoaşte această situaţie, de aceea işi reorganizează armata. El se baza pc oamenii dc rând (cnezî, ţărani, orăşeni şi micii nobilime, care practic provenea tot din cnezime) şi pe mercenar*. De asemenea adopţi măsuri economice, de uşurare a vămilor (pentru sarei pentru circulaţia mărfurilor şi strămutarea iobagilor de pc o moşie pe alta. Nohilii încep luptele între partide.®

Murele voevod vîlzând aiitudlnea nobilimii, anarhia care ojiiemnia irealul şi lu meu creţi inâ. cama în conaţionalii săi sprijinul nectsar. Ei erau în atei moment lingura torţă capabilii de luptă. IV londul uman, social, economic, cu li ural ţi ideologic lancu clădeşte cu migală forţa românească. iar el devine „vaevodul iutufot romăfltlof" -

Prin participarea lui lancu în l'rurt tea luptei antlOtomane s-a stabilii nn echilibru militar în Balcani, fapt eon semnal prin armistiţiul de trei ani, încheiat in 1450. Iancu de Hunedoara este receptat de cronicarii turci drept eonducălorul creştinilor şi nu greşeau când îi ¡»puneau *„Citit""[1]*. etii ^ducătorii I românilor care deveniseră o IbrţiYde echilibru în BalCiiti..

14. BAZA SOCIALĂ ŞI POLITICĂ MILITARĂ A PUTERII LUI IAN CU

Baza sociali prin care lancu de Hunedoara începe a controla Ţsira Ardealului, o constituia membrii familiei; rudele aproapiate sau mai îndepărtate. Un temei mare va pune lancu de Hunedoara pe prietenii din Ţara Haţegului; din spaţiul românesc. Bl va inaugura ceea ce fiul său Matia va continua, iar istoricii numcsc *politica românească"* unindu- pe toţi valahii sub acelaşi buzdugan pentru a opri păgânii de orice neam fi ei, pentru a termina cil tendinţele de subjugare, aşa cum a procedat Ludovic cel Mare care obişnuia să spună*,jara noastră moldovenească"* Un alt segment important al puterii sale îl constituie biserica ortodox! preoţii enezi ca şi cnezii români în satele de ţărani.

în aceeaşi categorie a slujitorilor lui lancu se înscriu şi tinerii pe care marele comandant din Hunedoara împreună cu ioan Vitez i-a trimis, acasă în cancelariile comitatelor, voevodatului şi al episcopatelor ortodoxe sau catolice. Cu ajutorul lor *,Acest mare conducător de oşti a înfrăţii opoziţia marii nobilimi din Ungaria... impunându-se ca adevăratul conducător al celor trei ţări româneşti"'*.*

în ceea ce priveşte rudele sale (rebuie să le împăiţim în două ramuri. Una din Transilvania, din rândul cărora făceau parte. Ivaşcu (sau foan cel Tânăr), care a fost în perioada 1438^1439 ban de Severin, dar care a murit în 1441 în Serbia într-o bătălie cu turcii. Ştiin, de asemenea că avea o rudă prin alianţă. Un unchi dc-al lui lancu de Hunedoara a ţinut pnn căsătorie o haţegancă din Grădiştea şt i-a avut cumnaţi pe voevodul Moga de Hăimagiu şi pe un anonim nobil mărunt din Brănişca.

Totalitatea acestor înrudiri ne va transfera în rela[lile familiale pe tare hun uitare an uf te-a avut mai târziu. în caii tăvile sale succesive de voevod al Transilvaniei','ga verrial'oV şi căpitan suprem al regat ului'[11]'. Pmhabil că ta aceste rude Făcea popasuri în drum spre Hunedoara, hi Grădiştea (26 august 1448-1451) căi şi la Densuş (7'Iunie 1443},

O al iacale »orie de rude apropiate sunt cele care provin din rondul familiei soţiei, a micilor nobili de Szilagyi. care l-a ajutat în

special în lupta antiotomană şl l-au sprijinit pe lancu, apoi pe Mat ia împotriva marii nobilimi, La înscăunarea celui mai strălucit rege din dinastia Valahă pe ¡ronul Ungariei. Seînşiniie familia surorii sale Clara;if, căsătorită cu nobilul Pancraţiu Dindeleag, care a deţinut funcţii înalte la curtea regală. De asemenea, sora sa Elisabeta, a fost căsătorită cu Ion Saekelyi, nobil de Influenţă. Aceste rude de primă mărime au slujit Corvineştii în lupta lor.

O altă ramura de neamuri o formează cele ale surorilor îul lancu călătorite în Moldova şi]'ara Românească cu pretendenţi, sau chiar domnitori, ce-1 vor sprijini pe lancu în opera sa de a uni cele trei ţări româneşti. Totali latca acestor înrudiri SL> va transfera şi în relaţiile de familie pe care, hunedoreanul le-a avui mai târziii în calităţile sale succesive de voevod al Ardealului, guvernator ţi căpitan suprem al regatului[71].

în vremea lui lancu de Hunedoara a slăbit presiunea catolicilor asupra românilor, avusest deja loc concilul de Ea Florenţa în t430f chiar daca nu a avut succes, în sensul ca românii ortodocşi n-au trecut la catolicism. lancu a adus de la Caffa un episcop ortodox pentru românii din Ardeal, care salăşuia la Hunedoara şi avea grija de credincioşii săi. A tolerat preoţi ortodocşi în anturajul său, a devenit protectorul bisericilor ortodoxe fomăne de pe domeniul Şina. Dacă recapitulăm acţiunile lui lancu de Hunedoara constatăm că: a) presiunea catolică sende asupra români tor; b) ortodoxia se întăreşte în Ardeal; c) lancu de Hunedoara controlează pe credincioşii roman¡i-catolici şi pravoslavnici prin episcopii de Oradea şi Alba, prin loan de Caffa; d) există o unitate ideologică religioasă a românilor; e) în toate autonomii le şi districtele româneşti există oamenii lui lancu, care vSd acum posibilitatea de a accede rapid spre ceea ce numesc ci, nobili cu dipinme regale. Cercetătorii au observat o evoluţie rapidă a riduri lor de feudal de la cel de cem{prefeudal, prestata! - vezi Radu Popa), la cel de nobil cu sigiliu, cum vom întâlni în Banat.

A eeastS évoluée,a avii< urmiiorul drutn: nubiles olalii (Mehadia). nohilt-.n Waïaçhi pa^iuini Transillvanoruni, nohilibus Ungariuh et WubchiiK, nobifes Walaclii dietorum parfum Traiisilvawmim et sjj>f|pni;>> in djsirictibiis l-uçiiras et nobiies Walaliorv, nubiles. . In atiefe
în cape apar aeeslctiîlurï se nicn^ionea2iS !ji etniu nimSnewcâ[1]".

15. ROMANN CONDUC REGATUL UNGARIEI ŞI ARDEALUL

' lancu de Hunedoara a numit dintre români, demnitari prin comitate (comiţi, vicecomiţi. castelani ele. De exemplu: Clh. Brancovici, Iban Românul, sunt în slujba iui Ladislau de Hunedoara (fiul lui lancu). luau Wotoch de S ¡lucrai tjud. Cluj) ajunge vieecomitc dc Turda, Nieolac Huţeganul (Hovzaky* este în slujba de vicecasielan dc Timişoara al iui E.ancu, Zawcha, era vicecom its de Bere», loan Cândreş de Râu de Mori. Ladislau Cânde, Ladislau Oiali a fost jude scaun al al Gratiei (ramura de neamuri din Ţara Romaneasca). Cele mai remarcabile familii din elitele româneşti ridicate în vremea Hitnedoreştilor ca: Sarâcineşlii din Sălaşul de Sus, Musincştii diri Deiiiitiş, Balul din Sânpetru.Bizercşti din Caransebeş, din Dej de Ti mi şei. Ti ai de Armeniş-Gârliştc, R udări ţa, Milei caş de Tincova, Racoviţa din Caransebeş".

Pentm nobilii mai m frunţi citim familii din Livadia, Păroşi. R5u Alb, Sa laşii de Stis, Sil vasuri. Zeicani, Râu de Mori, N îl laţi, Ostrov, Bîlie$Li etc. Ambrozie de Dolha şi familia sa, debutează în armata lui lancu şi apoi ajunge la Matia. „Rolul românilor în viaţa Transilvaniei şi a Ungariei, în spaţiu! românesc peni ta apărarea împotrivii turcilor a şa cum au fost Condeii de i'iîu de Mori. I.adîslflu Lajcu de Râu de Mori, lancu Cândreş de Rău de Mori, Nicvlacd? Biz.ere, MihaH de Cernu din Densuş, Ambrozie de Doiha, ¡pan Ungur de Nodîîşţie, Miluiii de Pe şicana, Stoica zis Chezftovăţ. !oan Mihaiinţ eţc*[l]_- .,

Iancu.de Hunedoara văzând atitudinea nobilimii maghiare, anarhia spre carc aluneca Ungaria, şi-aîndreptat (oi mai inult atenţia spre spafiul românesc. fapt cc-1 determină pe Zorieos Paraspondylos să ! numească pe lan cu *„stâlp al românilor"[1]-.*

Pe lângă românii din Haţeg, Hunedoara, Zărand ţi Ranai st asociază ţi cei din Maramureş. în vremea Corvincştilor a crescut ea numir banderiuT personal al lui Ianeu.

Ascensiunea românilor din Ardeal în vremea lui lancu tic Hunedoara l-a îngrijorat pe pupa de l;i Roma. şi îl trimite pe lângă lancu ji^ loan de Cupistrano. Acesta s-a arătal un înverşunat

duşman al ortodoxiei lancu de Hunedoara l-a domolit pe loan de Capislranb, l-a făcut să înţeleasa că fără românii ortodocşi nu se poate lupu'i împotriva turcilor,]. CapistraLHi avea să spună după întâlnirile sale cu lancu de Hunedoara că: *„Oriei/ir dare.ştv să-stea lângă noi contra turci tar- wţir prietenii noştri; sârbi,, schismatici, români, iudei, eretici şi orice, fel de necredincioşi care vreau, să fie cu nai în această împrejurare vor merita prieteniei noastră".* De aici sc vede că aprigul I.Capistrano a trebuit să bură în ictragere, chiar dacil-l ura pe loan de Caffa. Lupta antiotomană nu putea fi dusă altfel, iar lancu de Hunedoara era român. în vremea lui lancu a început ascensinnc;i românească către trepte superioare ale ierarhiei feudale.

tancu îi va numi pe mulţi români, castelani, apoi bani şi comiţi, egregii şi baroni, ierarhi ai bisericii romano-calotice (palatini), episcop, ¡¡i regenţi ai Ungariei.

lancu de Hunedoara s-a bazat mult şi pe orăşeni, pe românii din târguri ca: Lipova, Haţeg, Hunedoara, Caransebeş şi altele, Ei avea n ideologie renascentistă, iar alinierea masivă a românilor, a Corvîneştilor încă de când erau bani de Severin, vocvozi ai Ardealului, apoi regent al Ungariei se justifica prin aceea că erau toţi români, aveau conştiinţa originii daco-romane, iar lancu deşi se catolicizase, nu'auitat că a fost ortodox. El a trimis administratori români în-toate autonomiile româneşti din Banat. Făgăraş, Amlaş, Cluj, Haţeg, Hunedoara, Maramureş, în forme superioare concepţiile diplomatice ale cancelariilor regale şi vucvodale pe scama românilor,'a protejat mănăstiri, călugări din Ţara Românească şi Moldova.

Toate acestea au făcut din cl un exponent al românilor, cei dc vocvod al tuturor românilor.

lancu a Înnobilat o scriedccnezi. deoarece avea nevoie de oameni de încredere. Antonio Passcvino relerindu-se la această categoric socială în Ardeal spunea; pufim nobili de vazA. sunt moi viteji decât ungurii, ilar sunt socotiţi mai prejos arunci când trebuie fie răsplătiţi dc principe. Cu toate acestea este uimitor cât au fost de îndărătnici până iicum împreună cu cei din Ţara Românească ţi din Moldova în \chisuni for ţi în ritul tor grecesc. Aceştia au un mitropolit care îşi are reşedinţa la Alba Iul in şi cure a întemeiat toate bisericile lor*™\

Nobilii cu sigilii s-au întâlnit in Banat ca: Ni^ine Rizere (1447). Nieolae dc Itova, Câineştii din Râu de Mori, I .adislau Walaclius (considerat de lancu *roximux nouer").* Au mai fost întâlniţi nobili români cu sigilii la: Gîuleşti, Cuhea, Maramureş, iîuci. Streisiingiorz, Reşiţa, Obiţa {Banat), Făgăraş, Caransebeş, Cândeştii din Râu de Mori etc.

16, BISERICA ALIATA LUI IANCU DE HUNEDOARA

Un sector important căruia lancu ¡-a acordat o atenţie mare, a fost biserica; atât cea ortodoxă cât şi cea romano-catolică; acum cu atât mai mult atacurile turceşti sunt mai puternice. Legăturile ecleziastice şi sprijinul cultural venit din sudul Carpaţiior este elementul catalizator ce a generat ridicarea unor monumente religioase. De asemenea din veacul al XV-lea st păstrează un nu măr de preoţi români care încep să se afirme[71], în Fond legăturile religioase dintre românii din Moldova, Ţara Românească şi Ardeal au fost permanente şi au condus la păstrarea credinţei ortodoxe. Un rol important l-au avut lăcaşurile de la Vpdiţa, Tismana, Vişina şi chiar mitropolia Ţării Româneşti, când mitropolitul de la Argeş va fi şi al plaiurilor.

Literatura dogmelor ortodoxe va circula mai mult prin intermediul călugărilor cave trec munţii nestingheriţi de autorităţile voevodatului In epoca Corvineştilor, ceea ce a fost extrem de benefică[7]". Legături au fost şi cu bisericile, mănăstirile şi prelaţii din Moldova. încă din 1448 lancu de Hunedoara 1-a trimis pe Laţcu CSndea din Râu de Mori la mănăstirea Neamţul ui, dăruind -o cu o fcrccătură de carte. De aici au venit apoi călugări, copişti, zugravi de carte ca ieromonahul Simion ce va fî întâlnit ia Plosca, în secolul XV creşte numărul preoţilor şi al protopopilor ortodocşi fapt ce-t determină pe lancu să-I aducă pe Ioan de Caffa ca episcop şi să-1 instaleze ia Hunedoara, la biserica Sf. Nicplae. Călugărul I, Capistrano, un înfocat catolic, va trece Ia persecuţii împotriva episcopului ortodox. El nu se va da înlături de la înscenări şi chiar agresivitate mai puţin creştinească, oeea ce îl va determina pe Petru de Socet lu o adevărată răscoală. După moartea lui lancu, biserica Sf. Nicolau a fost distrusă dc î. Capistrano. Ea a

fost reclădi tâ în vremea lui Matia care probabil că n u a ui tai ca st trage di u bunici ortodocşi. Matia da privilegii cilugOrilorde ia Yodiţa şi Tistnana, de a circula oriunde în regat fără sa fie supării, iar iu M76 călugării ortodocşi erau puţi sub protecţia regaifi împotriva abuzurilor călugărilor minoriţi- Se menţionează faptul că probabil arunci a luai fiinţă protopopiatul românesc pe moşiile bihortne ale episcopilor de la Oradea™. Din 1450 preoţii Haţegului ţi ai Maramureşului apar ca stăpâni, ori oameni de mărturie. Din acelaşi an încep a fi notificate majoritatea bisericilor româneşti, iar din 1479, preoţii din Maramureş şi Haţeg cane aparţineau, *,/uiem grecoiti'* an fost scutiţi de-toate ¡ancele datorate regelui"", iar în

1445 lancu de Hunedoara primea patronatul asuprii bisericilor ortodoxe ale romanilor de pc domeniul Şirieî*[1].

' ' ' iri perioada Hunedoreştilor biserica joacS rolul de liant pentru iuţi Vomămi, indiferent din ce pane provin. Acest lucru îl recepţionea/ji inclusiv -cronicile turceşti cu prilejul bătăliei de la Vama, cand regele maghiar în¡răni de turei, ca urmare a îngâmfării baronilor, a erorii comise DE L'I.II murit. Armata românilorcondusă de lancu a fost protejată, lancu ar fi spus; *„Noi am venit aici pentru credittţci noiistră rut pentru eroi'* fTrevorih-ial Osman). Acelaşi lucru îl înregistrează şi Ltfi-Paşa, Tcoarhi^i tl-i Osina), iar Mustafa Aii Kuhn-ul Ahbar, consenmea/J ca lancu ar fi afirmat ca *Jupta noastră se dă pentru credinţă nu din dragoste faţă de crtn|*

Credinţa românilor este cea ortodoxă iar voevodu! românilor nu voia m înşele pe cei care l-au sprijinit cu devotament. De asemenea juncu ar fi exprimat şi adevăratele sentimente faţă de rege^-cure erau ţi ale românilor.

17. TRĂDAREA NOBILIMII MAGHIARE

In att -.iv-miliţii, ale unei anarhii feudale în Ungaria, este firesc ta mmănii si se fi unii în lupta comună pentru apărarea ţării. Baronii Ungariei erau puţini- şi se ocupau de pari ide politice, de succesiuni la imn. pi imijiliiind chiar existenţa stalului maghiar care după Mobors (1526} va dispare de pe harta Europei. Un contemporan al evenimentelor scria: *„Baronii unguri nu se tem de Dumnezeu, îşi iubesc doar pântecele, se U'ft'M w Meargă Iu război, acolo unde au de dat ochii cu turcii, ei nu-şi apără ¡ara"■* iar faptele o dovedesc,

Partida nobililor era condusă de ducii de Cilîi, de familiile Garai. Uilaki. DiotiUie .Szec&i şi arhiepiscopul de Sirigoniu. Oponenţii acestei partide erau nobilii: Laurenţiu, Hcdcrvary, episcopul de Eger şi Simion Rozgany. Această partidă dorea un rege puternic. La I ianuarie se convoacă odietâ la care participă şi îancu, Cu accustă ocazie vocvodul Transilvaniei arată că Ungaria este izolată şi cât este de gravă situaţia. Fără folos. Cele două tabere nu se împacă, lancu, atunci, a fost aşezat în fruntea taberei militare, care era de partea regelui Vladislav L

in noiembrie 1442 vine legatul papal ca să împace cele doua tabere. Giuliano Cesarini are însă ghinion, în Ţara Românească, Moldova şi Ardeal succesele lui Iancu de Hunedoara îi sporesc prestigiul. Acum Sc conturează un partid al lui fancu, care are la bază un program renascentist dinamic, în mişcare, de atragere a păturilor sărace în 1 upta împotriva turc I lor. După Campania cea lungă, lancu, este adeptul unei păci cu turcii, în timp

ce Cesarini susţinea continuarea războiului, lancu intră în conflict ca acesta. El a obţinui condiţii de la Muiad al IMca la 30 iulie 1444 la Seghedin, mai mult decât onorabile ca: a) Turcii nu se mai amestecă în ireburile Ţării Romaneşti; b) Serbia este lăsată în pace-, c) Turcii nu mai ¿iacă Ungaria; d) Turcii sc angajează să plătească 100.000 ¿e galbeni Ungariei. Cu toate acestea, Vladislav I este îndemnat de Cilii şi Cesarini să rupă pacea cu turcii, deşi acest gest era calificat ca sperjur de către contemporani. A urmat dezastrul de la Vama, unde regele Vladislav I este omorât. Luptele interne cresc. S-a găsit pentru moment (1444 - 1446) o soluţie, este intercgn. lancu devine căpitan general, iar în 1446 guvernator al Ungariei. lancw are duşmani tot mai puternici ce primejduiau Ungaria, toan Viicz, la 24 aprilie 1445, scria: .*Adevărul tace. sfărâmate sunt barierele bunei cuvinţe, frâul legii slăbtt... Arbitrajul de fier, violenţa nestăpânită au cale slobodă"™.*

în decembrie 1452 lancu a mers la Viena, unde se găsea şi regele. Aici îşi dă demisia din funcţia de guvernator. Ladislau Postumul devine rege fără ca lancu să fie consultat. Ladislau Postumul era înconjurat de Cilly Ullrich care îl îndemnă împotriva lui lancu.

Nobilii au Încercat să-1 suprime pe lancu. în acest sens a fost invitat la Viena la o consfătuire, apoi la o dietă la Bratislava unde urma să fie arestat, A fost prevenit şi este însoţit de o suită armată.

în aceste împrejurări au fost date la iveală planurile regale şi ale nobilimii de a fi înlăturat. lancu este înlăturat din orice post politic important, Marii baroni au ocupat toată puterea". El consolidează treptat partida valahă care trebuia să lupte împotriva turcilor. Papa îl sfătuia pe lancu să renunţe la ideca de a-i înlătura pe turci şi să se rezume doar la graniţe. Duşmanii îl acuză pe lancu că a râvnit ta tronul regal al Ungariei, fapt reccptal şi de cronicarii turci. Intr-o cronică se consemnează că lancu ar fi spus după Vama: *Jn clipa de faţă crăia ungurească este liberă. Eu am legături de rudenie cu crăia Ungariei şi nu sunt de origine necunoscută. Am dreptul ta crăie* "ls. De ce n-a făcut-o? Nimeni nu ştie până acum. Dar de atunci a început să-i aşeze pe românii din Ardeal în diferite funcţii şi cu

OVIDIU POPESCU

ajutorul lor controla Ţara Ardealului. în acea perioadă ţi-a consolidat puterea militară, economică şi politică, lancti îi sprijină pc orăşenii cărora le acordă privilegii ta celor din Cluj, Braşov şi S'iliiti, care au fost anulate de către Dezideriu Losonczi, fostul voevod al Transilvaniei, deoarece clujenii au sprijinit răscoala din 1437 - 143^*". iniiBBi iţ Uli3 *t> tearoiwî ii» j Ymidwiv .»»sai «o* «3

18. IAN *CV* DE HUNEDOARA, STĂPÂNUL ROMÂNILOR

Marele Huncdorean controlează întreag Ardealul şi nu numai. Dispune de o puternică bază materială. Are domenii, mai ales în sudul Ardealului, oraşe, târguri, mine de fier, dc sare, aur, de vite şi multe altele. Era capabil să-51 întreţină singur o armată*'. Iancu de Hunedoara reconfirmă Bistriţei regimul dc oraş liber şi privilegiat în 22 iulie 1453. Asigură protecţie Timişoarei. De asemenea în 1441 a sprijinit pe braşoveni şi pe cei din Sighişoara să-şi înfiinţeze o monctărie proprie, iar banii să poată circula şi în Ţara Românească: Prin aceasta se poate considcra drept o încercare de unificare a circulaţiei monetare.

De asemenea, G. Mureşan, spune că Iancu ./t scris braşm'eniior că banii săi să circule şl în părţile transalpine, invitându-i ca împreună cu sibienit să se sfătuiască cu oamenii fruntaşi ai Ţării Româneşti",

Iancu avea un eamerar personal, pe italianul Odoardo Montni, cSruia îi porunceşte să adune contribuţia în bani pentru sare şi de a i se trimite la Dej pentru armată 1000 de potcoave[88].

Nu putem trece cu vederea liict numeroasele privilegii acordate de numeroşi domnitori din Moldova (Petru Muşat, Alexandru cel Bun) şi din Ţara Românească (Vlaicu Vodă, Mircea cel Bătrân şi V!ad Dracul) negustorilor ardeleni, asigurând o piaţă liberă acestei ţări româneşti, pentru desfacerea de produse.

Iancu circulă în toată ţara Ardealului aţa cum **K-ÎL** mai spus, îl vom găsî pnezent în toate părţile: la Haţeg, Hunedoara, Caransebeş, Albalulia, Aiud, Braşov, Odorhei, bistriţa, Sebeş; Sighişoara, Turda, Deva, Cluj"* şi în alte părţi. Nu ocoleşte comunităţile româneşti.

Comunităţile româneşti pe care k controla lancu dc Hunedoara şi în structura căror ac păstrează *Jux vxtlahicom"* fleica românilor] Ueliuii) s-o respecte inclusiv nobilimea maghiară mai ales îti epoca Hunedoreştilor, Am i r 1 im în acest sens pe cele din Ţara Făgăraşu lui, (cure este o continuare a Ţării Româneşti), Districtul Amicului format din 5 sale româneşti ţttlre Sibiu şi Miercurea, Ţara Haţegului cu cinci districte (Hunedoara, Hatej, Deva, Dobra, Strei), erau comunităţile româneşti din Ţara Zarandului (tu 120 de sate erau acele district us olahales), Banatul cu 8 districte privilegia«: (cu llidia, Al maţ. Sebeş, Caran, Carasava, Bârzava, Corni at. Lugoj p Mehadia). Banatul avea de fapt 15 districte, iar Caransebeşul avea rolul conducător, erau cele 15 districte din ama Sibiului, erau îh Bihor fdthiii districte, Crasna

(două), Satu Mare (două), Rodna (unul), Clujul, Maramureşul®, Chioaru,

în acest context, când nobilimea maghiarii uneltea împotriva sa, când turcii atacau, când credincioşii erau doar românii, lancu trece la n nouă măsură, accca dc a-i promova pe români în posturi cheie diti Ţam Ardealuiui. Acest lucru s-arealizat numai (lupăce 1a mijlocul veacului st petrec următoarele: Ia 15 iunie 1451 lunca dc Hunedoara, cerea nobililor români din şapte districte bănăţene să se reunească inlr-v congregaţie comună, în limitele comitatului Timiş, la 13 ianuarie 1452", la Caransebeş se aflau prezenţi 23 nobili. După 1435 au reapărut Di forţă fortnele de organizare românească în Haţeg pe fotului cnezatelor şi voevodatelar care s-au păstrat mult timp. Această refacere a comunităţilor româneşti a fost benefică. De asemenea, s-au mai realizat între 17 - 19 decembrie, reuniunea a încă zece sate, iar între 21 - 24 februarie 1457, *o* altă reuniune. Cotnunităţi cu autoconducere românească s-au mai întâlnii la Năsăud, Bârsa şi Mârginirnea Sibiului',

în Munţii Apuseni, documentele atestă pe Petru, fiul lui Gheorgbe ca voevod. La Borod* funcţiona un alt voevodat, ce era compus din şase sale cu un voevod la Vintere*[3]. în Zărand, lancu de Hunedoara i-a reunit pe locuitorii din 120 de sate sub o singură autoritate, aceea a lui Moga din Hălmagiu (rudă cu lancu de Hunedoara)", [ancu a condus Ungaria şi Transilvania, El a fost voevod până la moarte şi guvernator al Ungariei între 1446 - 1453 (până la demisie). Hunedoreanul a condus Ardealul ca pe un stat românesc de sine stătător şi formal vasal Ungariei, dar stat cane arc o pojjtică internă şi externă în cane principa]ii conducători sunt recrutaţi diEirüridul românilor ca: loan Vitez de Zredna un renascentist cart face o şcoală de umanistică la Oradea, începând cu ¡uuil 1445 când devine episcop catul ic iar din 1453 ianuari e, a fost desemnat cancelar secretar al cancelariei mici (secrete). El era un renasenetist solid care împreună cu marele ţiu protector pune bazeie ideologice a!e partidei *VAlAtlE.* Ideile acestei partide sunt cele formulate de loan Vitez ţi tinerii care îl slujeau şi w fost trimişi la Studii în străinătate* ca loan Valahul de Beiuş, care I studiază ia Viena iau Ştefan, fiul lui Toma, din Ciula Haţegului (1445 ¡ Ktudent la Cracovia), Paul Răduţ din Sighel care studia la Veneţia ia Uni venii tale". Acest partid avea o ideologie renascentistă, susţinea originea nobilă a românilor cea daco-romană, un stat nom&nesc centralizat, o participare activă la conducerea lui a valahilor, Lufti-Paşa, tevarih-i al-i (Jsnian (voi. I din 1966) recepteaîi intenţia lui lancu astfel: *Jn clipa de Jtiţti erăia Ungurească esté liberă.. Eu ani legături de rudenie cu crăia I Un ştirici şi nu sunt de origine*

necunoscută. Am dreptul la crăie'| Acest text corelat cu fresca de la castel privind originea lui lancu dă o nouă viziune privi ud Hunedoreştii, d reptul lor la o eră ie fie ea şi cea ungurească. I Un alt personaj de seamă pe care s-a bazat şi care i-a slujit pe lancu a fost *f Nabiltis Mcalae -Walochi Wayvode de noştri* de la Ciula (1415). Acesta a fost înnobilat de lancu, iar după sec. al X V-lea dispare, dar până atunci a fost om de încredere.'^

O allă suită de oameni tic încredere de-ai HuneJoreştilor au fost: Crigore Ol ah, slujitor la Ghe. Brancovîci. apoi loan Românul, añal în slujba lui Ladisiau de Hunedoara (fiul lui lancu). Un personaj enigmatic este loan Walach de Sâncrai Qud. Cluj), ajuns vicc-eomile la Turda în 1440, iar Ni colac Haţeganul era în 1446 slujbaş de vicecastelan la Timişoara. Tot în funcţie de vicecomile de Kereg a fost loan Cândreş de Râu de Mori în 1452 în funcţia de jude scăunal al Orăştiei era Ladisiau Olah (rudă cu lancu, nepot de soră) şi: Andrei de Peşteana, Petru Dej de Timişei, Mi bai Tăutul de llova, Nicolae de Haţeg şi Joan de Breazova. Un umanist de seamă a fost Fi]ip More de Ciula, care face începutul umanismului în Transilvania şi Ungaria.

Din seria slujitorilor lui lancu şi chiar a iui Maţi a a făcut parte neamul Cândeştilor din rândul cSrora s-a remarcat cei mai mult loanCSndea

de Râu de Mori, ţrtclistau Laţcu de Râu de Mori, loan Candreş dc Râu ds Mori. Din ii anat se remarcă Nicolac de Bizert, iar dir Maramureş, Ambrojjţ de Doi ha, tar din Hunedoara, loan Ungur de Nădăştia. Miitai de Q;rna, Petru Danciu din Sebeş, apoi Sloica zis Ghizdovat şi mulţi alţii-'. Un şir întreg de capi Lui ari SC află în slujba Hunedoreştilor şi sunt pomeniţi în documente istorice ca: preoţii Dumitrii (1444), Gheorghe ţî45l>, Ştefan. (1447)-, RlaşÎn şi ÎOau dc Byzer - fiul olteanului Arca şi al Neacşăi din Densuş, dt !a cOapitufui din A Iha Eu li a. De asemenea vor fi mulţi anonimi dar sigur românii ce Vor sluji în cancelariile lui lancu din Arad, din conv&lilclc din Cluj - Mănăştur ca şi din Maramureş"".

Notarii care au compus cancelariile iui lancu de Hunedoara enui în general oameni noi care s-au întors de la studii din .strftnâtate şi provin din mediile româneşti. Li au imprimat termenul de „nobilii noştri romuri? şi alimentau partida românească pe care se bazau Huuedoreşlii, De ' asemenea au fost formaţi numeroşi dieci şi magistri ca: Ştefan de Sălcii (Haţeg), notarul Mihai de Sălaşu la cancelaria lui Matia, Nicolae, diacul de Mârnic, Ton ia de Săpânţa, Petru de Mrsău, loan de Ţerova, Luca (te lonceşti, Ladisîau dirtDragomircşti şi mulţi alţii. De regulă aceştia vorbeafl limbile română, latină şi probabil maghiară.

După moartea lui lancu se vor mai regăsi unii şi în vremea lui Matia, du pa caie VOr dispare. Mulţi vor fi catolicizaţi şi maghiarizaţi, vor decade în Stare de iobăgie. în condiţiile anarhiei nobilimii maghiare;a războiului civil care pluteşte 111 regatul Ungariei, lancu de Hunedoara şi-a dat demisia din toate funcţiile, iar pericolul turcesc devine tot mai mare, mai ales după căderea Constantinopolului, liunedoreanul şi-a întorc privirea spre celelalte două ţări româneşti: Moldova şi Ţara Româenaşţă, pentru a le aduce sub acelaşi buzdugan, Aici avea mai mare nădejde, în 1442 când turcii erau în Ţara Românească, Basarab II s-a retras spre munte aşteptându-1 pe lancu sfi-i vină în ajutor, învingându-i pe păgâni în bătălia de pe Ialomiţa, lancu şi-a impus autoritatea acum şi înăuntru [ârii". La 2 martie 1443 ei confirmă privilegiile braşovenilor şi bârsenilor în negoţul din Ţara Românească, având comportamentul unui stăpân de ţară. Pentru iancu de Hunedoara, Ţara Românească nu a fost străină. A fosţ destul di apropiată. Aici era căsătorită sora sa Marina, eu fiul lui Dan a! Il-lea, boierul Msnoită (ramUT* cârc 1-a dăruit pe Nicolae Olabus). în îscţlaşi an 1443 spune Valerand Wavrtn când s-a ţinui adunarea generală a celor trei stări din Ungaria au participat (chemaţi) şi mai mulţi boieri din Ţara Românească pentru a se sfătui cu ceilalţi în

vederea ducerii luptei aniiotomane. Iancu îo calitate de voevod a fost recunoscut drept căpitan, suzeranul peste ţările şi oşti le cârc luptau la Dunărea de Jos. Ei era de drept suzeranul celor trei ţări române. Era o unire între ţările române. Deosebită de legaturile de vasalitate faţă de regatul Ungariei[MKI]. Era unire în cuget, în voinţă şi neam chiar dacă datorită marilor imperii nu putea dăinui. Wayrin spatie că: *„„, romunu s-au adunai în număr mare şi au ale* drept căpitan ai for pe iancu de Hunedoara".* în acest lei s-a realizat o contopire a mijloacelor de luptă ale Ardealului cu eeje ale Ţării Româneşti sub aceeaşi autoritate a unui *^fiapitaine des Valagues"* exercitată în Ţara Româneasca prin intcpiiediul unui domn numit Uasarab, pc care Iancu şi boierii l-au itşeiat în tronul devenit vacant prin înlăturarea lui Vlad Dracul"*"'".

Relaţiile amicale au fost şi între Vlad Dracul cârc a avut duuă [k>mnii"(1436--1442; 144J-1 ■-1-4C) ţi Iancu de Hunedoara. Aceste relaţii au rămas amicale pană după lupta de la Vama, când Vlad Dracul a manifestat o incertitudine.

Iancu, la.20 septembrie 1444 din Orşova a emis un act dc întărire a unor privilegii mănăstirii Tismana. în 20 sept, 1444 armata trece Dunărea, iar contemporanii îl sesizează pc Iancu în fruntea românilor din Ardeal cărora li se alătură şi 4000 de oşteni români din Ţara Românească. Iancu înaintează spre Varna, iar în noaptea de 9 spre 10 noiembrie 1444 s-au văzut deja focurilc Laberei turceşti"[11].

Regele maghiar Vladislav cel Tânăr, îndemnat de baronii Ungariei nu a ascultat sfatul marelui Iancu, dc a aşeza tabăra după model husit, ci s-a aruncat în bătălie, unde a avut neşansa de a fi ucis şi s-a produs dezastrul. Un contemporan. Andrea del Polotia spune că Iancu a condus oastea românilor, restul armatei (a nobililor maghiari) a fost condusă de regele Vladislav. Turcii au atacai banderii le'celor doi episcopi din Oradea şi Eger, pe care îi înfrâng şi-i ucid. în ajutorul lor au venit şi oştile lui Cesarini şi ale banului Sloveniei Franko Tolovac, iar lsmcu a sprijinit flancul stâng, dar totul a fost zadarnic, Tot aici a murit şi legatul papal Cesarini"[8]. Deja, aici la Varna, românul Iancu s-a afirmat ca voevod al românilor şi aşa a fost receptat.

pyipju **POPE** seu

în!«] 447-1448 hui cu intervine in Ţara Românească, Iancu •,pune $ oricând poate aduna JO.OOO de oameni. în noiembrie 1447 a trecut Carpaţii însoţit de Dan (poate fiul iui Easarab al ¡Mea) pentru a-! instala, e drept, petilru scurtă durată, pe tronul Ţarii Româneşti. Vlad Dracii] fuge cu fiu! sau la Târgovişte, dar este prins şi ucis în satul Balteni, din ordinul lui Dan'°\

Intrat în Târgovişte, cetatea de scaun a ţării, Iancu emite acte şi spune despre Târgovişte că esEe: ,v„ *cetatea noastră",* iar el se intitulează *„voevod ai părţilor transalpine'*.* Iancu, după Vama, devine şi guvernator al Ungariei |îeste autorjiat de dieta (în care au intrat majoritatea lor, cnezi şi nobilii mici) să folosească forţa împotriva celor care destabilizau regatul. Iancu, în a doua jumătate a lunii noiembrie 1447 sc afla Ia Braşov, iar ia 1 februarie 1448, la Bistriţa, unde face menţiunea despre necredinciosul Vladisiav (Vlad Dracul) iar în ultima zi a lui februarie, era Ia Timişoara, de unde le scrie baronilor înv&ţându-i că împreună cu sîbicnii să sc sfătuiască cu oamenii fruntaşilor Ţării Româneşti'^. Comportarea marelui căpitan este cea a unui vocvod al celor două ţări, al unui singur stăpân. Iancu l-a ajutat pe Vlad Dracul să ocupe tronul ţării a doua oară, dar acesta nu l-a ascultaL, Walerand de Wavrin spune că locuitorii Ţării Româneşti „J-OH *adunat în nurnăr cât de mare au putui şi l-au ales drept conducător pe lohanes Choniot căpetenia valahilor*[10]*.* Relaţiile lui Iancu cu Moldova şi Ţara Românească se înscriu în politica românească de unire a românilor sub un singur voevod în lupta antiotomană. Iancu urmăreşte practic domnii favorabile în cele două ţări.

în 1452 după 23 aprilie, Iancu îi retrage lui Vladisiav al ll-lca posesiunile ardelene ca Făgăraşul şi Amlaşut. Vladisiav protestează într-o scrisoare spunând „Cât m-am jurat eu... părintele tnettfanăş, voevodul el tot n-aţinut seama de asta, nici slujba mea nu i-afost dragă: căci rîu-i ajunge gubernătoria Ţării Ungureşti ci trebuie să-mi răpească ocina mea, adevărata şi ţărişoara mea. Făgăraşul şi Anilaşul şi umblă cu gând rău asupra mea. Dacă şi-a călcat făgăduiala şî jurământul ce a făcut cu mine şi dacă a călcat peste slujba mea. Dumnezeu să se răzbune asupra celui ce nu a pălit dreptatea, iar domnia mea, cu toată vrerea mea nu voi părăsi ce este al meu odată cu capur[6i]„ *Vladisiav cu ţoale că a dobândit tronul cu îngăduinţa iui Iancu, nu i-a dat ascultare şi şi-a pierdut domnia.*

îd atenţia lui lancu de Hunedoara care caută sâ-şi împlinească ' visul, de a fi *„voevodul românilor",* Moldova a jucat un rol de seama cu B-tât mai mult cu câi „baronii" Ungariei deveneau mai nepăsători, iar Jagelonii din Polonia erau ispitiţi de aceste ţinuturi. De asemenea, partida praaustriacă a nobililor dorea capul marelui lancu, chiar dacă pierea şi Uagaria.

Succesele lui lancu de Hunedoara în faţa turcilor au sporit atât de mult prestigiul său în Transilvania, Moldova şi Ţara Românească, încât l-au impus ca voevod al românilor, laticu este stăpânit de ideea renascentistă a statului centralizat românesc *„chiar dacă nu erau îndeplinite toate condiţiile",*

Camil Mureşan sesiseuză bunele relaţii ale lui lancu cu Ştefan ai IL-lea, fiul lui Alexandru cel Bun, care era asociat la tron cu lliaş (1435- 1442) fratele său, Acum, timp de aproape nouă ani, asistăm la domnii asociate. Cu toate acestea Ian cu a fost în relaţii bune cu Ştefan al H-lea pe care îl susţine în tron până în 1447 când a fost ucis de Roman ai H-lea, fiul fui lliaş, lancu dorea cele trei ţtfri române subordonate lui. El intervine în Moldova pentru integrarea ei într-un pian unic[ls'].

Acestui plan i-a subordonat şi căs&torta unei surori de-a sale pe care a măritat-o cu Petru al 11-lea care devine domn asociat cu Ştefan al îl- lea în aprilie f444[Jffl], Petru al H-lea recunoaşte suveranitatea iui lancu şi-i eedează cctatea Chilia, prunii ţâudu-i şi. 3000 de călăreţi. Aceste relaţii erau între Moldova şi Ardeal nu cu Ungaria. Este dovadă în plus că Ardealul nu face parte din Ungaria. De asemenea, lancu îi scrie regelui Cazimir a! IV-iea în favoarea lui Petru al Il-lea, njjrându-l să-l accepte pe tronul Moldovei pe acesta, fapt acceptat de Caii mir în condiţiile recunoaşterii[1™]" suzeranităţii Poloniei,

Polonezii nu şi-au respectat cuvântul şi l-au înlăturat doar după un an (144K-1449) de pe tronul Moldovei pe Petru al Il-lea şi-l aşează pe Alexandrei. Acesta se socoteşte: *„..fm pânâ ta moarte"* şi-icere lui lancu dE Hunedoara: *„.., să ne miluiască şi să ne apere... pe noi şi |ara noastră niJ juî domn bun..."'*[10].

Pt tronul Moldovei după înlăturarea lui Alexandrei este adus Bogdan al Il-lea. tatăl lui Ştefan cel Mare, de catrc lancu dc Hunedoara. Bogdan, în ! I februarie 1450 dă .un aci în târgul dc jos al Romanului în care dec tară că îl consideră pe lancu de Hunedoara: *părinte al său... iubitul nostru părinte să ne ocrotească suh mâjui sa şi să ne opere -de orice duşman al nostru"* acest act sc reînnoieşte între anii 1450 şi st angajează (Bogdan) să mi cucerească Chilia pentru e)[IJi r]

În acest act se menţionează că: *„fara domniei inele şi ţara domniei sale săjie una singură*[1=], Regretau î profesor ÎMI, Dan precizează ci *„Suzeranitatea lui lancu asupra ţărilor române, datează dinainte de ridicarea lui la demnitatea de guvernator al Ungariei, din vremea când era doar voevod al Transilvaniei"*[1 '1], tjf şi Ardealul duceau O politică proprie, alta diferită de Llnjţaria. Legaturile lui îancu Cu Moldova sunt bine ancorate în legăturile dc rudenie. Alexandrei se căsătoreşte cu nepnaia lui lancu, fala lui Petru ăl 1 Nea.

lancu, aşa cum am mai spus, era mai muit decât un protecţii*. Petru al U-lea cumnatul lui lancu, îi acordă acestuia un document prin care i se prevede dreptul dc a *„primi la neyoie un azil prietenesc în Motdow "* ceea ce dovedeşle că în 1450 el nu sc simţea în siguranjiu nu aveu încrederi: în Ungaria, în nobilimea maghiară"", în spaţiul romanesc, lancu sc simţea Iaci acasi.

Domnia lui Uogdan al Il-lea a fosLdc scurtă durată, El VEI fi ucis de fratele său, Petru Aron la Răuseni în 1451, iar Petru Aron refuză sprijinul lui lancu. Maieie hunedorean a fost părăsit de toată Europa. La i-a furnizat doar vorbe. El nu a ajuns la o înţelegere eu Apusul, fapt ce l-a determinai Să se orienteze spre români. El a fost primul conducător de stal, carepenliu a face faţă primejdiei otomane şi maghiare a încercat să creeze un sistem politic centralizat, hazat pe forţa militară a românii or, aşezai pe legăiurlk etnice, religioase, culturale, lingvistice şi de origine daeo-romane"\ comune. în acest mod lancu a devenit primul voevod a| românilor din spaţiul Carpato-Danubiano-Pontic, devansându-1 pe Mi bai Viteazul.

11-18. (NOTE BIBLIOGRAFICE)

Aentneiiş Si]vio Pisofomini, Cosmografia, *în* Călători străini despre Ţara Românească, *Bucureşti „ p. 142.*

- Anton Vciwicsiis, Descrierea Transilvaniei, Moldovei şt Ţării Româneşti *în* Călători străini despre Ţara Românească, *voi. I, p.405/4C6;*

Lţcşpezainu, Marcu L., Un stegar al luptei antiotomatie, lancu de Hunedoara, *p. 44.*

Radu Popa, La începuturile evului mediu românesc, Ţara Haţegului, *1 m, p.251.*

Dupîi M. Potumb, *Pictura românească din Transilvania,* vel. I (sec. XIV-X VIII) 19S i, *p.Ol* 10,

Ibidcjil

A.A.Rjsu, Ctitori şi biserici din Ţara Hafegului până în 1907, *p. 33/34.*

Ibidem

Neslor Vornicescu, Primele scrieriputristice îk literatura noastră sec. IV-XVI*, 19K4, p. 29.*

-Ov. Popescu, Politica voevozilor români de ta sud de Carpaţi împotriva penetrafi ei feudalităţii maghiare şi a catolicismului, în Sargeţia XX, *1986- L987, p. 153-*

- Radu Popa, op. cit, **p. .**

-St. Pascu, C. Daico viciu, V. Cherasteşiu,T. Morariu, *Din istoria Transilvaniei,* voi. 11960, p. 60.

- C. Daicovictu et... *Din istoria Transilvaniei*, VpJ, I 1960, p. 75

- Radu Popa, Op. cit, p, 249.

[11]-Ibidem, p. 251

[16-] Ibidem, op. cit. p, 165 "-

Ibidem,op, cit, p. 10 , »-

Idem

[lfl]- fhidem, op. cit. p. 166

Ibidem, op. cit. p, 254

A. Posscvino, în *Călători străini, despre Ţării? font fim-.* I v Vi]. vol. II, p. 559.Î

[11] *-1.A,Pop,* instituiii medievale româneşti (Adunările cneziatr w nnbilim *(boereşti) în sec. XIV-XVll,* 1*99* 1. p. 32.

[11] - Ibidem, op. cit, p, 33, cir. passium,

C, Daicoviciu ţi colaboratorii, *Din istoria Transilvaniei,* i960, p. 75 [11] - A. Vcnancsias, op, cit. p. 405.

[19] - V. Y.Vâiâţanu, *istoria artei feudale în ¡ärile mittöne,* ml. I. p.3. Bucureşti, ¡959 M, Porumb, op, cil, p, 10/15. [M]-C, Daicoviciu, St.

Pascu, V.Chcresieşiu, T. Muraru. *Ditt istoria Transilvaniei,*]%th 91/92.

[17-] A.A. Rusu, op. cit, p, 98m.

[n]~ Ibidem, op. cit, p. 139,

[35] - A.A,Rusu, *loan de Hunedoara şi românii din vremea lut*, p. 242. A.A. Rusu, *Ctitori şi biserici — din Ţara Haţegului, ¡fânil iti] 700,* p. 127 ct, possium. [31] - Ibidem op, cit, p. 91/93. [31] - Ibidem, p, 63, ct. podium

Radu Popa, op. cit. p. 115, et. possium

[34—] A.A. Rusu, op. cit. p. 97,

[35-] Marius Porumb, ap. cit, p, 27.

[3f]- *A.A.Rusu,* loan de Hunedoara şi românit din vremea Iui, *1999, p. 97* [37] *- Ibidem p. 144*

[M]- A. Veteş, *Documente privitoare ta istoria Ardealului, Moldova şi Ţării Româneşti.* IX, Bucureşti, 1937, p. 272 Radu Popa, op. cîL p. 191 [40]- I, A,Popa are un studiu dedicat acestei instituţii.

l- Minea. Din istoria unui cnezat ardeletm, în cercetări istorice, *laşi. 10-I2,nr. 1, 1934—1936, p. 33,*

[45] - A. A. Rusu, op. cil p. 246.

[43] - Ov. Popescu, Şcrban Popescu, *Hunedoara, oraşul pădurenilor, oraşul fierului*, 2001, p. 129- Ibidem, p, I3L

[JS]*- 1. Haţegan.* Filippo Şcolari şi Iancu de Hunedoara, promotori ai latinităţii românilor în conştiinţa europeană a secolului al XV- tea în Acta MM *18, 198, p, 163-169.*

**- A. A. Rusu.* loan de Hunedoara şi românii din vremea lui, *p. 44*

- C. Pciicşan, Studenţii din Banat la universităţile străine, până la 1552, *în Rev. Ist., 29, nr. 12, 1976, p. 1952,*

[41] -1. *Gheţe,* o ştire din 1453, a lui Flavia Biondo şi începuturile scrierii româneşti cu litere latine, *în volumul* începuturile scrisului în limba română- Contribuţii fdologice şi lingvistice, *1974, p. 29 el. pussium.*

[H]- A.A, Rusu, op. cil. p. 69.

^-Ghcrghcl Andraş, *htoria Ungariei,* Asociaţia culturală Hoaz. Rezsa, Odorlteiu Secuiesc, 1993, p, 44.

"-Constantin Da ico viciu, SL Pascu, V. Cherestegiu, T. Moraru, *Din istoria Transilvaniei*, 1960, voi. I. p. 100 el. possium.

[SI]- Ibidcm op. cit. p, 113.

[M] - M.arius Porumb, op. cil, p, 44.

C. Daicovici ţi colectivul, op. cit, p. 115, el. possium, I.A.Pop, op. cit. p. 107. Radu Popa, op. cit, p. 263.

" - lbidetn

I.A.Pop, cit, p. 42.

Acad. R.P.R. Documente privind Istoria României, introducere, *voi. I, ' p. 505.*

Paul Lendvai, *Ungurii*, 2002, p. 519.

[41] - ibidem, p. 3 l, el. possium.

[ti]- Gergely Andraş, op. cit, p. 34.

[43] - *Sipos Ibolya,* Transilvania în ¡impui domniei lui Matei Corvin, *în* Corviniana *nr.l, 1995, p. 82.*

[H] -1. Lespeaeanu şi L. Marcu, *loan Corvin de Hunedoara*, p, 31/32

Camil Mureşan, *lancu de Hunedoara,* p, 115, eL possium.
Tevarih-i al-i Osman în *Cronici turceşti,* voi. I, 1966, p. 195.
[41] - I.A.Pop, op, cit, p. 19

Daicoviciu... op. cit. p. 111. [6i]- A.A.Rusu, *loan de Hunedoura şi românii din vremea lui,* p. 35. [7B]- Idem op. cit. p. 37. "-rdem op. cit.
[71] *- I. Drăgan,* Nobilimea românească din Transilvania *fn* contextul Structurilor nobiliare din centrul Europei şi estul Europei între 1440- 1514, *teza de doctorat, Bucureşti 1998, p. 107-108.*
Vezi în acest sens pentru detaliu, lucrările Ligiei Boldea, înnobilare *fi* confesiune în lumea feudală românească din Banat (sec. XIV- XVI*J, în* Banaiica *113/11.1995,I.Drilgan, op .cit. A.R.Rusu,* lancu de Hunedoara şi românii din vremea lui.
Vezi A.A.Rusu, loan de Hunedoara şi românii din vremea lui, *p, 197, et, possium.*
[Ti]- Fontes Historiae Daco-Romaniae TV, *Bucureşti, 1982, p. 387.*
A, Posseviono, În *Călătorii străini despre Ţara Românească* 1970, voi. II, p. 567. [77]- Marius Porumb, op. cit, p. 19, et. possium.
A.A, ftusu, Ctitori şi biserici, *p. 96.* [79] *-1. Borcea,* obştea sătească din Bihor, voevozii şi cnezii ei in secolele *XIII-XVH,* în *Crîsta* 12,1982, p. 145. ™ -
I. Mihaly, *Diplome,* p. 536/537.
- Hurmuzalti, *Documente,* 1/2, p. 717/721, nr. 596.
Cronici turceşti, voi. 1, 1966, p. 183, 197, 343.
Vezi C. Mureşan, *lancu de Hunedoara,* p, 113.
C. Mureşan, op. cit, p. 179 et. possium.
Cronici turceşti, op. cit, p. 247.
Mihail P. Dan, *Un stegar al luptei antiotonume. "■-lancu de Hunedoara*, 1974. C. Mureşn, op. cit, 179 ®[s]- Ibidem, op. cit. p. 128 et possium
C, Mureşan op. cit, p. 152 [W]-C, Daicovici ct... op. cit. p. 115,
- *V. Achim,* Consideraţii asupra adunărilor judiciare reunite ale *districtelor medievale din Banal*, în nev. Ist. 3. nr.9,10, 1992, p. 293.
■ [u]*- L. Borcca,* Vot'voiiand Borodalui in sec. KUl-XVil în Crisla, *121,* J9S2, p. 162.
V, Esketiagy. Hăltnagiu, un sat medieval din Ţara Crişului Alb (sec. XtV-XV) Consideraţii istorice, tn Ziridavail*, 1975, p.* 26. / *C. Mureşan op. cil. 196B, p. 95-*

. [B]*- N. Drăgiin.* Cei dintâi studenţi români ardeleni ta universităţile

apusene, în Anuarul Ins!, de Ist. Naţional, Cluj, 4, 1926-1927, p.421.

I. Drăgan - Aleşii nobilimii române din perioada ¡440-¡514, *în* Medievala Traiisilvahica, *Satu Marc, I, Nr, 1-2,1997, p. SUet. possium.*

[A.A.Rusu, *loan de Hunedoara şi românii,* p, 197 el possium.

■ ,E- *A-A, Rusii,* loan de Hunedoara şi românii din vremea lui, *p. 246,*

Mihail f!. Dan, *Un stegar ai luptei antiotomane lancude Hunedoara,* 1979, p.40-41. IW-1, Lcspezeanu L. Marcu, op. cit., p. 44.

- Istoria României, voi. II, 1962, p. 429- '"■ -C. Mureşan, op. cit, p. 102, et possium Jlll-C; Mureşan, op. cit, p. 102-107.

- Ibideni op. cil. p. 141. |U-

Ehideiri op, cit, p. 142. f

IbidciM op. cil. p. 142'

^-C.CCurăseti, *Istoria românilor,* 1942, voi. II, p,12 li7- C. Mureşan, op. cil., p, 142

-Op. cit, p 40/41. m~ Op. cil. p. 142.

['""11 - i. Lespezcanu, L. M arcu, op. cit. p. 68. I 111 -C.C-Cîiurăscu, op, cit. p, 25.

[":-M,P,Dau, op.cit., p. 43. f J" -]. Lespezeanu, L. Marcu, op. cil, p. 69.

1|fl-C. Mureşan, op. cit, p. 173. ' 113- Istoria României, voi. 11, [962, p. 446.

POSTFAŢĂ

Scopul lucrării de faţă este să arate locul ţi însemnătatea pe care a avut-o Transilvania in istoria poporului romfin, dc lţ începuturi până în zilele noastre,

încercând acest lucru autorul, **vine** CU o seric de dovezi scriscîn care se tratează provenienţa toponimului şi originea **sa proionomânâ,**

înzestrat cu variate **bogăţii** ale solului, teritoriul intracarpatic a oferit din cele mai îndepărtate timpuri, mari posibilităţi tic dezvoltare colectivităţilor umane, vechimea şi continuitatea românilor, aici, fiind considerate - cum afirmă Constantin C Giuregcu -.„ca un fapt normal, logic şi admis f2r5 discuţii1'. Astăzi, când arheologia şi istoria aduc veritabile mărturii despre permanenţa noastră pe aceste meleag ari, apare cel puţin ! anacronică aserţiunea emisă de P. Hunfalvy, potrivit căreia ţinutul

dintre Carpaţi ar fs identic cu termenul maghiar *Miel (Erdety)* ce reproduce uu , vcchi maghiar, *erdo~ei* (elv; -e Iu) „(teritoriu de) dincolo de pădure" care a fost tradus în actele medievale prin Ullrasilva şi, mai apoi, prin *Transilvania.*

Creaţie a cancelariei maghiare de limbă latină, vehiculat numai pe cale cultă, tărziu, cuvântul Transilvania înseamnă într-adevăr, „(teritoriul dc) dincolo de pădure", avându-şi originea în repetatele Folosiri în documente, dc-a lungul anilor, a poziţiei caracteristice ţinutului intracarpatic faţă de regatul Ungariei din cane acest ţinut nu fScea parte (Ultrasilva, Uitra Silvam, Ultra Silva, Ultrasilvana, TranSiilva, Transilvana, Transilvania), în actul dc donaţie al regelui Gâza, din T075 (*Ultrasilviintis* menţionat într-un document dc Ia I! 11 mi are decât funcţiunea de supranume „cel din (teritoriul de) dincolo de pfldure" - (transilvăneanul) determinant ai numelor proprii Mercurius şi Simion, Ca toponim, Transilvania apare în sistemul dc relaţii al regalului maghiar, iiepătranzând niciodată pe stratul popular al limbii.

Adrian Rlza atrage atenţia că in nici un document maghiar cunoscut, de pănâ în veacul al XV-lea. numele teritoriului intracarpatic nu se întâlneşte în vreun context, din care să rezulte că ar reprezenta traducerea hibridului *Uttrasilva,* Transilvania. Astfel, Anonymus pomenind de pădurea Igfon, precizează că „Iacet ad Erdeuleu" Cronicarul nu echivala, însă, pe *Erdeuleu* cu o. „transilvanie", o " (ţară de) dincolo de pădure[1]', nu traducea în maghiară espresia „ultrasilvam", deoarece - arăta A. Riza - **„o"** silva que iacet ad ultra silvani „nu este cu putinţă.

în această situaţie, Anonymus, neînţe legând sensul denumirii date de români „ţării"în care vieţuiau de veacuri, nu făcea altceva decât să redea incorect această denumire. Formulele existeme la Anonymus, Simion de Kezaşi apoi în cronicile veacului al XlY-lea: Erdeuleu, Erdevelu, Erdclu, Erdeelew, Erdeeleu, Erdereb, Herdewel, Herdewebun, Erdevevu, Erdelon, Erdelow[7]', nu nerestitue o tendinţă de trecere a unui „erdfi-elu spre Erdel", formă întâlnită pentru prima dată !a 1390. „Ne găsim mai degrabă în faţa unor ezitări caracteristice în transcrierea unui toponim străin, fără sens în limba ungară" - conchide Adrian Riza.

Este cunoscut faptul că „ţara" stăpânită de voievodul Gelu cuprindea Podişul Transilvaniei, de la Porţile Meseşului, înspre vest, până la marginea sudică şi estică a Podişului, fiind înconjuraţii de o salbă de alte „ţări" locuite de români: Ţara Domelor, Ţara Maramureşului, Ţara Lăpuşului, Ţara Oaşul ui. Ţara Chioarului,ŢaraCrişurilor**,ŢaTa** Zarandului, Ţara Haţegului, Ţara Almaşului, Ţara Făgăraşului, Ţara Bârsei. Denumirile acestor numeroase formaţiuni social-politice, vecine celei conduse de Gelu, au fost date de populaţia băştinaşă şi este firesc ca şi înaintaşii

românilor ce locuiau în spaţiul intracarpatic în vremea lui Gelu să fi dat „ţării" lor un nume adecvat realităţilor locale.

Datând din vremuri imemoriale „ţările" au avut un rol deosebit de însemnat în realizarea continuităţii noastre etnice şi lingvistice, existenţa lor repercutându-se asupra unor unităţi dialectale. „Mi se pare - afirma Sever Pop - că în aspectul de astăzi al graiurilor noastre întrevăd nişte organizaţii sociale şi economice care depăşesc documentele noastre istorice".

Creat de românii locuitori ai ţinutului intracarpatic şi păstrat în graiul popular de aici, numele acestui ţinut a fost, după opinia noastră, *Argtai* aflat într-un strâns raport semantic şi fonetic cu *argea,* cuvânt de origine autohtonă.

în mod fericit suni tratate mn mente din lupta de apărare a teritoriului împotriva cuceritorilor maghiari. Veniţi dinapre şesul panonL, ungurii întâmpină O serioasă rezistenţă armată din partea sirărominiloi conduşi dc voievodul lor ,ₕbloe'\ „valah" Gelu, la rinele secolului ;[| lea, care îţi pierde viaţa în lupiâ-

Ocuparea Transilvaniei, cnre Ia început sau chiar în sccolnlul IX- lea.se limita la câteva puncic întărite de pc cursurile apelor mai importante, ocupanţii unguri colonizează îu piirkvi răsăriteană secuii ţi apoi în partea sudică a provinciei, la Braşov, în Ţara H arsei şi Sibiu cat şi in partea centrală Mediaş - Oriiştic- Siphişotira şi colţul uord-estic Bistriţa şi Rod na, atrag clemente germane - „saşii". Colonizarea saşilor se realizează Începând cu mijlocul secolului al X 11-lea. în timpul recelui Gcza al TMCJ ţi 141-1162), când le este dat un privilegiu, Nu se cunoaşte precis perinad:i dc colonizare a secuilor. La început au fost aşezaţi în curiile Bihorului, toponimia păstrândn-le amintirea, abia spre sfSrşit ajungând în locuri V actuale.

De re marcat că şi după c ncerirea t)>ia 13 a ţin muri 1* ir. 11 ansi I van i j ÎŞi păstrează fiinţa ci aparte, autonomia ci, grfljioare Iii ud in acest senv forma de organizare „voievodatul" şi „titlul de voievod" dat cărmui torului ţării, titlul moştenii din epoca anterioară cuceririi, precum şi lupta «'a avut loc între 1111-1176, când fti încercarea maghiarilor de i organiza politico-adntinistrativ „Principalul", impune ccl dinlfli conducător politic tn persoana unui Mercurius purtând titlul de principe. Timp de peste o jumitatede veac nu se mai cunoaştc nici o menţiune despre conducătorul politic a! Transilvaniei, pentru ca în final sa fie pomenit drept conducător politic voievodul Eustaţiu ţLeustachius Woywode Transi^lvaniae), Deci au ieşit învingătoare instituţiile vechi: voievodatul, cnezatele, ţările; dreptul obişrtuieJnîc românesc (Jus Vabchicum). districtele ett.. care, alături de alt de în perioada de până îa **fI4i**arii că 400 de ani vor imări şi mai mult autonomia voievodatului transilvănean în raport cu regalul feudal maghiar.

Autorul insistă în a documenta că între Transilvania. Ţara Românească şi Moldova au existat permanente legături etnice.

Dacii de aici „au coboriU dinCarpaţi spre Dunăre, spune marele istoric V. **PÂRVAN. O** scrisoare papală din **1234** adresată viitorului rege

ardealul

Bein al IV-lca vorbeşte despre trecerea ungurilor şi germanilor dincolo, în episcopatul Cuman iei unde s-au amestecat cu românii adoptându-le credit!^". Era permanentă trecerea populaţiei româneşti !a est şt sud de Carpaţi. De aici au plecat legendarul Radu - Negru Vodă din Făgăraş sau . Dragoş din Maramureş, iar apoi Bogdan Voievod din Maramureş, care au contribuit la consolidarea Formaţi tuli lor statale de la sud şi est precum şi la Formarea statelor feudale româneşti Independente, Ţara Românească şi Moldova.

OEerti transilvăneni şi crescătorii de-vite mari, treceau Carpaţii la iernat, ajungând până la Dunăre şi Marea Neagră.

între Ţările Române au existat din cele mai vechi timpuri schimburi permanente. Transilvania nu a gravitat niciodată spre Ungaria, având un regim vamal propriu deosebit de acela al Ungariei, respectat şi de Habsburgi după înstăpânirea asupra ei şi o monedă proprie - marea de Sibiu, imitaţie după cea de Colonia, atâta timp cât Ungaria îşi avea propria maică, pe cea de Ruda. Exportul Transilvaniei se concretiza prin produse manufacturiere proprii şi din Europa Centrală şi de Vest, iar Ţara Românească şi Moldova exporta materii prime: cereale, piei de vite, lână, brânză, miere, ceară, peşte, vin etc. Mai aduceau produse manufacturiere din Orientul apropiat. Sunt cunoscute privilegiile comerciale şi tratatele acordate de Vladisiav VI ai cu în I3&8, Mircea cel Bătrân din 1413, negustorilor braşoveni. în 1779 cancelaria aulică transilvană din Viena recunoaşte „legătura străbună dintre Transilvania şi Ţările Române şi nevoia imperioasă de a importa de acolo materiile prime necesare Principatului Transilvania", Statisticile timpului conţin cantităţi foarte mari de produse intrate în schimburile comerciale şi rulaje de sume

importante, în momente critice din punct de vedere politic schimburile comerciale conti nu ¡iu să se facă prin „vama cucului".

Vorbind despre situaţia politică şi militară autorul insistă asupra legăturilor strânse între ccle trei ţări, transilvănenii participând, putem spune, permanent cu oameni alături de domnitorii români în luptele de apărare împotriva invadatorilor în special turci.

Este suficient sä amintim asemenea acţiuni din perioada lui Mircea cel Bătrân, la UCU de Hunedoara, Vlad Ţcpeş, Ştefan cel Mare, Mihai
Viteazul, Domnitorii români stăpâneau teritorii întinse, oraşe şi cetăţi de apărare pe întinsul Transilvaniei, unde se puteau adăposti la nevoie.

Sub raport cultural, arată autorul transilvania ajucal un ml foarte important "in viaţa poporului nostru. Aici s-au realizat primele traducerj religioase cu Iiterc latine, s-au construit primele biserici creştine. Aieiviw tipărit primele cărţi în limba română în centre culturale Ca Braşov, Sibiu, Qrăştie, Alba lulia etc., - Evanghelia, Psaltirea, Faptele Apostolilor. Alexandria. Transilvania este locul de naştere al „Şcolii ardelene" ai c.lrnr corifei au fundamentat dăinuirea, latinitatea şi unitatea poporului romiui. De aici au plecat dascălii satelor şi profesorii uni verşi tari'în Moldova, Ţara Românească şi Dohrogea împărtăşind învăţăturile lor doritorilor de ştiinţă şi cultură.

In lucrare se insistă mult asupra uneia dintre cele nnti reprezentative personalităţi militare şi politice ridicate din mijlocul românilor, ea voievod al rumânilor - lancu de Hunedoara. întreaga ini viaţă se conturează pe fondul mult frământatului secol XV, când ofensivei catolicismului împotriva bisericii oriemale i se adaugă furtunoasa expansiune a Imperiului otoman, înrobind popoarele din zona sud-esticS european!!. Geniul militar al strălucitului voievod îl ajută să adune aţi scutul său popoarele român, mayhiar, sârb, în luptă tiu potriva cotropitorilor, zăgămnd pe limesul dunărean puhoiul turcesc, întârziidu-i cu peste jumătate de veac înaintarea spre centrul Europei,

Figura şi realizările lui în plan social, cultural, religios şi în special militar se încadrează în pleiada marilor personalităţi ale trecutului nostru istoric. lancu întruchipează în mod fericit ideea solidarităţi popoarelor Europei timpului său, în lupta de apărare şi realizare a scopului urmărit: libertatea,

în acest sens realizarea lucrării de faţă apare ca un omagiu ui autorului adus marelui voievod ardelean: lancu de Hunedoara, căruia i-a fost dat, într-o măreaţă perioadă istorică mult frământată intern şi extern, să simbolizeze în ochii întregii Europe - prieteni şi duşmani acea „lumina a lumii", care aşa cum stă scris pe sarcofagul său din incinta catedralei din Alba lulia, s-a stins odată cu dispariţia sa.

pi of. Augiiel NISTOR

CUPRINS

Editura „CĂLĂUZA" Str. Horea, nr. 30 330047 Deva, jud. Hunedoara, România Tel.: 0254-214684, Fax: 0254/215545 0744/52I2S4 E-mail: valeriu_bargau@deva.iiruc.ro Consilier editorial: Valeriu Bârgău Tehnoredactor: Daniel Bârgău Carte tipărită la Tipografia „Floarea Soarelui"

I.S.B.N. 973-8438-09-8